

Костючков С.К.
Швец Т.М.

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

Навчально-методичний посібник

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КОСТЮЧКОВ С.К., ШВЕЦЬ Т.М.

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

Навчально-методичний посібник

для здобувачів першого (бакалаврського)
та другого (магістерського) рівнів вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота, 054 Соціологія

Івано-Франківськ 2024

УДК 316.4+364.1

К 72

Рекомендовано

*вченою радою Херсонського державного університету
в якості навчально-методичного посібника для здобувачів першого (бакалаврського)
та другого (магістерського) рівнів вищої освіти
спеціальностей 231 Соціальна робота, 054 Соціологія
(протокол від 19 вересня 2024 № 1)*

Автори: **Костючков С. К.** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та соціальної роботи Херсонського державного університету.

Швець Т. М. – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри філософії, соціології та соціальної роботи Херсонського державного університету.

Рецензенти:

Шуліка А. доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології, соціології та публічного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Юрків Я. доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи ДЗ «Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка»

Костючков С. К., Швець Т. М.

К 72 Соціальне партнерство: навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальностей 231 Соціальна робота, 054 Соціологія / С. К. Костючков, Т. М. Швець. – Херсон: Книжкове вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. – 170 с.

ISBN 978-617-8187-35-4 (електронне видання)

Навчально-методичний посібник містить систематизований огляд теоретичного підґрунтя соціального партнерства, його історичні витоки, розвиток і сучасне проблемне поле. Авторами проаналізовано поняття соціального партнерства, його форми та місце в системі суспільних відносин. Викладено принципи й умови реалізації соціального партнерства в умовах сьогодення. Розглянуто феномен соціального партнерства в смислових горизонтах соціальної філософії, обґрунтовано ключові аспекти взаємодії між державою, громадянським суспільством та індивідом у контексті соціального партнерства. Висвітлено вітчизняну специфіку реалізації соціального партнерства в умовах воєнного часу. Авторами навчально-методичного посібника проаналізовано міжнародні й вітчизняні правові норми щодо соціального партнерства.

Навчально-методичний посібник рекомендовано здобувачам вищої освіти спеціальностей 231 Соціальна робота, 054 Соціологія, а також усім, хто цікавиться проблемами соціально-політичного життя суспільства.

УДК 316.4+364.1

ISBN 978–617–8187–35–4 (електронне видання)

© Костючков С. К., 2024

© Швець Т. М., 2024

© ФОП Вишемирський В.С., 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	8
1. 1. Поняття соціального партнерства, його основні риси, етапи історичного розвитку.....	9
1. 2. Соціальне партнерство в системі суспільних відносин...	17
1. 3. Форми соціального партнерства	23
Питання для самоперевірки.....	30
Дискусійні питання	31
РОЗДІЛ 2 ПРИНЦИПИ Й УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	33
2.1. Соціальне партнерство як соціальний інститут	34
2.2. Принципи та функції соціального партнерства.....	41
2.3. Конкуренція й суспільний діалог як основні умови реалізації соціального партнерства	46
Питання для самоперевірки.....	59
Дискусійні питання	60
ТЕМА 3. ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	62
3.1. Соціальне партнерство в смислових горизонтах соціальної філософії.....	63
3.2. Справедливість як ключова умова дієвості соціального партнерства	72
3.3. Суспільна цінність соціального партнерства у філософському контексті.....	83
Питання для самоперевірки.....	94
Дискусійні питання	94

РОЗДІЛ 4. ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ В СОЦІАЛЬНОМУ ПАРТНЕРСТВІ	96
4.1. Основні напрями партнерства держави та організацій громадянського суспільства (структур «третього сектору»)	97
4.2. Людина в системі соціального партнерства	105
4.3. Соціальна держава як перспективний простір розвитку соціального партнерства.....	112
4.4. Вітчизняна специфіка реалізації соціального партнерства в умовах воєнного часу	120
Питання для самоперевірки.....	129
Дискусійні питання	131
РОЗДІЛ 5. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	133
5.1. Міжнародні правові норми щодо соціального партнерства	134
5.2. Правове забезпечення соціального партнерства в сфері трудових відносин	141
5.3. Підвищення якості надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства	150
Питання для самоперевірки.....	158
Дискусійні питання	160
ПІСЛЯМОВА.....	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	164

ВСТУП

Сучасний світ відзначається останнім часом дедалі більше людиноцентризмом: індивідуальний розвиток особистості окреслюється, з одного боку, конститутивним показником соціального прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку держави і суспільства. Незважаючи на досить широкий перелік наукових праць, проблему соціального партнерства в умовах становлення вітчизняного громадянського суспільства та правової держави не можна вважати дослідженою достатньою мірою. У сучасних умовах усвідомлення постійних суспільних змін актуалізує пошуки, а також продукування й застосування нових парадигм суспільного життя, спрямованих на розвиток прогресивних соціальних практик із метою піднесення рівня якості життя всього суспільства. Виникнення й подальший розвиток соціального партнерства активізують такі докорінні зміни в суспільстві, що визначають не лише потребу, але й можливість, доцільність і необхідність цього інституту, створюючи сприятливі умови для його подальшого розвитку. Сучасне соціальне партнерство – це не тільки методи, прийоми та підходи, це ще й філософія, ідеологія й політика узгодження інтересів партнерів – соціальних груп для забезпечення їхньої конструктивної взаємодії.

Важливим моментом слід визнати те, що соціальним інститутам, зокрема соціальному партнерству, належить значна роль у втіленні гармонійного сполучення інтересів суспільства, окремої особистості та держави. В умовах сучасності характерним є динамічне зростання ролі так званого «людського чинника» в сфері соціальних відносин, що сприяє підвищенню рівня ефективності функціонування державних органів, структур громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування, соціальної сфери та економічної системи й, відповідно прогресивному розвитку не тільки конкретної держави, але й глобальної спільноти. У цьому контексті

актуальною вбачається думка італійського філософа Мауріціо Лаццарато, котрий наголошував: «Ми ... уявляємо собі загальну ідею або програму такого суспільства, де матиме місце оптимізація урізноманітнюючих систем і буде надана свобода мінливим процесам; де утвердиться терпимість по відношенню до індивідів і міноритарних практик; де предметом впливу стануть не окремі гравці, а правила гри; де, нарешті, вторгнення держави в життя суспільства стане виражатися не в поневоленні індивідів зсередини, а через вплив на їх навколишній світ».

Демократична держава в її сучасному вираженні тяжіє до максимального задоволення численних, нерідко різноспрямованих запитів, інтересів та потреб своїх громадян. Для продуктивного дослідження суспільних інститутів, до числа яких відносимо й соціальне партнерство, надзвичайно важливо не тільки застосувати найбільш широкий діапазон пізнавальних засобів, а й під час аналізу рекомендовано провести пошук методологічного характеру щодо продукування оптимальних пізнавальних підходів, стратегій і прийомів. Ідеологія та філософія соціального партнерства полягають в тому, що соціальні конфлікти між комунікуючими групами вирішуються не тільки шляхом нарощування протистояння, а й через встановлення статусу соціального миру. У процесі розвитку суспільства змінюється й сама держава; вона стає більш демократичною: в ній реалізуються влада народу, ринкова економіка, свобода особистості, а у процесі формування громадянського суспільства держава стає соціальною й правовою. Події Революції Гідності, героїчна боротьба українського народу проти російської агресії красномовно довели, що ідеї духовного відродження, державного патріотизму й національної гордості звучать у сучасній Україні з новою силою.

Підготовка конкурентоспроможних фахівців у галузі державної соціальної політики безумовно потребує якісного підвищення освітньої діяльності із застосуванням новітніх

технологій навчання для розвитку в здобувача вищої освіти пізнавально-евристичної активності, світоглядно-творчої уяви й системно-теоретичного мислення. Це уможливить формування цілісної картини соціальних, економічних і політичних змін у сучасному суспільстві, що стрімко трансформується. Навчальний курс «Соціальне партнерство» може бути рекомендованим майбутнім фахівцям у галузі соціальної роботи, соціологам, менеджерам соціальної сфери, державним службовцям, а також спеціалістам інших галузей, для котрих указаний курс може слугувати в якості вибіркової освітньої компоненти. Курс «Соціальне партнерство» має тісний зв'язок із такими освітніми компонентами, як «Теорія і практика соціальної роботи», «Соціальна філософія», «Конфліктологія», «Менеджмент соціальної роботи», «Соціологія групових комунікацій», «Правове забезпечення соціальних комунікацій», «Історія партнерських відносин у суспільстві», «Інститути громадянського суспільства», «Соціологія особистості» тощо.

Увазі читача пропонуються сучасні наукові погляди на проблематику соціального партнерства: його історію, основні риси, принципи та функції, суспільну цінність у філософському контексті, правове забезпечення тощо. Крім основного тексту, після кожного розділу пропонуються питання для самоперевірки, дискусійні питання, а після основного тексту – загальний список рекомендованої літератури. Автори сподіваються, що адресований допитливому читачеві навчально-методичний посібник, стане в нагоді не тільки здобувачам вищої освіти, викладачам, фахівцям соціальної сфери, державним службовцям, але й для представників широкого кола читачів, хто цікавиться проблемами розвитку інституту соціального партнерства в Україні та інших державах світу.

РОЗДІЛ І

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

- 1.1. Поняття соціального партнерства, його основні риси, етапи історичного розвитку
- 1.2. Соціальне партнерство в системі суспільних відносин
- 1.3. Форми соціального партнерства

1. 1. Поняття соціального партнерства, його основні риси, етапи історичного розвитку

Характерною рисою сучасного етапу історичного розвитку України є не тільки політизація всіх сфер суспільного життя, але й осучаснення й удосконалення відносин між різними соціальними групами, громадськими інституціями й політичними партіями. Масштабні зміни в процесі соціально-політичного розвитку нашої держави окреслені процесами реформ та демократизації, зокрема формуванням інституту соціального партнерства, в межах якого можливою та необхідною є реалізація всіх прав та свобод людини й громадянина. Також слід зважати на те, що для будь-якого сучасного суспільства характерним є визнання прогресуючої ролі так званого «людського фактору» в сфері соціальних відносин, що сприяє підвищенню рівня ефективності функціонування державних органів і органів місцевого самоврядування, соціальної сфери та економічної системи й, відповідно – прогресуючому розвитку конкретної держави та світової спільноти в цілому.

В умовах сучасності проблематика *соціального партнерства* постала об'єктом пильної уваги не тільки дослідників різного наукового спрямування – соціологів, політологів, філософів, юристів, економістів, психологів, а й представників владних структур, менеджерів різного рівня, керівників підприємств, педагогів, фахівців соціальної роботи, спеціалістів із керівництва соціально-економічним розвитком на регіональному або локальному рівнях. Традиційно соціальне партнерство пов'язують із процесами в сфері трудових відносин, зокрема між роботодавцем і найманим працівником за участі своєрідного «медіатора» – профспілок, покликаних захищати інтереси другого перед першим. Але соціальне партнерство сьогодні вийшло за межі суто трудових відносин, воно щільно інтегровано в різні сегменти соціального життя: освіту,

медицину, охорону природи тощо, обумовлюючи інтеракції між різними соціальними групами, спільнотами, громадами, колективами. Сучасне соціальне партнерство набуває чітких обрисів дієвого інструменту досягнення компромісу чи консенсусу, ефективного засобу стратегічного планування комплексного розвитку на державному, регіональному або локальному рівнях, потужного ресурсу в процесах реформування суспільства.

Аналізуючи будь-яке суспільне явище, необхідно, користуючись рекомендацією Сократа, перш за все визначити «що є що», виявити ключові категорії та поняття, встановити зв'язки між ними й тільки потім інтегрувати в конкретний соціальний простір. Першим кроком до розуміння проблематики соціального партнерства є продукування структурованої уяви щодо функціонування сучасного суспільства, діяльність різних сфер якого не обмежується безпосередньо виробничими відносинами як такими. Слід зауважити, що чим складнішим і багатограннішим є досліджуване явище, тим вищим має бути ступінь плюралізму стосовно його дефініцій. Цей важливий теоретично-методологічний принцип цілком закономірно може бути застосовано щодо такого складного й багатоаспектного явища як *соціальне партнерство*.

Слова «партнер», «партнерство» мають довгу історію, відповідно – вони характеризуються значною кількістю трактувань, а зважаючи на значний контекстуальний ареал їх застосування, відрізняються в різних сенсах до найтонших нюансів. У сучасних тлумачних словниках слово «партнер» (франц. *partenaire* – учасник) визначається як учасник гри, вистави, як особа, яка бере участь у будь-якій спільній діяльності. Своєю чергою, «партнерство» – це процес взаємодії між партнерами, що має усвідомлений, цілеспрямований і прагматичний характер. Для повного аналізу категорії

«соціальне партнерство» необхідно визначити й другу складову словосполучення: в найбільш широкому розумінні «соціальний» (лат. *socialis*) означає суспільний або такий, що пов'язаний із спільним життям людей і характером їх взаємовідносин у процесі суспільного життя. Таким чином, пропонуємо визначати **соціальне партнерство** як *спільну діяльність, засновану на співробітництві, що базується на єдності інтересів усіх задіяних сторін.*

Соціальне партнерство реалізується у двох уособленнях – як соціальна система та як соціальний інститут. У найбільш узагальненому вигляді соціальне партнерство характеризується відповідними структурно-функціональними рисами, а саме:

1. сторони-партнери, суб'єкти соціального партнерства можуть мати (і мають) не тільки співпадаючі (конвергентні) інтереси, але й такі, що принципово розходяться (дівергентні); в узгодженні інтересів і вбачається діалектика партнерських відносин; відтак, соціальне партнерство є взаємовигідним процесом, результатом якого зацікавлені всі дійові особи;

2. соціальне партнерство є чинником протидії диктатурі й монополізму, воно має плюралістичний (множинний) характер, оскільки враховує весь спектр наявних позицій і думок, фіксуючись у площині домовленостей, поступок, угод на основі консенсусу та компромісу, що ведуть до соціального примирення й гармонії суспільних відносин;

3. у суспільствах із негативним соціалістично-комуністичним «спадком» соціальне партнерство здатне демонструвати відносини деструктивного характеру, оскільки за умов авторитаризму й тоталітаризму основу взаємовідносин складають методи силового тиску на тих, хто думає та діє інакше, ніж загально визначено; в даному контексті слід пригадати гасло, популярне в радянські часи: «Хто не з нами, той проти нас»;

4. соціальне партнерство є важливим інститутом громадянського суспільства, що, як сфера творчої самореалізації

індивідів, автономна від держави, в усіх випадках прагне примусити державу бути максимально корисною своїм громадянам і відповідально слугувати їх нагальним інтересам;

5. соціальне партнерство нерідко демонструє свого роду *бівалентний* (двоїсто спрямований) характер, виявляючи як позитивні, так і негативні риси; як приклад – сучасні профспілки під гаслом турботи (нерідко демагогічної) про працівників підприємств, стають авангардом боротьби проти докорінних модернізаційних змін у сфері економіки, гальмуючи її прогресуючий розвиток і вихід на принципово новий, адекватний викликам часу, рівень функціонування.

Будь-яка проблема соціального партнерства набуває гострого характеру, якщо її вирішення торкається інтересів окремих класів і соціальних груп, а також державної влади. У реалізації соціального партнерства відображаються глибинні соціально-економічні інтереси різноманітних соціальних груп; разом із тим воно має відносну самостійність і здатне здійснювати потужний прогресивний або реакційний вплив на соціальну, економічну, культурну, політичну та інші сфери життя суспільства.

Історично концепція соціального партнерства розвивалася від елементарних понять, застосованих для розмежування державних і суспільних справ, до особливої сфери соціальної реальності, що характеризується продуктивною взаємодією на основі апріорно співпадаючих інтересів. Слід зазначити, що окремої історії соціального партнерства не існує, його зародження та ступінь розвитку пов'язані з історією держави й суспільства, а також визначається системним впливом політичних, економічних і соціокультурних факторів суспільного розвитку.

Дослідницький, здебільшого практичний інтерес до різноманітних аспектів взаємодії між соціальними групами, до проблематики зниження рівня соціальної напруги

прослідковується у філософських працях стародавніх мислителів, таких як «Повчання Птахотепа» (XXVIII ст. до н.е.), в текстах «Авеста» іранського жреця й пророка Заратустри (VIII ст. до н.е.), в трактатах китайського філософа Конфуція (V ст. до н.е.). Утім під час цього періоду практично (визначально) були відсутні умови для виникнення автономного від держави соціального простору, в межах якого індивід за власним вибором міг би визначати особисті життєві цілі та знаходити відповідні засоби для їх досягнення. Суспільна згода вбачалася результатом волі богів, котрі не тільки дарують життя всьому існуючому, але й справедливо керують життям соціуму чи окремих його членів.

Проблема соціального конфлікту продовжувала бути актуальною і в подальшій історії розвитку цивілізації. У XVII столітті питання зіткнень різноспрямованих точок зору в суспільному просторі ввійшли в коло досліджень прогресивних мислителів того часу. Англійський філософ Френсіс Бекон (1561 – 1626) привертав увагу суспільства до злиденного положення народу, що становить спочатку приховану, а потім справжню небезпеку для держави, провокує сполохи насилля, змушує народ замислитися про зміну існуючого суспільно-політичного ладу. Ф. Бекон застерезував, що існують конкретні засоби запобігання соціальних конфліктів, підкреслюючи економічне підґрунтя виникнення й розвитку конфліктної взаємодії. Але, підкреслював філософ, невдоволення простого народу ще не є гострою пересторогою; небезпека виникає, коли аристократія сама «чекає» безладів у народних масах, щоб виступити проти них і сприяти більш злиденному їх стану. Важливим засобом суспільного миру Ф. Бекон вважав мистецтво політичного маневрування; мудрим він називав таке керівництво, що вміє переконувати підвладних, дарувати їм надії та сприяти виконанню їх мрій, в здійснення яких люди беззаперечно хочуть вірити.

У період Нового часу політичне знання збагачується теоретичним обґрунтуванням пріоритету закону, свобод, демократичних принципів у суспільному житті. Політичне життя характеризується закріпленням принципів антропоцентризму, ліберальної ідеології, поділу влади на окремі гілки, а також формуванням концепції правової держави й громадянського суспільства, укладенням комплексу прав людини і громадянина. З XVIII століття ідея соціальної згоди знайшла відображення в науковому спадку так званих «соціалістів-утопістів» **Шарля Фур'є** (1772 – 1837), **Анрі Сен-Сімона** (1760 – 1825) та **Роберта Оуена** (1771 – 1858). Саме «з легкої руки» Шарля Фур'є починається розвиток економічної теорії щодо невідворотності й логічності співробітництва між працею і капіталом. Французький гуманіст **Жан Жак Руссо** (1712 – 1778) розглядав всесвітньо-історичний процес як такий, що складається з трьох послідовних періодів: на початку існує «природний стан», у якому люди є вільними й рівними, в подальшому розвиток цивілізації призводить до втрати людиною стану рівності, щастя і свободи; тільки уклавши так званий «суспільний договір», люди знову набудуть втраченої гармонії соціальних відносин, «вічний мир», єдність та злагоду. Оскільки люди не здатні створювати нові сили, наголошує Руссо в творі «Про суспільний договір», а лише можуть об'єднувати й спрямовувати існуючі сили, то в них немає інших засобів самозбереження, крім об'єднання з іншими людьми, утворення суми сил, здатних подолати протидію, підкоренню цих сил й примушенню їх діяти спільно, тобто за принципом синергетики. Треба знайти таку форму асоціації, що захищає окрему особистість усією спільною силою соціальної групи, водночас – людина, об'єднуючись із іншими членами спільноти, залишається вільною та незалежною; таку формулу соціального партнерства (як версії суспільного договору) пропонує французький гуманіст.

Німецький філософ **Іммануїл Кант** (1724 – 1804) розглядав відносини між людьми як взаємокорисні дії, що вимагають взаємних поступок, проявів консенсусу й компромісу. Ключовою постаттю філософії Канта є людина, її гідність і свобода; треба вчиняти так, щоб людина завжди ставилась до інших людей виключно як до цілі й ніколи – як до засобу: в такий спосіб філософ визначає універсальний критерій оцінки людської поведінки. Філософ вірив у те, що втілення в життя його морально-етичного принципу дасть можливість редукувати або навіть усунути протиріччя між індивідуальним і суспільним, що виступає головною проблемою соціального життя людей.

Англійський філософ, економіст, психолог і соціолог ХІХ століття **Джон Стюарт Мілль** (1806 – 1873) одним із перших використав поняття «партнерство», розглядаючи його як інструмент регулювання суспільних і трудових відносин. Він підкреслював, що в майбутньому стосунки між найманими працівниками і роботодавцями будуть набувати рис взаємовигідного партнерства на ґрунті розумного компромісу. Фундатори наукового комунізму **Карл Маркс** (1818 – 1883) та **Фрідріх Енгельс** (1820 – 1895) у програмному творі «Маніфест Комуністичної партії» (1848 рік) наполягали на необхідності визволення найманих працівників від гніту капіталістів шляхом об'єднання. Багато десятиліть потому в багатьох регіонах планети найбільш популярним було гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Втім, історія довела, що ефективність спроб побудови комунізму була такою ж низькою, як і недовговічним було життя «безсмертного» пролетарського кредо.

Соціальне партнерство – це верифіковане історією цивілізації явище, що постійно розвивається. Для розуміння його природи виникає необхідність урахування історичного контексту, в якому відбувається його становлення і функціонування. Розвиток ринкової економіки з характерними

для неї формами взаємовідносин між соціальними групами наочно доводив, що конфлікт для відносин між працівником і роботодавцем є невідворотною даниною «на вівтар» прогресуючого створення суспільного продукту. Конфлікти породжували все нові форми соціального спротиву – страйки, локаути, саботаж, метою яких було прагнення працівників досягти визначених економічних або політичних цілей шляхом тиску на роботодавця, котрий нерідко йшов на поступки через побоювання фінансових втрат або дестабілізації ситуації на підприємстві, особливо – за наявності політичної складової. Найгострішим виявом соціального спротиву був усезагальний політичний страйк, що став апофеозом революційної боротьби пролетаріату; на межі XIX і XX століть страйки стали дієвим соціально-економічним інструментом робочого класу для досягнення власних інтересів.

У середині XX століття в країнах розвиненої демократії та ринкової економіки практика соціального протистояння поступилася прагненню до суспільної згоди, партнерства, компромісу і консенсусу, науково обґрунтованим методам врегулювання соціально-трудова відносин. А вже на початку XX-го століття людство впритул зіткнулося з кардинальною зміною змісту глобальних проблем, серед яких: соціально-економічні конфлікти, що очевидно характеризують етапи світового розвитку. Поступ соціального партнерства обумовлено цілим рядом факторів, а саме: ступінь соціально-економічного розвитку суспільства, політична активність соціальних груп, духовні, етнокультурні та історичні традиції тощо.

Отже, еволюція інституту соціального партнерства є логічним, історично обумовленим процесом розвитку суспільства. Саме в соціальному партнерстві проблеми захисту прав населення, пошук механізмів, стимулюючих участь громадян у вирішенні соціально-економічних проблем, є найбільш актуальними, оскільки саме вони здійснюють

безумовний вплив на формування сучасного, демократичного, соціально орієнтованого суспільства.

1. 2. Соціальне партнерство в системі суспільних відносин

Процес трансформації України в демократичну правову державу, відповідно до діючої Конституції, висуває питання щодо поглибленого аналізу складного, трансісторичного, багатогранного явища, що оформлюється зазвичай у словосполучення «соціальне партнерство». Відповідь на це питання має включати в себе, принаймні, два аспекти: зміст поняття «соціальне партнерство» через взаємозв'язок його з іншими критеріями для окреслення ціннісно-цільових орієнтирів реформ у суспільстві. Життя соціуму – це постійне зіткнення інтересів різноманітних соціальних груп; у подібних контрадикціях, у боротьбі неспівпадаючих поглядів, у суперечках формуються цілі й задачі соціальних груп, досягнення і вирішення яких покликані наблизити до соціальної згоди. У процесі розвитку суспільства не виникає більш важливої проблеми, ніж досягнення соціальної згоди: історичний досвід цивілізації переконливо доводить, що віковична мрія людства про суспільство без потрясінь і соціальних вибухів тісно пов'язана з ідеєю партнерства й конструктивного співробітництва в різних сферах суспільного життя.

Таким чином, стратегічною *метою соціального партнерства* є досягнення суспільної згоди та миру. Справа в тому, що недооцінка суспільством значущості соціальної згоди зазвичай провокує підсилення стихійних, нерідко деструктивних, процесів або пасивно-споглядацьке очікування громадянами змін, що мають йти «згори», від державних органів. У гуманістичному аспекті мета соціального партнерства полягає у прогресивному розвитку людської особистості, в

створенні сприятливих умов для її повноцінного гармонійного існування, у вихованні відповідальності за власну життєдіяльність, у задоволенні життєво важливих інтересів і потреб.

Становлення соціального партнерства обумовлене наявністю певного комплексу факторів, серед яких виділяємо: *соціальні, економічні, політичні, ідеологічні, психологічні, культурні, адміністративні*. Зміст і характер кожної групи факторів виникнення й розвитку соціального партнерства висвітлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Фактори виникнення і розвитку соціального партнерства

Фактори виникнення й розвитку соціального партнерства	Зміст і характер факторів
Соціальні	Пов'язані з регулюванням процесів життя суспільства щодо потреб досягнення соціальних цілей: трудових прав і обов'язків громадян, забезпечення прав найманого працівника, приватного підприємця, заходи стосовно працевлаштування; головною ж метою соціального партнерства вважається зниження ступеню нерівності в суспільстві та редукція або ліквідація соціальної напруженості внаслідок зростання якості та рівня життя кожної людини.
Економічні	Справляють значний вплив на процес демократизації суспільства, на розвиток ринкових відносин, на політичне життя соціуму; але вони не є визначальними, розвиток демократії або процес демократичного транзиту реалізуються лише в тому випадку, коли економічні зрушення активізують радикальні зміни в структурі суспільства, впливають на зменшення розриву між багатими і бідними, на позитивний розвиток ринку праці, а також на процес

Фактори виникнення й розвитку соціального партнерства	Зміст і характер факторів
	формування комплексу цінностей, найбільш прийнятних для цього суспільства.
Політичні	Визначальною рисою розвитку сучасної світової спільноти є політизація всіх сфер суспільного життя в національних державах, модернізація відносин між різними соціальними групами, економічними структурами, політичними партіями, громадськими інститутами. Політична стабільність у суспільстві визначається взаємовідносинами між державою, суспільством і громадянами, а також ставленням до приватної власності, підприємництва, закономірностей розвитку ринку, сприяє розвитку умов для продуктивного соціального партнерства.
Ідеологічні	Ідеологія, як системно організована сукупність ідей у формі політично-економічних, соціально-правових моделей, гасел, настанов, програмних документів тощо, покликана сприяти зміцненню національної єдності громадян – суб'єктів соціального партнерства, погляди яких базуються на спільності поглядів, інтересів, ціннісних орієнтацій. У суспільстві не може бути єдиної, конгеніальної для всіх членів суспільства ідеології: ідеологічні концепції протирічать одна одній; відтак, прагнення сформуванню в суспільстві універсальну ідеологію є стратегічним завданням для кожного практично державного утворення.
Психологічні	Психологічний підхід до проблеми соціального партнерства дає можливість зрозуміти, що умови ринкової економіки стимулюють у членів суспільства прагнення щодо вирішення актуальних для них проблем прийомом, що базуються на гармонізації взаємовідносин, на принципах консенсусу й компромісу, з оцінкою психологічного стану суб'єктів соціального партнерства, морально-етичних імперативів, розумових процесів, що забезпечують

Фактори виникнення й розвитку соціального партнерства	Зміст і характер факторів
	налаштованість людей на досягнення поставлених перед собою цілей, зокрема економічних.
Культурні	Культура є технологією людської діяльності; в контексті соціального партнерства рівень культури й освіченості конкретної особистості обумовлює конструктивність і результативність партнерських відносин; сприяє удосконаленню адаптаційного механізму до динамічно змінюваних умов навколишнього світу, забезпечує підвищення рівня соціальної кваліфікації як окремої особистості, так і людської спільноти загалом, а також гармонізує взаємозв'язок, взаємовплив і взаємозумовленість у трикомпонентній системі «людина – суспільство – держава».
Адміністративні	Справляють значний вплив на організацію процесу соціального партнерства, обумовлюють характер суспільних відносин, що виникають, змінюються, припиняються під час діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування щодо реалізації соціального партнерства; роль методологічної основи доктрини соціального партнерства відіграє концепція служіння, тому категорія «соціальне партнерство» в своїй основі має те ж навантаження, що й у праві, а саме: це діяльність, спрямована на задоволення певних потреб людини в контексті розвитку суспільства і держави.

Розглядаючи соціальне партнерство в системі суспільних відносин, необхідно визначити об'єкти й суб'єкти партнерських відносин в особі тих організацій або установ, що їх уособлюють. Визначальною структурою суб'єктів соціального партнерства була представлена двокомпонентною ланкою: *працівник – власник засобів виробництва*; подібна взаємодія визначається як

«біпартизм» (лат. *bipartitus* – складений із двох частин). У подальшому структура суб'єктів / партнерів набуває певних змін, до їхньої взаємодії залучається *держава*, як утворення, що здійснює за умов повної незалежності урядові повноваження над спільнотою, що склалася на певній території. Так виникло трикомпонентне партнерство, що дістало назву «трипартизм» (лат. *tripartitus* – складений із трьох частин) та реалізується через укладання різного роду домовленостей, прийняття спільних рішень, проведення консультацій, надання інформації тощо. Трипартизм вважається логічним переходом до соціальних відносин на засадах принципів свободи, демократії, плюралізму, зокрема принципу участі зацікавлених осіб у прийнятті актуальних для них рішень (див. рис. 1.1.). Із поняттями «біпартизм» і «трипартизм» ви ще зустрінетеся в подальших розділах посібника.

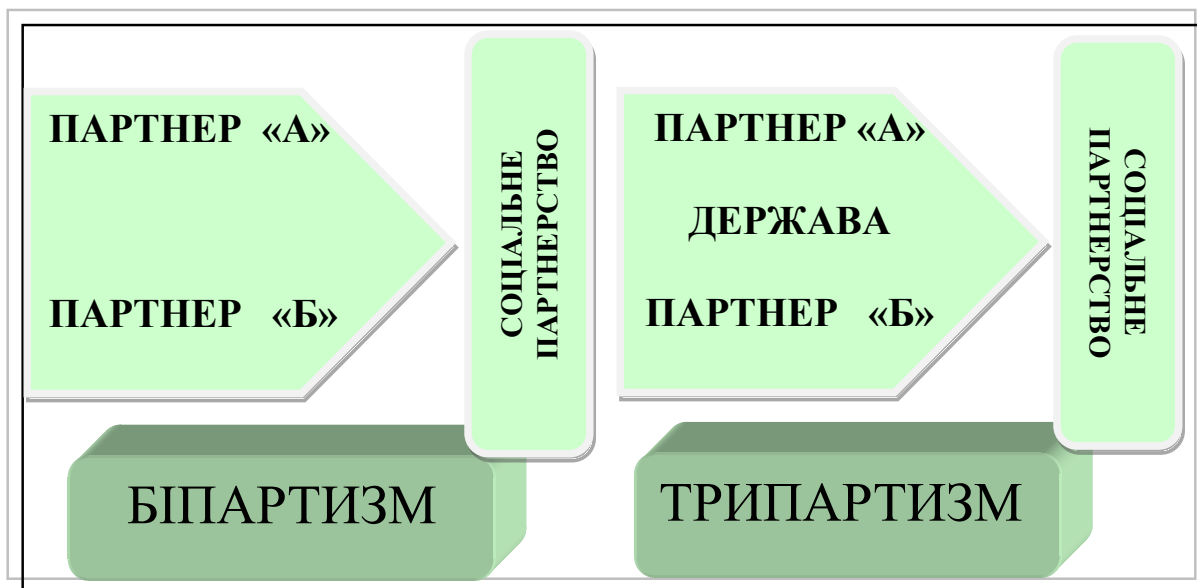

Рис. 1.1. Порівняльна схема структур біпартизму і трипартизму в соціальному партнерстві

Кожен соціальний процес характеризується наявністю суб'єкта і об'єкта. *Суб'єктами* соціального партнерства виступають органи держави і місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, професійні об'єднання, соціальні групи, спільноти, громади, колективи тощо. *Об'єкти*

соціального партнерства – це існуючі в суспільстві інтереси (соціальні, політичні, економічні, культурні, екологічні тощо) та пов'язані з ними суспільні відносини, що відображають зміст, умови та форми діяльності різного роду соціальних груп (див. рис. 1.2.).

Рис. 1.2. Композиційна модель соціального партнерства

В умовах ліберального ринку, громадянського суспільства людське життя переважно характеризується конкуренцією і ринковими відносинами, тому людина стає специфічним капіталом, джерелом прибутку. Модернізація українського суспільства в ролі реакції на запити й виклики масштабного глобалізованого світу, розглядається як складний процес із

характерними внутрішніми та зовнішніми суперечностями, процес дослідження яких вимагає уваги до нових галузей наукового знання. Саме трансформаційні процеси, як реальність сучасного українського суспільства, обумовлюють зростаючий інтерес до соціального партнерства, його потенційних можливостей, механізмів, рівнів і форм, законів і принципів функціонування.

1. 3. Форми соціального партнерства

Як вже було зазначено, соціальне партнерство пов'язують із процесами в сфері трудових відносин, конкретно – між роботодавцем і найманим працівником, однак в умовах сучасності соціальне партнерство стає інститутом суспільної згоди, сприяє забезпеченню політичної стабільності в державі, продовжує формування гуманістичних тенденцій, а також сприяє визначенню стратегічних трендів суспільного розвитку. В умовах реально функціонуючого *механізму суспільної згоди* – соціального партнерства, індивід більш продуктивно, порівняно з тоталітарною людиною, засвоює норми поведінки, форми і приклади взаємовідносин між людьми, тобто історично мінливі норми культури. Тому людина долучається до того самого «Світу-3» **Карла Поппера**, тобто, до об'єктів культури, світу ідей, витворів мистецтва, історичних артефактів тощо. Вхідження людини в культуру – це процес набуття знань через трансформацію сфери чуттєвого пізнання індивіда, зміни світосприйняття людини й загалом, модернізації розуміння навколишнього світу й себе в цьому світі.

Постіндустріальний період розвитку суспільства, перехід до соціально-орієнтованих ринкових відносин країн колишнього СРСР викликає певне визнання та підтримки нових суб'єктів діяльності, їх вплив на процеси в суспільстві стають відчутним (прикладом таких суб'єктів виступають бізнесові структури, родинні колективи, приватне підприємництво, громадські

фонди, трудові колективи, суспільні рухи, політичні партії тощо. Але в радянські часи словосполучення «соціальне партнерство» в офіційних текстах або наукових доробках майже не знаходило вжитку: в цей період категорія соціального партнерства не була предметом наукового пошуку, оскільки була відверто ворожою відповідно до настанов теорії марксизму – ленінізму, поставала різкою контрадикцією офіційній радянській ідеології. Багато десятиліть соціальне партнерство в СРСР трактувалось як суто буржуазне явище, як інструмент, використовуваний недалекобачними профспілковими ділками, як контрпродуктивний механізм, пов'язаний функціонально з опортунізмом, із зрадою класових інтересів світового пролетаріату.

Огляд історії людської цивілізації доамагає прослідкувати відповідність певних соціально-політичних ідей конкретним історичним умовам, за яких ці ідеї зароджувалися, розвивалися, інтегрувалися в суспільну свідомість, видозмінювалися, переходили в наступну історичну епоху чи ставали неактуальними для людства. Суперечливість і непередбачуваність сучасного світового розвитку наполегливо вимагає активного пошуку ефективних, збалансованих, варіабельних механізмів управління соціальними процесами, функціонування яких здатне забезпечити становлення організаційної єдності соціальної системи – від локального рівня до глобального.

«Ми живемо в системному світі», – ця теза набула в сучасному світі яскравих ознак аксіоматичного твердження. Людину оточують різного масштабу й складності системи – соціальні, біологічні, технічні, астрономічні, політичні, економічні, інформаційні тощо. Термін «система» був введений у науковий обіг австрійським біологом **Людвігом фон Берталанфі** (1901 – 1972), який визначив її як певну структуру, що складається з взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів.

Поняття «система» в соціальному контексті запропонував американський соціолог **Толкотт Парсонс** (1902 – 1979), який розкрив суспільство як взаємодію чотирьох підсистем: економічної, політичної, соціальної та духовної. У найбільш загальному визначенні *система* – це *структурована сукупність взаємопов'язаних і спільно діючих компонентів, що утворюють стабільну цілісність і забезпечують існування системи в просторі й часі.*

Соціальна система не є механічною сукупністю індивідів; у процесі діяльності кожна особистість пов'язана з певною соціальною групою, утворюючи разом із нею специфічну функціонуючу структуру. У процесі діяльності інтеракції окремих індивідів зумовлюють синергетичний ефект, результатом якого є прогресивний розвиток суспільства, підвищення рівня стабільності системи, її готовності до відповідних ситуації викликів, ризиків, імпульсів впливу. Соціальна система утворюється *соціальною структурою*, тобто скоординованим комплексом зв'язків, що виникають між елементами соціальної системи в процесі їхньої взаємодії.

Соціальна синергетика відіграє важливу теоретико-методологічну роль під час реалізації закладених у соціумі резервів й активізації процесу розбудови громадянського суспільства через соціальний діалог, мета якого – оптимізація всіх сфер суспільного життя. Концептуальні положення і принципи соціальної синергетики не тільки роз'яснюють процеси, що відбуваються в реальному світі, а й формують методологічне підґрунтя для розробки соціальних технологій у різних сферах суспільного буття. Сучасне наукове знання, безумовно, стверджує синергетичну природу всього реального світу, а соціальна синергетика, маючи за предмет дослідження взаємодію між соціальним порядком і хаосом, охоплює методологію соціолого-синергетичного підходу як нової парадигми соціального пізнання і методів розробки соціальних

технологій в усіх сферах суспільного життя. Синергетичний підхід починається з використання ключових понять синергетики для опису складних соціально-гуманітарних явищ. Уявлення про загальні закономірності еволюції складних систем зумовлює перспективність синергетичних ідей для суспільно-гуманітарного знання.

Соціальне партнерство як система сприймає імпульси впливу факторів суспільного життя, реагує на них, перетворює на конструктивні рішення, формує в суспільстві атмосферу згоди, довіри, ефективної взаємодії та порозуміння. Проте такий стан можливий тільки за умов наявності доволі широкого спектру чинників, що передбачають існування:

- дієздатних, умотивованих, готових до конструктивного діалогу суб'єктів соціального партнерства;
- результативних механізмів реалізації соціального партнерства, адекватних існуючій у країні соціально-економічній, політичній ситуації;
- нормативно-правової бази, що забезпечувала б реалізацію в суспільстві конструктивного соціального діалогу, захисту прав людини і громадянина щодо прагнення до суспільної згоди, довіри, ефективної взаємодії, порозуміння й консенсусу;
- високого рівня культури суб'єктів соціального партнерства в контексті досягнення максимально можливого рівня суспільної гармонії;
- розвитку індивідуальних якостей, зумовлених первинними інтенціями, почуттями й установками, такими як відчуття когерентності зі своєю соціальною групою, прагнення спільної згоди, альтруїзмом, відчуття справедливості й несправедливості, стандартизованих у соціальному середовищі;
- розвиненої демократії як засобу, що дозволяє кожній людині стати особистістю, активним членом суспільства, шукачем правди й виразником цієї правди, здатним бути

корисним громаді, співтовариству, державі, готовним й бажаючим зробити крок до кращого життя;

– розвинених структур громадянського суспільства зі створеними умови життя, адекватним гідності особистості на основі існуючої ідеології через наявність системи цінностей із домінуючими позиціями базових цінностей громадянського суспільства – свободи, справедливості й солідарності;

– орієнтирів поступового реформування всіх сфер життя суспільства для перетворення їх на моральні, гуманістично-спрямовані, функціонуючі завдяки суспільній волі заради загального добробуту¹.

До соціального партнерства, як до будь-якої системи, прийнятною є загальна схема, запропонована ще у 1953 році американським ученим **Девідом Істоном** (див. рис. 1.3.).

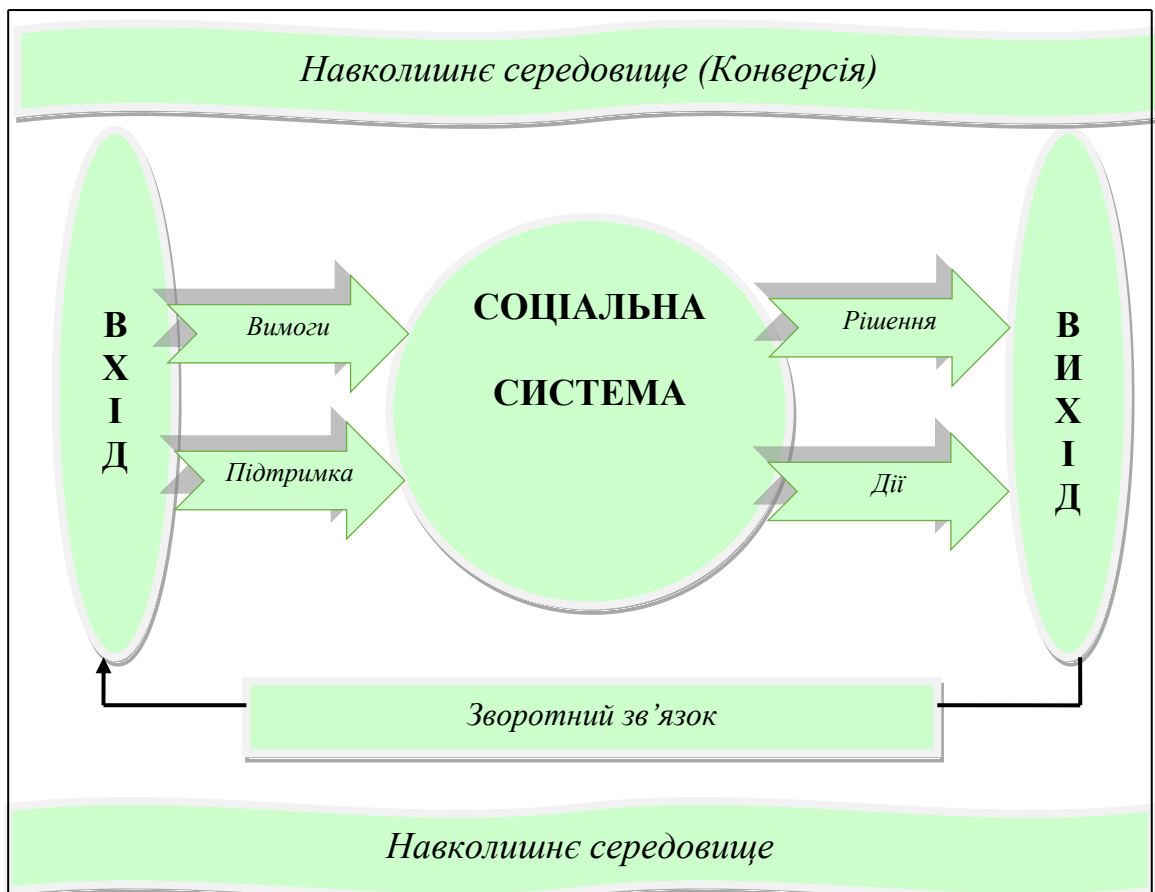

Рис.1.3. Модель соціальної системи

¹ Костючков С. К. Соціально-культурний аспект людської природи в контексті філософської антропології. *Грані*. 2015. № 3 (119). С. 102-107.

Відповідно до цієї моделі, механізм функціонування соціальної системи містить у собі чотири складові:

1. «Вхід» («введення») – вплив на соціальну систему навколишнього середовища.

2. «Конверсія» («перетворення») – реакція існуючої системи за вимогами навколишнього середовища, перетворення їх на певні рішення.

3. «Вихід» – реалізація рішень у вигляді конкретних дій системи.

4. «Зворотний зв'язок» – вплив дій соціальної системи на навколишній світ.

Системний характер соціального партнерства обумовлює наявність конкретних форм реалізації, що виступають як уособлення причинно-наслідкового зв'язку між складовими «входом» і «виходом» (див. рис. 1.3.). У практичній площині формами соціального партнерства є:

1. *Ведення переговорів.* Варто враховувати, що будь-які переговори мають визначену мету, причому інтереси суб'єктів переговорного процесу не завжди співпадають, хоча в широкому розумінні соціальне партнерство передбачає конгеніальність засадничих позицій «переговорників», обумовлену наявними в суспільстві загальноприйнятими цінностями, ідеологічними настановами, національними пріоритетами.

2. *Укладання колективних договорів* є характерною процедурою в тих випадках, коли використовується наймана праця: це договори між роботодавцем і працівником, що регулюють відносини (вирішення питань у сфері виробництва й зайнятості, оплати та охорони праці, режиму праці й відпочинку, надання соціальних гарантій і пільг працівникам тощо) трудового колективу з адміністрацією підприємства (виробничі, трудові, соціальні).

3. *Надання взаємовигідних послуг* суб'єктами соціального партнерства охоплює великий сегмент суспільного простору: партнерські послуги мають місце не тільки в сфері економіки, зокрема, у виробничій сфері, але й у царині освіти, медицини, адміністрування, охорони природи тощо.

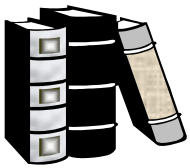
4. *Узгодження проєктів нормативно-правових актів* передбачає гарантії (обумовлені Конституцією та законами України) проголошених і гарантованих прав, свобод, законних інтересів громадян і юридичних осіб, ліквідацію / мінімізацію порушень чинного законодавства, а також реалізацію законності й дієвості нормативно-правових актів.

5. *Консультації в процесі прийняття рішень* між суб'єктами соціального партнерства на всіх рівнях. Для демократичної практики управління соціально-політичними процесами притаманне зростання ролі громадян у реалізації локальної політики не лише через надання повноважень обраним делегатам, але й через різноманітні механізми безпосереднього залучення громад до прийняття соціально значущих рішень; при цьому представники наукової еліти покликані забезпечувати експертну оцінку та наукову підтримку процесу розробки ефективної політики, зокрема, соціального партнерства. Враховуючи й узагальнюючи інтереси місцевих громад, структури громадянського суспільства виступають як інститут консультування громадян і залучення їх до процедур прийняття важливих для громади рішень, у тому числі в галузі соціального партнерства.

Одним із найважливіших факторів аналізу соціальної реальності, його вихідним пунктом є наявність у суспільстві продуктивного діалогу між соціальними групами, прагнення до суспільної згоди, довіри, ефективної взаємодії, порозуміння й консенсусу в інтересах кожної людини. Для сучасного суспільства ситуація людського буття має особливе значення, оскільки громадянський лад розглядає суверенну особистість як

ключову фігуру й підґрунтя всіх суспільних процесів. Проблема, таким чином, полягає в тому, наскільки формування простору гармонійного співіснування, адекватного суспільним очікуванням у конкретну історичну епоху, корелює із зусиллями суспільства. Інакше кажучи, і для суспільства, і для особистості важливою є відповідь на питання, чи співпадає вектор цих зусиль, стимулюючи ефект синергії, чи вони різноспрямовані, а відтак – знижують ефективність один одного.

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність поняття «соціальне партнерство».
2. Чому, на вашу думку, сучасне соціальне партнерство вважається результативним інструментом досягнення компромісу або консенсусу в суспільстві та ефективним засобом стратегічного планування комплексного розвитку на державному, регіональному або місцевому рівнях?
3. Визначте основні етапи розвитку соціального партнерства в історії людства від античності до новітніх часів.
4. Окресліть коло проблем, що вирішуються або можуть бути вирішені в умовах сучасності шляхом соціального партнерства.
5. Поясніть, як реалізується діалектика партнерських відносин у процесі соціального партнерства.
6. Якою ви бачите мету сучасного соціального партнерства в гуманістичному аспекті?
7. Охарактеризуйте найбільш значущі фактори виникнення й розвитку соціального партнерства в практиці суспільних відносин.
8. Аргументовано доведіть, що трипартизм є логічним переходом до соціальних відносин на засадах принципів свободи, демократії, плюралізму, зокрема, принципу участі всіх зацікавлених сторін у прийнятті актуальних для них рішень.

9. Чому, на вашу думку, укладання колективних договорів є характерною процедурою у тих випадках, коли використовується наймана праця?
10. Прокоментуйте думку стосовно того, що соціальна синергетика відіграє важливу теоретико-методологічну роль під час реалізації закладених у соціумі резервів й активізації процесу розбудови громадянського суспільства через соціальний діалог.

Дискусійні питання

1. Поміркуйте, чому соціальне партнерство сьогодні вийшло за межі суто трудових відносин і є щільно інтегрованим у різні сегменти соціального життя: освіту, медицину, охорону природи тощо, обумовлюючи інтеракції між різними соціальними групами, спільнотами, громадами, колективами?
2. Чому, на Вашу думку, підвищення рівня «соціальності» держави розглядається не як самодомінуюче завдання, а як проблема, пов'язана зі стратегічним політичним завданням зміцнення держави?
3. Як Ви гадаєте, чому у середині ХХ століття в країнах розвиненої демократії та ринкової економіки практика соціального протиборства поступилася прагненню до суспільної згоди, партнерства, компромісу й консенсусу, науково обґрунтованим методам врегулювання соціально-трудова відносин?
4. Історичний досвід цивілізації переконливо доводить, що віковична мрія людства про суспільство без потрясінь і соціальних вибухів тісно пов'язана з ідеєю партнерства й конструктивного співробітництва в різних сферах суспільного життя. Наведіть декілька прикладів подібного співробітництва.
5. Поясніть важливість трансформаційних процесів для сучасного українського суспільства; чи обумовлюють вони, на вашу думку, зростаючий інтерес до соціального партнерства, його потенційних можливостей, механізмів, рівнів й форм?
6. Доведіть, що в умовах реально функціонуючого механізму суспільної згоди, як-то соціального партнерства, індивід більш

продуктивно, порівняно з тоталітарною людиною, засвоює норми поведінки, форми та моделі взаємовідносин із іншими людьми.

7. Чому, на Вашу думку, в умовах ліберального ринку й громадянського суспільства людське життя переважно характеризується конкуренцією та ринковими відносинами, а відтак людина стає специфічним капіталом, джерелом прибутку?
8. Спробуйте аргументовано довести, що одним із найважливіших факторів аналізу соціальної реальності, його вихідним пунктом є наявність у суспільстві продуктивного діалогу між соціальними групами, прагнення до суспільної згоди, довіри, ефективної взаємодії, порозуміння й консенсусу в інтересах кожного індивіда?
9. У радянські часи словосполучення «соціальне партнерство» в офіційних текстах або наукових доробках майже не знаходило вжитку: відповідно, категорія соціального партнерства не була в ті часи предметом наукового пошуку. Висловіть свої міркування щодо подібного ставлення радянських ідеологів до соціального партнерства як такого.
10. Із часів Платона і Арістотеля соціальну політику трактують як діяльність на етичних засадах, тобто метою політичної діяльності є справедливість, порядок і стабільність. Проаналізуйте такий підхід до політики з позицій сьогодення.

РОЗДІЛ 2 ПРИНЦИПИ Й УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

- 2.1. Соціальне партнерство як соціальний інститут
- 2.2. Принципи та функції соціального партнерства
- 2.3. Конкуренція й суспільний діалог як основні умови реалізації соціального партнерства

2.1. Соціальне партнерство як соціальний інститут

Об'єднуючись у різноманітні організації, представники соціуму встановлюють між собою відносини досить широкого діапазону, реалізують свої різноспрямовані прагнення, забезпечуючи продуктивний, поступальний, перспективний розвиток суспільства, розуміючи ширше: змінюють його, орієнтуючись на соціальні цінності для необхідності подальшого розвитку громадянського суспільства, відповідно до загально визнаного ідеалу. Соціальне партнерство, як передумова громадянської згоди, є важливою функціональною складовою громадянського суспільства; для його розвитку необхідно щоб і держава, і суспільство забезпечили громадянину можливість удосконалюватись шляхом політичної та соціальної активності, надаючи йому право вирішувати життєво важливі питання в масштабах соціальної групи. Саме в процесі соціального партнерства народжується все, що відносять до поняття локальної демократії, а, як відомо, місцева демократія є передумовою демократії в усій країні.

У суспільному просторі *соціальне партнерство* здійснюється у трьох «іпостасях» або уособленнях: по-перше, як соціокультурне явище, по-друге – як соціально-детермінований процес, по-третє – як взаємодія конкретних суб'єктів. З огляду на структурно-функціональну характеристику суспільства соціальне партнерство має всі ознаки соціального інституту. У сучасному науково-гуманітарному дискурсі поняття «соціальний інститут» використовується під час розгляду всього спектра соціальних явищ і процесів як елементарна одиниця соціологічного аналізу. Зазвичай у соціології *соціальний інститут* трактується в якості усталеної історично або створеної цілеспрямовано на засадах структурної функціональності, солідарності, прагматичності й людиноцентризму форми організації людської спільноти з

метою досягнення перспективних цілей (соціально-економічних, політико-правових, духовно-культурних) соціальних груп, суспільства та держави загалом.

Англійський філософ і соціолог **Герберт Спенсер** (1820 – 1903), автор фундаментальних творів «Начала соціології» та «Прийдешнє рабство», визначав соціальні інститути як механізми самоорганізації людських спільнот, що забезпечують трансформацію з асоціальної в соціальну істоту, здатну діяти спільно з іншими представниками соціуму. Філософ розглядає суспільство як особливе буття, складане з окремих елементів, що зберігають свою цілісність у межах собі подібних; це вказує на конкретність утвореного ними «конгломерату» або «агрегату». Суспільство в процесі власного розвитку демонструє відповідне зростання, що реалізується шляхом об'єднання різноступеневих суспільних груп. Первинна суспільна група ніколи не досягає значних обсягів шляхом елементарного розростання. Іншими словами, механічна сума взаємодіючих сторін не забезпечує оптимальних результатів у процесі соціального розвитку.

Усю гаму соціальних інститутів Г. Спенсер редукує до шести основних груп: *домашні, обрядові, професійні, промислові, політичні, церковні*. Саме Спенсеру належить афоризм «Кожна людина має можливість робити те, що бажає, якщо вона при цьому не порушує рівну свободу іншої людини». Перефразуючи цей вислів «від зворотнього», можна припустити, що люди, маючи рівну свободу дії, прагнуть об'єднання (партнерства) заради набуття більшого об'єму свободи.

Після Другої світової війни проблематика функціонування соціальних інститутів набула нової гостроти й безпосередності. Американський соціолог **Константін Марія Панунціо** (1884 – 1964) в роботі «Головні соціальні інститути» («Major Social Institutions»), аналізуючи соціальний інститут, вказує на те, що кожен соціальний інститут, як система, складається з чотирьох підсистем:

1) підсистеми символічних та утилітарних інструментів – предмети побутового вжитку, транспортні засоби, виробничі об'єкти, символи, гасла, ідентифікаційні маркери тощо;

2) підсистеми договірних, родинних, політичних, виробничих, як добровільних, так і примусових асоціацій – професійні спілки, студентські або шкільні комітети, наукові товариства, ветеранські організації, спортивні об'єднання тощо;

3) підсистеми ритуалів, церемоній, звичаїв, правил життя – зведення норм поведінки, шлюбна церемонія, родинні стосунки, виробничі відносини, політичні кампанії тощо;

4) підсистеми ідей, вірувань, ідеалів – віра в Бога, політичні ідеї, ідеологічні настанови, суспільні ідеали (гуманізм, моральність, свобода, рівність, незалежність, демократія) тощо.

Американський соціальний психолог **Чарльз Гортон Кулі** (1864 – 1929) пропонував розглядати соціальні інститути в якості певним чином усталених форм мислення. Людська природа ототожнюється з соціальною природою, що сформувалася в людини на основі найпростіших форм спілкування в складі малих соціальних груп. Подібна природа обумовлена первинними почуттями й установками (відчуття єдності зі своєю соціальною групою, бажання спільної згоди, реакція відторгнення на недовіру, соціальна мімікрія та відчуття справедливості й несправедливості), стандартизованих соціальною групою.

У сучасних умовах соціальні інститути, виступаючи компонентами організації суспільства, виконують функції специфічних рушійних сил управління процесами діяльності людських спільнот, одночасно забезпечуючи стійкий прогресуючий розвиток суспільного організму, кажучи ширше: корегуючи й модифікуючи зміст соціально-політичної реальності. Соціальні інститути як регулятори інтеракційних процесів у суспільстві орієнтовані на задоволення матеріальних і духовних, особистих і колективних потреб у конкретних,

історично сформованих соціальних, політичних, економічних, правових, культурних умовах. У сучасному світі ідеологією функціонування соціальних інститутів визнано гуманізм, що розглядає людину як найвищу цінність, задовольняти потреби якої і покликані, власне, соціальні інститути. Їхня дія розгортається в межах бінарних композицій «потреба – дія» та «цінність – сенс»; усе багатство людини як практичного перетворювача реальності функціонує в площині «потреба – дія (соціальна)», знаходячи наочне втілення через інститут соціального партнерства.

У *структурі соціальної дії* будова соціального інституту розглядається в контексті принципу *ізоморфізму* (грецьк. *isos* – рівний, однаковий, подібний та *morphe* – форма). Використання цього принципу дає можливість репрезентувати структуру соціального інституту як систему, елементами якої є суб'єкти й соціальне оснащення, соціальне функціонування та результати функціонування системи. У методологічному сенсі соціальний інститут виявляє свою сутність за схемою «ідея – реалізація ідеї – результати реалізації». Характерні для соціального інституту функції можуть бути зовнішніми відносно тієї системи, складовою якої соціальний інститут є, а також зовнішніми: відносно тих субсистем, із яких складається система соціального інституту.

Соціальному інституту притаманна *багатофункціональність*: серед розгорнутого спектру його функцій є головна, ключова, що супроводжують декілька додаткових. Наприклад, основна функція закладу вищої освіти – надання освітніх послуг населенню, при цьому закладу вищої освіти властиві й інші соціальні функції. Сучасний заклад вищої освіти виконує ресурсно-стратегічну функцію, спрямовану на формування національної / регіональної інтелектуальної та наукової еліти; трансфер новітніх технологій обумовлює іноваційно-генеруючу функцію; важливою також є функція

встановлення партнерських відносин із стейкхолдерами, представниками бізнесу як всередині країни, так і за кордоном. І це ще далеко не вичерпний перелік функцій закладу вищої освіти; науковці виділяють також соціокультурну, статусно-рольову, особистісно-орієнтовану, економічну, соціалізаційну функції.

Просторова організація соціального партнерства як соціального інституту здійснюється на кількох базових рівнях: національному, регіональному, галузевому та локальному (див. рис.2.1.).

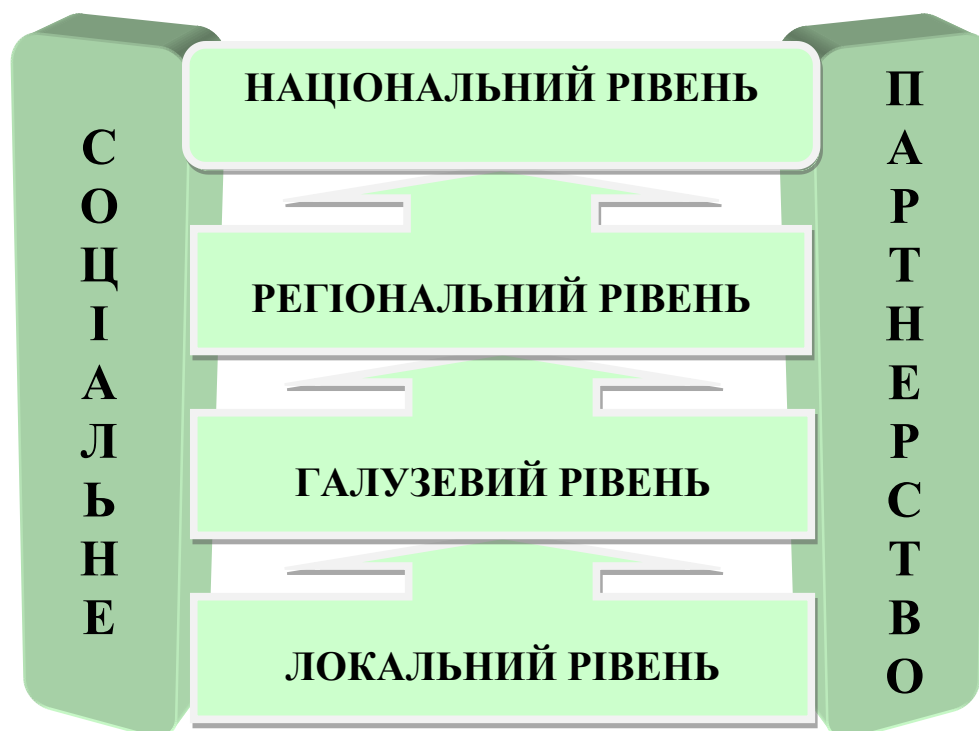

Рис. 2.1. Базові рівні реалізації соціального партнерства

Відповідно до вищевикладеного доречно визначити ряд *ознак соціального партнерства*, що дозволяють відокремлювати соціальне партнерство від інших соціальних інститутів:

1. Спроможність соціального партнерства до певної функціональної самостійності, що реалізується, не будучи пов'язаною субординаційно з будь-якими структурами, а в процесі прийняття рішень керується тільки законами та є захищеним від різного роду зовнішніх зазіхань на свою самостійність у процесі практичної реалізації.

2. Статусна характеристика соціального партнерства не свідчить про те, що воно функціонує поза системою державно-владних відносин абсолютно незалежно від держави; мова ведеться про самостійність у межах діючих нормативних актів, розроблених органами державної влади. Таким актом виступає Закон України «Про соціальний діалог в Україні», прийнятий у грудні 2010 року № 2862-VI. Цей факт наголошує на тому, що соціальне партнерство функціонує відповідно до концепції єдиної загальнодержавної політики (соціальної, економічної, гуманітарної, освітньої тощо); це само по собі є обмежуючим чинником щодо проявів тенденцій вульгарного корпоративізму, монополізму, локалізації тощо.

3. Проблематика соціального партнерства постає особливо гострою в контексті сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні, оскільки інститут соціального партнерства являє собою специфічну суспільну систему в структурі громадянського суспільства, що покликана вирішувати певний сегмент соціальних, економічних, політичних, культурних проблем, характерних для сучасного суспільства; саме соціальне партнерство дає громадянам, партнерам соціальних відносин, можливості для самореалізації, задоволення нагальних потреб, забезпечуючи конвергенцію між людиною, громадянським суспільством і державою.

4. Характерним для соціального партнерства є прагнення до розвитку нових форм співробітництва в галузях соціальної роботи, освіти, медицини, а також малого та середнього бізнесу, в напрямках, найбільш ефективних для конкретного регіону з властивими йому природними, ресурсними, культурними та іншими особливостями. Пріоритетне значення вказаного обсягу завдань для соціального партнерства викликано відповідними вимогами до нього з боку населення та його здатністю вирішувати соціально значущі завдання з урахуванням мінливості чинників соціально-політичної реальності.

5. Соціальне партнерство об'єднує громадян з органами державної влади, оскільки воно функціонує тільки в межах законів, продекларованих державою; соціальне партнерство також сприяє активній інтеграції індивідів у структури громадянського суспільства, де ступінь міжособистісних взаємозв'язків дуже висока. Відтак, у громадян нарівні з особистими інтересами виникають інтереси суспільні та державні. Беручи активну участь у соціальному партнерстві, громадяни активізують суспільний діалог, реалізуючи власний інтелектуальний, професійний та культурний потенціал. При цьому в партнерів з'являється готовність активно діяти в інтересах усіх учасників партнерських відносин.

Таким чином, соціальне партнерство як інститут має в якості ключової функції регулювання процесів конструктивного діалогу / полілогу в суспільстві, надаючи можливість громадянам задовольняти їх матеріальні й духовні, ситуативні та перспективні, особисті й групові потреби в соціально-економічному та політико-правовому просторі. Соціальне партнерство в сьогоденні вийшло за межі суто економічних відносин, воно впевнено перейшло ці межі, реалізуючись у різних сферах соціального життя (в медицині, освіті, соціальній роботі, охороні природи) та обумовлюючи взаємозв'язки й взаємовплив між індивідами, соціальними групами, спільнотами, громадами тощо. Реальні результати функціонування інституту соціального партнерства свідчать про його ефективність у суспільстві, що розвивається, створюють підстави для подальшого його функціонування та подальшого розвитку.

2.2. Принципи та функції соціального партнерства

Поточне століття увійде в історію цивілізації як час пошуку змістовних відповідей на одвічні питання щодо суспільного життя, особливо в умовах країн пострадянського простору, коли застаріла шкала ціннісних орієнтирів уже не працює, а нова ще не сформувалася в достатній мірі. Розвиток суспільства має базуватися на сучасних парадигмах, зважаючи на те, що їх пріоритетним завданням має бути застосування такого підходу до зазначеного процесу, що відповідав би стандартам, нормам і вимогам постійно оновлюваного глобалізованого світу. Продукування парадигм суспільного розвитку є реакцією на докорінні зміни в економічному, політичному і соціальному житті, в сучасній культурі загалом; у період, коли модернізуються та трансформуються життєві основи, стратегія та тактика індивідуальної й суспільної поведінки, ціннісні орієнтири, релігійні норми, економічні доктрини, програми політичних партій тощо.

Традиційна культура та характерні для сучасності форми відносин у соціумі вже не здатні виконувати стримувальні функції відносно системного та життєвого світів. Інша небезпека вбачається в надмірній раціоналізації життєвого світу, що провокує зростання відчуження й самовідчуження людей у соціумі. Інтенсифікація економічної та науково-технічної сфер системного світу загострює його протиріччя з життєвим світом, активує його колонізацію або передислокує на периферію. За таких умов *соціальний діалог* і *соціальне партнерство* набувають ознак нових, якісно специфічних, просторово-часових структур.

Просторові структури, що характеризують соціальне життя, не належать ані до простору неживої природи, ані до біологічному простору: виникає та розвивається особливий тип відносин, в процесі яких людина розвивається як соціальна істота. Локальний соціальний простір, інтегрований у

глобальний обшир, набуває особливого сенсу: він функціонально розділений на певну кількість *соціальних субпросторів*, характер і особливості зв'язків яких історично змінюються з розвитком суспільства. Структури соціуму атрибууються з плином часу новими рисами, набуваючи конфігурації соціального утворення – інституту. Вище було зазначено, що соціальне партнерство має інституціональні ознаки, що проявляються в процесі взаємозв'язків з іншими соціальними інститутами (див. рис.2.2.).

Рис. 2.2. Взаємозв'язки соціального партнерства з іншими соціальними інститутами

Як і будь-який інший соціальний інститут, соціальне партнерство діє на основі певних *принципів*, як ключових засад функціонування. До основних принципів соціального партнерства відносяться:

а) паритетність сторін-партнерів відносно свободи вибору в процесі обговорення питань у текстах колективних договорів або складають контент партнерських відносин;

б) функціональна повноважність та юридично підтверджена легітимність представників сторін-партнерів у процесі реалізації соціального партнерства;

г) конгеніальність (англ. *congenial* – близький за духом) як принцип, відповідно якого суб'єкти соціального партнерства

мають спільні, подібні інтереси, що можуть зближуватися (конвергувати), але практично ніколи не перетворюються на єдиний, спільний інтерес;

г) систематичність, комплексність і об'єктивність контролю за діяльністю сторін-партнерів у процесі реалізації соціального партнерства, а також їх відповідальність за виконання прийнятих зобов'язань;

д) дотримання суб'єктами соціального партнерства всіх діючих норм національного / міжнародного законодавства стосовно всіх аспектів реалізації процесу соціального партнерства;

е) добровільність і незаангажованість взаємодії суб'єктів соціального партнерства в прийнятті на себе зобов'язань, спрямованих на конструктивний характер обопільно корисної інтеракції;

є) встановлення й репродукція соціально прийнятної, адекватної та вмотивованої системи соціальної нерівності, характерної для всіх суспільств й обумовленої класовою, становою структурою соціуму, розподілом праці, характерними відмінностями певних соціальних груп у процесі суспільного виробництва та розподілу сукупних благ.

Інститут соціального партнерства виконує декілька основних *суспільних функцій*:

1) соціальне партнерство бере активну участь у практичній реалізації адекватної, соціально спрямованої державної політики в сфері економіки, зважаючи на те, що значного поширення в сучасних умовах набуває концепція соціальної відповідальності бізнесу;

2) у країнах з соціально-орієнтованою ринковою економікою соціальне партнерство є дієвим механізмом підвищення ефективності промислового й аграрного виробництва, дія якого обумовлює підвищення рівня соціальних гарантій і зростання суспільного капіталу;

3) соціальне партнерство сприяє налагодженню соціального діалогу в суспільстві, зважаючи на те, що соціальним інститутам (до яких відноситься і соціальне партнерство) відносимо роль досягнення гармонійного поєднання інтересів і держави, і суспільства, й особистості;

4) соціальне партнерство сприяє вирішенню багатьох проблем політичного, соціального та економічного характеру, а саме: підняття до високого рівня розвитку промисловості завдяки прогресивним економічним концепціям, враховуючи інтереси громадян, усуненню виникаючих на цій основі соціальних протиріч, розвитку політичної та правової системи держави, посиленню ролі громадських формувань тощо;

5) функція демократизації суспільства пов'язана з тим, що процес формування ефективно працюючої системи соціального партнерства в нашій державі сьогодні є складним і суперечливим, що характеризується як результат тоталітарних тенденцій і недостатнього ступеня розвитку інституцій демократії, як низький рівень різної культури переважної кількості громадян;

6) соціальне партнерство сприяє мотивації працівників до різних видів трудової діяльності, в тому числі до підприємницької діяльності, до високої результативності власної праці та, як наслідок, до підвищення якості особистого життя, а також найширшому залученню всіх суб'єктів соціального партнерства та мінімізації / подоланню потенційних проявів монополізму в сфері розподілу новоствореного суспільного продукту;

7) культурно-просвітницька функція соціального партнерства пов'язана з тим, що підготовка конкурентоспроможних фахівців повинна базуватися на підвищенні якості освітньої діяльності завдяки новітнім технологіям навчання, що дозволять розвинути у людини, як суб'єкта соціального партнерства, пізнавальну активність,

творчу уяву й системно-теоретичне мислення: це надасть можливість сформувати цілісну галерею соціальних, політичних і економічних трансформацій у сучасному суспільстві.

Отже, соціальне партнерство є *поліфункціональним соціальним інститутом*, причому діапазон функцій може змінюватися залежно від характеру соціально-політичної динаміки, а сам соціальний інститут спроможний модифікувати свою просторово-функціональну архітектуру, що не спрощується тільки до узагальнених схем взаємовідносин між структурами, але й включає їх відношення до людини з її соціальними контактами й тими сенсами, що фіксуються в системі суспільно-значущих ідей. Наявність різноманітних форм суспільних об'єднань (партій, союзів, клубів, асоціацій, спілок) для можливості реалізації найрізноманітніших потреб та інтересів громадян із урахуванням їх індивідуальних нахилів, інтересів, амбіцій.

Соціальне партнерство сприяє прогресивному розвитку громадянського суспільства, в межах якого реально забезпечуються всі права і свободи людини й громадянина. Для успішного розвитку процесів демократичної консолідації необхідним є об'єднання зусиль і держави, і суспільства, і окремого громадянина, а також усвідомлення владним сектором позитивних результатів від соціальної спрямованості державної політики. Це стимулює інтерес громадян до соціального і політичного життя не тільки в своєму місті, селищі, а й у регіоні, й у цілому в державі. У нині діючій Конституції України закріплені різноманітні форми власності, свобода об'єднань громадян, у тому числі з метою соціального партнерства, для реалізації спільних інтересів, політичного плюралізму, багатопартійності, широких економічних, політичних й особистих прав та свобод людини й громадянина.

2.3. Конкуренція й суспільний діалог як основні умови реалізації соціального партнерства

Необхідність виникнення соціального партнерства пов'язана з тим, що основні його суб'єкти – власники засобів виробництва (роботодавці) та наймані працівники – не можуть, так історично склалося, реалізувати власні прагнення без упорядкованої системи взаємодії. Поза цією системою власники засобів виробництва (роботодавці) не можуть без найманих працівників отримувати прибуток, а наймані працівники, в свою чергою, позбавлені засобів для життя. Система взаємодії об'єднує потенційних партнерів спільними інтересами, прагненнями й перспективами, визначаючи для кожного з них конкретні соціальні ролі. Виходячи за рамки виробничих відносин, соціальне партнерство охопило практично всі сфери суспільного життя, навіть у сучасних релігійних організаціях проголошується партнерство не тільки віруючого з віруючим, але й віруючого з Богом.

Чому ми кажемо саме про *конкуренцію й суспільний діалог* як про основні (але не єдині!) умови реалізації соціального партнерства? Це питання підводить до необхідності аналізу суспільної практики, в якій історично головну роль відіграють економічні інститути, де конкуренція й суспільний діалог проявляються в соціальному аспекті. В історії економічних вчень виокремлюють, як правило, два типи економічних інститутів – ринкові та неринкові. Традиційно вважається, що неринкові економічні відносини є характерними для соціалістичних країн із притаманною їм плановою економікою, невиліковні вади якої вже не викликають сумнівів як у спеціалістів, так і в пересічних людей. Натомість ринок вважається, часто з ідеалістичним підтекстом, панацеєю від усіх економічних, соціальних і навіть політичних негараздів, запорукою індивідуальної та суспільної свободи, простором для прогресивного розвитку людини, громадянського суспільства й держави.

У ринковій економічній системі домінує інститут конкуренції, а партнерство виступає як додатковий елемент; у неринковій економічній системі переважає інститут партнерства, відповідно конкуренція відіграє роль доповнення до партнерства, завдаючи на нього певного впливу. Мірою розвитку цивілізації партнерство й конкуренція взаємно заглиблювалися, утворюючи складні функціональні комбінації, доводячи діалектичний зв'язок протилежностей, результатом якого є продуктивний синтез, оптимальне поєднання «непоєднуваного» з новими якостями, рисами, характеристиками.

Загальновідомо, що *партнерство* та *конкуренція* мають місце не тільки в царині економіки, але й в усіх, практично, сферах соціального життя; прогрес суспільного розвитку знаходить реалізацію не в переважанні партнерства над конкуренцією, або навпаки, але в їхній *гармонії*, що забезпечується *конвергенцією* (зближенням) в просторі суспільної реалізації на особистісному й соціальному рівнях. В Україні, як і в усіх практично пострадянських країнах, найбільш ефективною виглядає економічна система, побудована на групових цінностях, при цьому ключовим стимулюючим чинником є солідарне партнерство, доповнене конкуренцією, безумовно характерною для ринкової економіки, паростки якої «на вітчизняному полі» вже демонструють позитивні результати. Конструктивний паритет партнерства й конкуренції неможливий без досягнення *суспільної згоди*, як умови редукції / усунення соціальних протиріч через *толерантність*, *суспільний діалог*, *консенсус і компроміс*. Розглянемо більш докладно кожен із цих засобів мінімізації соціальних протиріч.

Досліджуючи людину в контексті її взаємозв'язків із суспільством, необхідно враховувати, що вона несе в собі як позитивний, так і негативний потенціал; відтак активізувати позитивний потенціал та мінімізувати прояви негативних – ось

основна проблема, яка стоїть перед суспільством і особистістю, інтегрованою в це суспільство. **Толерантність** (англ. *tolerance* – терпимість) є однією з визначальних чеснот, усвідомленим відчуттям індивіда, надійною гарантією відсутності будь-яких проявів дискримінації в громадянському суспільстві. Сьогоднішній світ характеризується нескінченно великим числом комунікативних актів між особистостями, соціальними групами, громадськими організаціями, політичними партіями, державами. Говорячи про міжособистісну толерантність, зазначимо, що саме вона задає параметри **культурної кваліфікації** індивіда – його світоглядні, політичні, соціальні, релігійні, етичні преференції, які він не протиставляє відмінним від власних вподобанням інших індивідів. Взаємодіючи в процесі трудової діяльності, контактуючи на побутовому рівні, реалізуючись в соціальних проявах, індивіди неминуче стикаються з протилежними позиціями, поглядами, судженнями, ідеями, інтересами.

Толерантність – одна з тих культурних констант, що визначають рівень гармонії в суспільстві та реалізуються в процесі міжособистісної комунікації. Толерантність, як продукт соціальної взаємодії, формується під впливом декількох чинників. *По-перше*, індивід безумовно визнає інших людей рівними собі: в міжнародній практиці цей принцип втілено у формулі «*All different – all equal*» («Всі різні – всі рівні»). *По-друге*, індивід має право на «власну» істину, на інтерпретацію подій навколишнього світу відповідно до власних переконань, принципів і настанов, на індивідуальне «включення» в суспільний механізм, на визнання плюралізму (множинності) світоглядів, установок, поглядів тощо. І *по-третє*, будь-яка монополія на абсолютну істину, нетерпимість до різного роду «інакшості» – іншомовності, інакодумству, іншовіруванню – визнається і відповідно оцінюється як **інтолерантність**, тобто нетерпимість.

Аналізуючи комплекс чинників, що продукують *інтолерантність* у сучасному українському суспільстві, в числі основних можна виділити:

– наявність у свідомості певної частини людей елементів тоталітарного світосприйняття, з властивою йому нетерпимістю до всякого роду інакодумства та інобуття;

– недостатня розвиненість структур громадянського суспільства, що за своєю сутністю забезпечує еволюцію індивіда від пасивного об'єкта владних маніпуляцій до активного суб'єкта політичної історії;

– розшарування суспільства за майновою ознакою, наявність дуже багатих і надзвичайно бідних, при слабо вираженому середньому класі;

– випадки порушення прав людини, що інколи трапляються, особливо щодо соціально-незахищених груп населення.

Відтак прояви інтолерантності на міжособистісному рівні можуть призводити до збільшення напруженості між різними соціальними групами, і як результат, деформуються взаємозв'язки й взаємообумовленості суб'єктів суспільства, гальмуючи процеси соціального діалогу, партнерства, суспільного консенсусу і компромісу. Необхідно повною мірою використовувати позитивний ресурс вітчизняних соціокультурних традицій з притаманними їм гуманістичними тенденціями і принципами, на основі яких можливо (і необхідно) формування членів громадянського суспільства – відповідальних, ініціативних, компетентних. При цьому реалізується проєкт соціальної системи для забезпечення таких форм взаємовідносин між індивідами та їх угруповуваннями, що будуть мінімізувати, або взагалі виключати прояви екстремізму, інтолерантності, ксенофобії.

Діалог (грецьк. *dialogos* – розмова двох) передбачає, в найширшому розумінні, спілкування двох або більше осіб, за

допомогою якого встановлюється взаєморозуміння. Соціальний, зокрема, діалог виникає як форма співробітництва на засадах пошуку спільних рішень, взаємозадовольняючих шляхів до суспільної згоди. При цьому згода безумовно передбачає взаємність і довіру; як казав з певною долею іронії відомий літературний герой – «Згода є продукт повного неспротиву сторін». *Довіра* передбачає спрощення перевірки істинності наданої співрозмовником інформації особливо в умовах ринкової економіки, у сфері бізнесу, де довіра закладає підвалини для спільної дії, кооперації, базовим елементом так званого «соціального капіталу». Серед умов, за яких домінує довіра у форматі «людина – суспільство – держава» слід виокремити декілька основних (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Основні умови домінування довіри в суспільстві

№	Умови домінування довіри в суспільстві	Чинники створення умов домінування довіри в суспільстві
1	«Звуження» прірви між багатими і бідними	Розбудова зваженої соціальної політики, забезпечення стабільного розвитку економіки країни, мінімізація проявів стану, що характеризується в контексті так званого ефекту Матфея, що являє собою феномен нерівномірного розподілу матеріальних благ: особа, яка вже володіє ними в більш ніж достатній мірі, продовжує їх накопичувати і примножувати; інша особа, котра не має практично нічого, стає ще біднішою, втрачаючи будь-яку можливість стати заможною. Також необхідним є корегування наступних аспектів суспільного життя: народжуваність та її рівень, стан здоров'я, тривалість життя та його якість.
2	Наявність в суспільстві політичної еліти	Елітою є частина соціуму, що здійснює процес керівництва, приймаючи технологічні рішення і задаючи структуру суспільного

№	Умови домінування довіри в суспільстві	Чинники створення умов домінування довіри в суспільстві
		життя; формування ефективної політичної еліти необхідно тоді, коли з'являються нові запити суспільства, в тому числі – запит на довіру (до влади, до інститутів громадянського суспільства), коли трансформується соціальна структура суспільства; зростання рівня корупції серед політичної еліти мінімізує кредит довіри громадян до владних інститутів, породжуючи нігілізм, політичний скепсис, розчарування і соціальну пасивність
3	Демократизація суспільства	Властивості й риси, характерні для країн демократичного транзиту, – це багатопартійність, демократичні вибори, неурядові громадські організації, відносно незалежні засоби масової інформації, гарантована відповідальність уряду перед парламентом, законодавчо регламентована зміна урядів, дотримання громадянських прав і свобод. Наявність окремих структурних елементів демократії необов'язково негайно і автоматично призводить до утвердження реальної демократії. Індикатором демократизації конкретної країни виступає не тільки факт наявності політичних інститутів, сформованих за західними зразками і моделями, а, в першу чергу, ефективність їх функціонування в конкретних політичних, соціальних і економічних умовах суспільства, що трансформується.
4	Наявність розвиненого громадянського суспільства	У процесі формування громадянського суспільства актуалізуються всі позитивні сили людини, ототожені в свідомості суспільства з її громадянськими якостями. Категорія «громадянська особистість» характеризує особливу якість людини, котра здобуває

№	Умови домінування довіри в суспільстві	Чинники створення умов домінування довіри в суспільстві
		власну автономію шляхом боротьби за соціальне визволення й духовне піднесення; ключовим завданням суспільства, що позиціонує себе як громадянське, або прагне бути таким, полягає в створенні умов життя, відповідних гідності кожної людини, на ґрунті ідеології консенсусу, плюралізму й демократії, а також за наявності такої системи цінностей, коли домінуючі позиції займають базові цінності громадянського суспільства: свобода, справедливість і солідарність.
5	Наявність середнього класу	Середній клас оформлюється як неодмінний компонент соціальної структури сучасного суспільства в умовах ліберального ринку й складається з носіїв прибічників свободи, гідності і незалежності, самоповаги, активної громадянської позиції, самостійності в судженнях, резистентності до соціального маніпулювання. Середній клас характеризується доволі широким спектром функцій, а саме: формування в суспільстві іміджу незалежної особистості, здатної до самостійного забезпечення вертикальної (висхідної) мобільності громадян; підтримка соціальної стабільності та продукування моделей соціокультурної поведінки в суспільстві; забезпечення суспільного контролю над владними структурами; встановлення споживчих стандартів у суспільстві; формування простору соціального оптимізму; внутрішнє інвестування й поповнення податкового масиву; демонстрація в суспільстві кращих складових етики професіонала, відповідального за власну свободу та свободу співгромадян.

№	Умови домінування довіри в суспільстві	Чинники створення умов домінування довіри в суспільстві
6	Політичний плюралізм в суспільстві	Політичний плюралізм (лат. <i>pluralis</i> – множинний) означає наявність у суспільстві широкого діапазону політичних позицій, переваг, орієнтирів, поглядів, прагнень; плюралізм не може існувати без свободи думки та слова – ключових ознак розумно й справедливо облаштованого суспільства. Політичний плюралізм стосується всіх сфер політичного і громадського життя; реалізується в просторі чіткого дотримання законів та інших регулюючих нормативних актів, в умовах справедливої політичної боротьби; характеризується відсутністю політичної нестабільності й напруги в суспільстві; сприяє згуртуванню суспільства з метою досягнення певної суспільно-значущої мети, вирішення різного роду суспільно-політичних проблем; грає роль індикатора стану політичного життя всередині держави та ефективності системи міжнародних відносин; формує спектр умов продуктивного функціонування громадських інститутів і владних структур.
7	Наявність суспільної ідеології, підтримуваної громадянами країни	Ідеологія, як наука про ідеї, процес їх виникнення та функціонування, розглядається в формі упорядкованої сукупності ідейних уявлень і поглядів конкретної соціальної групи, уособлюючи та захищаючи інтереси й цілі її представників. Ідеологія постає як однобічно сфокусоване (в інтересах зацікавленої групи) відображення дійсності, при цьому соціально-класовий зміст ідеології визначає ряд важливих особливостей ідеологічно обумовленого способу мислення і поведінки. У сучасному суспільстві існують різні соціальні групи,

№	Умови домінування довіри в суспільстві	Чинники створення умов домінування довіри в суспільстві
		інтереси яких не тільки не співпадають, але бувають нерідко діаметрально контрадикторними; відтак ідеологічний плюралізм та ідеологічна контрадикторність притаманні будь-якому суспільству. Правлячий клас або соціальна група прагнуть експансії в суспільство «своєї» ідеології, репрезентуючи її як найбільш прийнятну «тут і зараз»; у такий спосіб правлячі групи маніпулюють масовою свідомістю, перетворюючи населення на слухняну масу, в надрах якої фіксуються певні критерії та оцінки подій, що зумовлюють аспекти перспективного розвитку суспільства. Ідеологія покликана створювати позитивний імідж здійснюваної політики, її співзвучності з інтересами соціальних груп різного масштабу – локального, регіонального або глобального. Отже, головне призначення ідеології постає в репрезентації та захисті інтересів конкретних соціальних груп і класів.

Американський політолог **Френсіс Фукуяма** (нар. 1952), логічно розвиваючи ідеї французького соціолога і філософа **Еміля Дюркгейма** (1858 – 1917) про органічну солідарність у суспільстві, пропонує в своєму творі «Довіра: соціальні доброчесності й творення процвітання» реанімувати з минулого вічні цінності, такі як довіра, конкордатність (узгодженість) дій і взаєморозуміння. Ф. Фукуяма підкреслює, що всі країни світу розділяються на країни з високим і низьким рівнем довіри, акцентуючи увагу на тому, що країни з недостатньо високим рівнем довіри вимушені сплачувати додатковий прямиий податок за відсутність суспільної довіри, в той час як країни з

високим рівнем довіри можуть розраховувати на винагороду за превалювання довіри та взаєморозуміння у вигляді економічної та політичної стабільності, а також прогресуючого зростання якості життя населення.

У багатьох державах на рівні законодавчих актів визначено засадничі принципи й механізми функціонування інституту соціального діалогу. Згаданий вище Закон України «Про соціальний діалог в Україні» визначає: «правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою вироблення та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин і забезпечення підвищення рівня й якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві». *Соціальний діалог*, відповідно до статті 1 цього закону, виступає як «... процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, що представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин»¹.

Ключовими умовами реалізації соціального діалогу можна визначити: *довіру, взаєморозуміння, мутуалізм (взаємність), відсутність упередженості, самообмеження, паритетність* (див. рис.2.3.).

Використання конструктивного потенціалу суспільного діалогу, як механізму реалізації оптимального сценарію діалектичної взаємодії партнерства та конкуренції, веде до встановлення стійкого консенсусу в суспільстві.

¹ Закон України «Про соціальний діалог в Україні» № 2862-VI від 23.12.2010 р.; URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>.

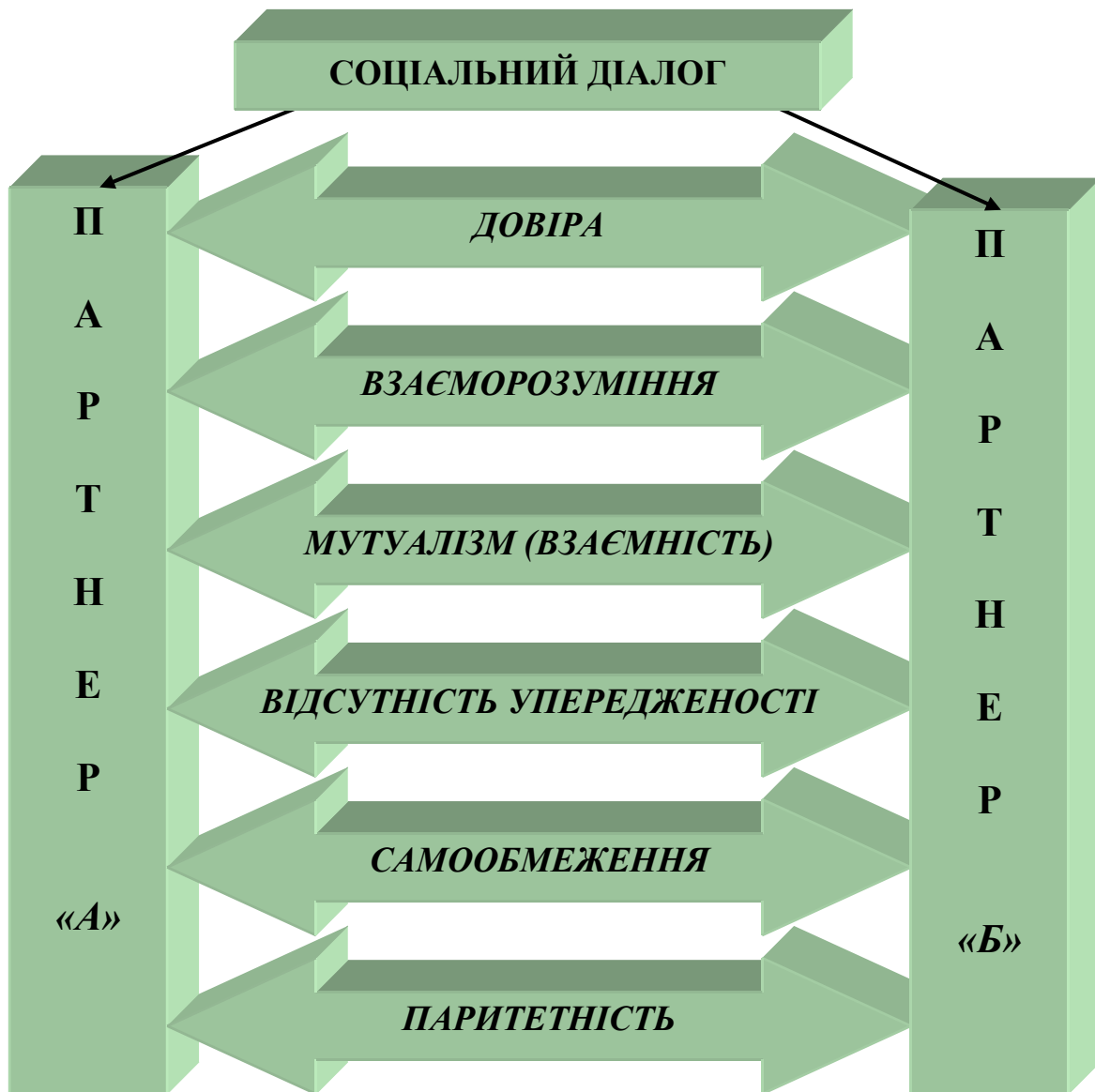

Рис.2.3. Умови реалізації соціального діалогу

Консенсус (лат. *consensus*) – це довготривала угода, що орієнтується на спільні цінності, на подібність поглядів і відчуттів щодо конкретного об'єкта або явища, навіть дослівний переклад слова (*con* – разом, спільно і *sensum* – відчуття) означає «спільне відчуття». Термін «консенсус» уперше запровадив у науковий обіг французький філософ і соціолог **Огюст Конт** (1798 – 1857), який активно використовував принцип консенсусу в своїх теоретичних працях, розуміючи під ним узгоджену взаємодію елементів соціального цілого, розглядаючи при цьому малу соціальну групу або велике співтовариство. У роботі «Система позитивної політики» дослідник визначає консенсус

як основний момент статички і динаміки соціального «організму»; також він підкреслює, що без консенсусу неможливо пізнати сутність елементів системи розвитку, оскільки рух безумовно передбачає узгодженість. Консенсус, підкреслює О. Конт, це суб'єктивне узгодження, форма соціальної солідарності, дотримуючись яких, суб'єкти суспільного життя об'єднані особливими умовами в єдиний колективний організм, названий ученим «Великою істотою».

Найбільш насиченого змісту *теорія консенсусу* набула у 50 – 60-ті роки минулого століття завдяки творчим зусиллям, зокрема американського соціолога **Толкотта Парсонса** (1902 – 1979). Його теорія ґрунтується на переконаності в здатності людини уникати різного роду конфліктів і здійснювати взаємодію в атмосфері зваженості, паритетності й узгодженості. Т. Парсонс формулює конкретні вимоги до суспільства, на його переконання суспільство має бути адаптованим до середовища функціонування; суспільство повинно мати загальнозначущі цінності та розвиватися з орієнтиром на них; усі структурні елементи суспільства мають бути узгодженими; суспільство формулює перспективні цілі розвитку й прагне досягти їх за рахунок визначених ресурсів.

Американський політолог **Аренд Лейпхарт** (нар. 1936), автор класичного твору «Демократія в множинних суспільствах», розробив так звану *теорію «консенсусної демократії»*, що спирається на творчий доробок дослідників-попередників у царині узгоджувальних теорій. А. Лейпхарт розглядає соціальну однорідність і політичну згоду як необхідні умови або чинники, що в значній мірі створюють реальне підґрунтя для встановлення в суспільстві стабільної демократії. У той же час докорінні соціальні розбіжності й політичні контрадикції в плюральних (множинних) суспільствах постають як чинники нестабільності, відходу від процесу демократизації, а також зниження рівня політичної культури. Політична

культура, за А. Лейпхартом, передбачає усвідомлення того, що змагальність політичної взаємодії неупинно поступається першістю партнерству і співпраці. Саме на засадах такої політичної культури формується специфічний різновид суспільно-політичного розвитку, чому дослідник дає назву «консенсусна демократія», що передбачає співпрацю політичних еліт у множинних – багатонаціональних, поліетнічних – суспільствах.

Консенсус, у його сучасному розумінні, передбачає:

- принципову рівність суб'єктів взаємовідносин;
- свідомий характер пошуку угоди;
- публічну відкритість усіх його етапів (усвідомлення необхідності угоди – пошук угоди – угода);
- діалогічний і раціональний характер обговорення предмету угоди;
- беззаперечну відмову від взаємних провокацій, маніпулятивності у відносинах, демагогії, застосування компрометуючої інформації, використання прихованих агентів впливу.

У реальному суспільному житті консенсусу передуює *компроміс* (лат. *compromissum* – взаємна обіцянка) – ситуативна угода, досягнута шляхом взаємних поступок і така, що базується на конкретних інтересах. Визначальна відмінність консенсусу від компромісу полягає в тому, що перший детермінується через ціннісний аспект, а другий – через функціональний. Досягти компромісу легше, ніж консенсусу, оскільки домовитись на базі інтересів значне простіше, ніж на основі спільних цінностей, що нерідко виявляються як антагоністичні. Відтак апріорно неспівпадаючі інтереси унеможливають досягнення компромісу між сторонами, але навіть за наявності збіжних інтересів ефективність компромісу може бути мінімальною, фактично – контрпродуктивною. Взагалі кажучи, є підстави

розглядати компроміс як специфічну, підготовчу, перспективно продуктивну форму консенсусу.

Сучасне суспільство – це простір для множини різнорідних дій: соціальних, політичних, економічних, культурних, коли неоднакові можливості змінюють свій статус, втрачають власну прихованість і відкриваються в зіткненні думок, позицій, прагнень, узгодження яких неможливе без досягнення компромісу, а згодом – консенсусу. Сучасне соціально-політичне життя характеризується прогресуючим обсягом форм інтерактивної взаємодії та солідарності, що виявляють себе як потужний мобілізуючий чинник соціальної динаміки в умовах демократичного транзиту та постіндустріального розвитку. Проблема соціальної інтерактивної дії є не менш комплексною, ніж будь-яка інша проблема соціально-політичного змісту. Аналізуючи більшість соціально-політичних колізій сучасності, учені доходять висновку, що їх концептуальний аналіз необхідно вибудовувати, виходячи з принципів, які утворюють загальну *консенсусну парадигму* управління соціальними процесами.

Питання для самоперевірки

1. Визначте та охарактеризуйте принципи соціального партнерства.
2. Вкажіть причини, через які, на вашу думку, соціальне партнерство в сьогоднішніх умовах вийшло за межі суто економічних відносин, реалізуючись у різних сферах соціального життя: в медицині, освіті, соціальній роботі, охороні природи?
3. Окресліть коло проблем, охоплених сучасним соціальним партнерством.
4. Доведіть, що соціальне партнерство сприяє налагодженню соціального діалогу в суспільстві, враховуючи те, що соціальним інститутам необхідно вважається роль у здійсненні поєднання інтересів і держави, і суспільства, й особистості.

5. Поміркуйте, чому наявність різноманітних форм суспільних об'єднань – партій, клубів, союзів, асоціацій, спілок – вважається можливістю реалізації потреб та інтересів громадян із урахуванням їх індивідуальних нахилів, інтересів, амбіцій?
6. У суспільному просторі соціальне партнерство здійснюється у трьох, так би мовити, «іпостасях» або уособленнях, назвіть і охарактеризуйте їх.
7. Проаналізуйте можливі наслідки прояву інтолерантності на міжособистісному та груповому рівнях.
8. Серед умов, за яких домінує довіра в форматі «людина – суспільство – держава» зазвичай виокремлюють декілька основних. Назвіть їх, коротко окресливши їх характерні ознаки.
9. Як відомо, у 2011 року було прийнято Закон України «Про соціальний діалог в Україні». Висловіть власні міркування щодо ролі цього закону в процесі консолідації українського суспільства.
10. Який спосіб вирішення конфлікту Ви вважаєте більш продуктивним – консенсус чи компроміс? Відповідь обґрунтуйте.

Дискусійні питання

1. Соціальному інституту притаманна багатофункціональність: серед розгорнутого спектру його функцій є головна, ключова, яку супроводжують декілька додаткових. Наведіть приклади на підтвердження запропонованої тези.
2. Чому, на Вашу думку, виступаючи мірою розвитку цивілізації, партнерство та конкуренція взаємно заглиблювались, утворюючи складні функціональні комбінації, доводячи діалектичний зв'язок протилежностей, результатом якого є продуктивний синтез, та вважаються оптимальним поєднання «непоєднуваного» з новими якостями, рисами, характеристиками?
3. Аргументовано підтвердіть або спростуйте думку стосовно того, що традиційна культура та характерні для сучасності форми

відносин у соціумі вже не здатні виконувати стримувальні функції відносно системного й життєвого світів, що провокує зростання відчуження та самовідчуження людей у соціумі.

4. Поміркуйте, чому, аналізуючи соціально-політичні колізії сучасності, їх концептуальний аналіз необхідно вибудовувати, виходячи з принципів, що утворюють загальну консенсусну парадигму управління соціальними процесами?
5. У структурі соціальної дії будова соціального інституту розглядається в контексті принципу ізоморфізму (грецьк. *isos* – рівний, однаковий, подібний та *morphe* – форма). Обґрунтуйте, чим пояснюється застосування вказаного принципу.
6. Характерним для соціального партнерства є прагнення до розвитку нових форм співробітництва в галузях соціальної роботи, освіти, медицини, а також малого та середнього бізнесу; тобто, в напрямках, найбільш ефективних для конкретного регіону з властивими йому природними, ресурсними, культурними та іншими специфічними особливостями. Наведіть приклад для конкретного регіона України.
7. Поміркуйте, чому вільний економічний ринок, часто з ідеалістичним підтекстом, вважається «панацеєю» від усіх економічних, соціальних і навіть політичних негараздів?
8. Чому ми стверджуємо, що саме конкуренція та суспільний діалог виступають основними (але не єдиними!) умовами реалізації соціального партнерства?
9. Як Ви гадаєте, чому американський політолог Ф. Фукуяма пропонує в своєму творі «Довіра: соціальні доброчесності і творення процвітання» реанімувати вічні цінності з минулого, такі як довіра, узгодженість дій і взаєморозуміння?
10. Чому, на Вашу думку, дійти компромісу в конфліктних ситуаціях простіше, ніж досягти консенсусу? Проілюструйте свою думку прикладами з історії людства.

ТЕМА 3. ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

- 3.1. Соціальне партнерство в смислових горизонтах соціальної філософії
- 3.2. Справедливість як ключова умова дієвості соціального партнерства
- 3.3. Суспільна цінність соціального партнерства у філософському контексті

3.1. Соціальне партнерство в смислових горизонтах соціальної філософії

В усталених тисячоліттями традиціях *філософії* належить мета: «пояснення вічного з позицій сьогодення, створення раціональними засобами максимально узагальненої картини світу та визначення місця й ролі людини в ньому». Специфічною та визначальною проблемою філософії є взаємообумовленість суб'єкта й об'єкта, а безпосереднім предметом аналізу постає зв'язок між інколи суперечливими елементами системи з урахуванням того, що філософське мислення уособлюється в формах, адекватних предмету осмислення. Таким предметом у даному контексті постає *соціальне партнерство* як *об'єктивна реальність*, характерна для будь-якого цивілізованого суспільства. Філософський аналіз соціального партнерства безумовно потребує з'ясування сукупної природи вказаної категорії залежно від індивідуальних і суспільних смислових характеристик реальності. Зокрема, навіть соціальна філософія не дає можливості повністю пояснити весь складний ланцюг взаємодій і процесів, що забезпечують механізм дослідження вихідних властивостей структури соціального партнерства. Дослідження такого механізму є самостійною проблемою, розв'язання якої соціальна філософія вирішуватиме в процесі накопичення й глибинного осмислення специфіки суспільного буття в просторі конкретної історичної епохи. *Філософські роздуми* в царині соціального партнерства піднімають серед іншого проблематику співвідношення та взаємодії *статичного та динамічного, обмеженого й безкінечного, приватного та суспільного, дискретного й безперервного, структурованого й аморфного, вічного та тимчасового, ситуативної й перспективного*, що реалізуються в соціальних проєктах минулого та сьогодення й знайдуть, можливо, відображення в майбутньому, близькому або віддаленому.

Сучасні суспільства протягом нетривалого за історичними масштабами часу набули нових форматів і являють собою, образно кажучи, строкате *мозаїчне панно*, утворене зі сміливих намірів і потенційних можливостей, трендів і асиметрій, непізнаних або неусвідомлених тенденцій, прагнень і домінант розвитку тощо. В умовах російсько-української війни *міжнародне партнерство* довело свою ефективність і результативність, а соціальне партнерство в середині охопленої війною України набуло характеру яскравого прикладу суспільної *когерентності* (згуртованості) для всього демократичного світу. Це – новий рівень соціального партнерства, його модерний формат, принципово новий вимір якості та, в широкому розумінні, його нова *філософія*. Саме соціальне партнерство має бути водночас і цивілізованою формою регулювання соціально-трудова відносин, і елементом *світогляду* сучасної людини, і формою реалізації потенціалу й прояву на практиці нової якості соціальної відповідальності держави, суб'єктів та інститутів ринкової економіки й складових громадянського суспільства. Відтак соціальне партнерство – це феномен не тільки соціально-трудова, соціально-економічний і соціально-правовий, але й соціокультурний, етичний, морально-духовний і в загальному баченні світоглядний.

Специфіка проблеми культурно-національної вкоріненості ідеї соціального партнерства в буття сучасного українського соціуму полягає в тому, що вказана ідея не має та не може мати свого остаточного вирішення. У філософському розумінні соціальне партнерство є надто складним *конструктом*, щоб мати універсальну й однозначну структуру, а тому більшість наукових пошуків щодо філософії його суспільної природи приречені на довготривалі мандри інтелектуальним лабіринтом. Головне, завдяки чому може відбуватися прорив до нових горизонтів суспільного розвитку – це розуміння, зокрема філософське, того, що оптимальна модель соціального

партнерства не приходить сама по собі. Його становлення необхідно послідовно і систематично стимулювати таким чином, щоб соціальне партнерство перетворилося на потужну рушійну силу розвитку держави і громадянського суспільства. Названий процес становлення соціального партнерства не може і не повинен бути складеним із *стандартизованих, незмінних чи уніфікованих* елементів і процедур, але навпаки, бути *гнучким, варіабельним і швидкозмінним*. Тут потрібно згадати відомий **філософський закон** «заперечення заперечення», відповідно до якого *об'єкт у своєму розвитку повертається до вихідного стану, але на іншому, більш високому рівні*.

З прадавніх часів філософи мріяли про створення такого суспільства, де би панувала злагода, не було би соціальних протиріч і конфліктів, де б існувала соціальна гармонія: згадаймо «ідеальну державу» в інтерпретації **Платона**. На жаль, такі мрії поки що виявилися нездійсненими. Проте в історії філософії та в історії культури людства накопичився величезний досвід осмислення соціальних проблем, що потребує свого вивчення й класифікації. Соціальна філософія цим власне й займається, її покликання та «понадзавдання» – пропозиція людині чітких орієнтирів відносно її життя в суспільстві та взаємодії з соціальними групами й іншими людьми. У такому розумінні соціальна філософія може набувати суб'єктно-ціннісного значення з акцентом на раціональні форми сприйняття створених людиною об'єктів і поєднувати певним чином елементи тріади «Пізнання – Пояснення – Розуміння». Ключові функції соціальної філософії наведено нижче (див. рис. 3.1.).

Отже, виявлення, аналіз і прогнозування тих соціальних протиріч, що виникають у суспільстві та можуть призвести до суттєвих змін його параметрів, постають ключовими завданнями *соціальної філософії*.

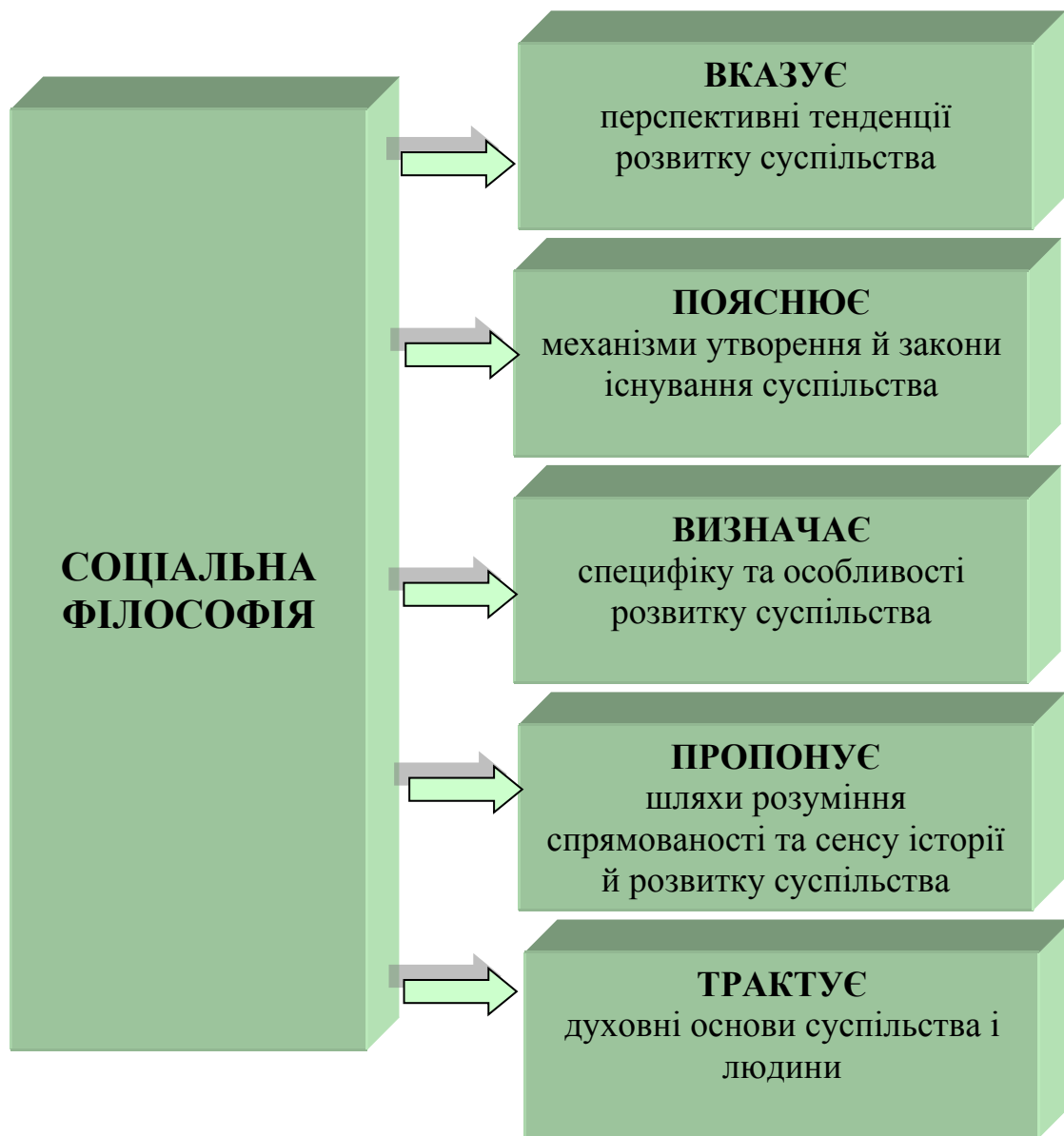

Рис. 3.1. Функції соціальної філософії

Саме вона визначає світ суспільства в контексті зв'язків і взаємовідносин із людиною, як основу, спосіб і сенс її буття. Удосконалення людини – унікальної особистості, гармонізація її взаємовідносин із суспільством і природою можливі тільки за умов наявності стабільної системи соціального партнерства в просторі громадянського суспільства, для якого суверенна особистість, громадянин постає базовим елементом структури і необхідною умовою існування. Визначення властивостей особистості в процесі її розвитку окреслюються через системно-діяльнісний та історично-еволюційний аспекти. В основу *соціокультурного виміру* людини покладено соціально-

філософські та загальні й теоретичні передумови: уявлення про *циклічність суспільного розвитку, багатомірність і різноманіття явищ і процесів життя суспільства*. Подібна особливість людського буття в соціальній філософії визначається поняттям *«суспільне виробництво»*. Але суспільне виробництво не реалізується лише в економічній сфері як матеріальне виробництво, воно є одночасно й розвитком різного роду суспільних відносин і соціальних інститутів; це *продукування форм спілкування*, а також процес формування та розвитку духовної сфери та суспільних форм свідомості, що визначається як *духовне виробництво*. Дослідження в галузі соціальної філософії, соціології, політології та юридичних наук мають продукувати теоретичні засади формування й практичної реалізації адекватної вимогам сучасності *парадигми*, зважаючи на соціальні, політичні, правові, економічні, культурні й духовні чинники, що суттєво впливають на трансформації в системі соціального партнерства.

Як у фізиці відбувається *дифракція* (заломлення) світла внаслідок його падіння на тіло під певним кутом, так само й у суспільних, політичних, економічних процесах відбувається коригування певних процедур відповідно специфіки поточних умов (соціальних, політичних, економічних, правових, культурних тощо) та / або декларації в суспільстві *«нової філософії»* розвитку певних складових *суспільної еволюції*. Суспільство може та повинно бути *стабілізуючим, солідаризуючим і оптимізуючим чинником* прогресу, в просторі якого індивіди набувають перспективи для самовираження та розвитку власних можливостей, прагнень і здібностей. Сучасна система зв'язків і каналів комунікації забезпечує інтеграцію суспільства, зокрема в форматі соціального партнерства, гарантуючи *історичну спадковість, національну ідентичність і культурну наступність* суспільства. Для того, щоб раціонально досягнути *феномен суспільства*, необхідно усвідомити

суперечності людини як засадничої складової соціального «організму» з подальшим з'ясуванням характеру закономірностей, що об'єднують людей або в єдине ціле, або в різномасштабні соціальні групи. Цілком обґрунтовано французький філософ і соціолог **Е. Дюркгейм** визначав *суспільство* як найбільш могутній фокус фізичних і моральних сил, що тільки існує в світі. У своєму дослідженні «Суспільний розподіл праці» мислитель із філософською глибиною показав, які матеріальні чинники, теорії та ідеї здатні сприяти *конвергенції* (зближенню) соціальних прошарків, які мають апріорно не співпадаючі інтереси, але знаходяться в стані взаємозв'язку й взаємозалежності через суспільний розподіл праці. У той же час відсутність *консенсусу* між класами, нерегульованість відносин, зокрема через відсутність розвиненого професійного корпоративізму, Е. Дюркгейм вважав серйозним відхиленням від норми, свого роду соціальною патологією.

Соціальне партнерство як особливий *предмет дослідження* відносно нещодавно стало предметом *філософської рефлексії*, хоча окремі його форми доволі докладно стали предметом дослідження як спеціальних наук, так і представників філософської думки. Природа соціального партнерства зумовлена первинними установками, почуттями й інтенціями, серед яких відчуття єдності індивіда зі своєю соціальною групою, прагнення *соціальної конгеніальності*, взаємодопомога, альтруїзм, відчуття справедливості й несправедливості, тобто, установок, сформованих у соціальному просторі. Основа існування *особистості* для суспільства, у свою чергу *суспільство* розвивається для особистості: це потреба й доповнення один одного. Особистість, якщо вона є вільною, може бути суб'єктом моральних обов'язків, бо, якщо вона має обов'язки, тому має й права та заслуговує на всіляку повагу. З цього приводу англійський нейрофізіолог **Чарлз Шеррінгтон**

(1857 – 1952) зауважував: *«властивий людському організму з прадавніх часів принцип самозбереження ніби скасовується новим порядком речей, нові форми існування заперечують форми, що передували їм, а на горизонті з'являються нові моральні цінності. Виникає принцип альтруїзму – цей новий дух, вочевидь, що значною мірою відповідає розвитку людини на нашій планеті».*

У середині ХХ століття почали з'являтися принципово нові *теорії суспільного розвитку*. Це теорії індустріального та постіндустріального, постмодерного суспільства тощо; відповідно набули подальшого творчого розвитку та заграли новими смисловими мотивами й нюансованими відтінками ідеї соціального партнерства. Соціальне партнерство почало розглядатися в цей період як ефективний інструмент формування *громадянського суспільства*, як цивілізований формат суспільних відносин, а також як предмет роздумів у царині соціальної філософії. Американський соціолог **Т. Парсонс** у 1937 році розробив теорію соціальної дії, обґрунтувавши її в науковій праці «The Structure of Social Action» («Структура соціальної дії»). *Консенсус, рівновага та згода* є найважливішими ознаками нормального стану системи в його теорії. Саме ці категорії є для соціального партнерства системоутворюючими в ролі певного способу охорони від соціальних конфліктів і потрясінь усього суспільства. Т. Парсонс наполягав на тому, що кожна дійова особа соціуму (актор) орієнтована на максимальне задоволення від власних дій, спрямованих на себе та на інших членів соціуму, очікуючи відповідно й позитивного, доброзичливого ставлення до себе. Згідно з теорією Т. Парсонса, соціальне партнерство є саме тією рівноважною системою, що забезпечує прогресивний розвиток суспільства з мінімальним рівнем соціальної напруженості.

Чуттєве сприйняття людиною реальності, гармонійно поєднуючись із *раціональними формами* мислення, обумовлює формування певного узагальненого погляду людини на

процеси, явища та феномени об'єктивної реальності – світогляду, поняття якого є одним із ключових у *світовій філософській традиції*. У широкому розумінні *світогляд* – це не просто система впорядкованих знань, а й певні духовні конструкції; світогляд надає людині разом зі знаннями про закономірності функціонування різних сфер суспільного та природного життя, ще й відповідне ставлення до них. Система роздумів людини про світ та про місце себе в світі визначає її ставлення до природного й соціального оточення, а також формує її особистісні структури. У контексті соціального партнерства в індивіда формується колективістсько-групова складова світогляду, за допомогою якого людина усвідомлює сенс і мету свого життя, визначає свою життєву місію, програму, шлях, а також найфундаментальніші *преференції, цінності й орієнтири*. Світоглядні позиції окремо взятих особистостей, великих і малих соціальних груп характеризуються мінливістю, зумовленою трансформацією на тому чи іншому історичному етапі розвитку суспільства загальних принципів пізнання, переконань, ідеалів, орієнтирів, норм, ціннісних установок тощо. За такого підходу *світогляд* стає «критерієм духовної та інтелектуальної досконалості особи, її внутрішнього багатства, рівня освіченості, гуманізму або мізантропії, тобто того самого рівня, що демонструє ступінь наближення людини до розуміння й усвідомлення абсолютної цінності світу, себе й інших у цьому світі». Саме в соціальній групі, в колективі людське буття розглядається, у *філософському розумінні*, «як сутнісна її якість, що втілює в собі активне прагнення людини знайти найвищий смисл власного існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями духовного універсалу загальнолюдської культури». Отримані знання та технології, що пов'язані з ними, спрямовують суспільну свідомість у напрямі продукування принципово нових або модернізованих ідей щодо соціального партнерства.

І тут доречно вести мову про *колективну дію*, що задає той *смысловий обертон*, у якому соціальна структура і соціальна ідентичність поєднуються в просторі феномену колективної ідентичності. Колективна дія як соціальний феномен постала об'єктом дослідження ще з часів **Платона** і **Арістотеля**, але давньогрецькі мислителі не виділяли її в окреме поняття, а розглядали як складову соціальної дії, певним чином ототожнюючи їх. У подальшому розмаїття самих колективних дій, їх змістове наповнення та функціональне оснащення наполегливо потребують здобуття такого спостережного *інструментарію*, за допомогою якого вказані наповнення і оснащення набудуть єдиного значення. Такий інструментарій дає допитливому розуму соціальна філософія, що не виділяє жоден із видів колективної дії та водночас інтегрує її в загальну теорію соціальної дії та в теорію соціального структурування. Структурними одиницями колективної дії логічно вважаються колективи, але не кожна колективна дія призводить до виникнення стабільних функціонуючих об'єднань індивідів, хоча тут також вбачається певний *парадокс* – колективи не можуть виникати й існувати без колективних дій. Як вже було зазначено вище, людина, індивід є ключовим елементом *соціальної дії, колективного буття й суспільного прогресу*. Через колективні дії індивідів репрезентується те, що їх соціалізує, об'єднує та солідаризує – *комунікативний розум*. Проявом цього комунікативного розуму виступають раціоналізовані соціальні інститути, серед яких називаємо соціальне партнерство.

Доцільним вбачаємо в даному розділі виділити ще й *синергетичний підхід* як один із сучасних методологічних трендів, що розглядає суспільство як соціальний організм, а його структури – як складові такого організму. Продовжуючи дану думку, можна зазначити, що ідеї синергетики стають однією з найбільш значущих методологічних засад суспільних і гуманітарних наук. *Синергетичний підхід* у цих царинах

починається з використання ключових понять синергетики для опису складних соціально-гуманітарних явищ. Уявлення про загальні закономірності еволюції складних систем зумовлює перспективність синергетичних ідей для суспільно-гуманітарного знання. Діапазон прикладів використання принципів синергетики для створення нових гуманітарних, суспільствознавчих концепцій надзвичайно стрімко розширюється, оскільки в історії, соціології, економіці, політології та інших науках дослідники мають справу з складними, незворотно еволюціонуючими системами. Крім цього, синергетика розвивається імпліковано та спрямовується на продукування сучасних моделей міждисциплінарного діалогу, таких як *філософія становлення*, когнітивістика, еволюційна епістемологія, рефлексивне управління, теорія штучного інтелекту, тріалектика, інтегральна психологія, інтегральна медицина тощо.

3.2. Справедливість як ключова умова дієвості соціального партнерства

Для будь-якого сучасного суспільства характерним є визнання прогресуючої ролі так званого «людського фактору» в сфері соціальних відносин, повноцінна реалізація якого неможлива без урахування такого феномену соціального буття як *справедливість*. У духовно-практичному освоєнні світу людиною справедливість пов'язана з свободою, рівноправ'ям, солідарністю, соборністю, толерантністю й іншими засадничими цінностями в просторі прогресивної діяльності суспільних суб'єктів. Одночасно будь-яка абсолютизація місця справедливості в процесі саморегуляції суспільної системи, пов'язана з недооцінкою інших факторів її регуляції, зокрема активно зростаючих місця та ролі суспільного суб'єкта. Розглядаючи *діалектичну єдність* групового та індивідуального, як двох протилежних моментів єдиного

процесу суспільного розвитку, необхідно відзначити історичну тенденцію їхнього зближення в контексті прогресуючого домінування принципу соціальної справедливості. Будь-яка проблема, пов'язана зі справедливістю, в умовах сучасності набуває гострого характеру, якщо її вирішення торкається інтересів окремих класів і соціальних груп, а також державної влади. Нові *умови розвитку цивілізації* несуть з собою не тільки нові технології, сенси, картини майбутнього світу, способи життя, іншу економіку, нові політичні відносини, але й трансформовану свідомість, модернізоване розуміння трансісторичних понять, серед яких виокреслено справедливість. Визначити сутнісний зміст феномену справедливості в сучасних умовах – це виявлення й артикулювання засадничих принципів в процесі керування суспільством стосовно справедливості такою мірою, якою воно усвідомлює себе як суспільство визначеного рівня розвитку.

Відповідно до цього кожна історична епоха продукує притаманну їй парадигму справедливості, що розглядається суспільством як найбільш *приваблива модель* організації життя соціуму в конкретних соціальних, політичних, економічних і культурних умовах. *Глобалізація*, що є по суті *абсолютизацією*, навіть *сакралізацією* процесів *світової універсалізації*, *стандартизації*, *уніфікації та інтеграції*, передбачає ігнорування прагнень різних держав і народів до збереження історично сформованого ставлення до суспільних цінностей, серед яких справедливість займає одну з авангардних позицій. Саме ця обставина зумовлює, як один із стратегічних напрямів реформування суспільства, а також *максимізацію* застосування критичного виміру всіх вимірів соціальної реальності. Справедливість належить до спектру тих базових факторів, що впродовж тисячоліть не втрачають своєї історичної ролі й регулятивної значущості для життєдіяльності практично всіх культур і народів на планеті Земля. У сучасному світі чинник

справедливості актуалізується переважно через суперечливі тенденції юридичного, політичного, етичного, економічного, етичного характеру, а також у контексті соціально-політичних перетворень, технологічних модернізації тощо. Зважаючи на *соціокультурний вимір* особистісного й суспільного життя, необхідною вбачається нова парадигма справедливості, як важливий світоглядний орієнтир, що вимагає сприймати та розуміти її як неодмінне підґрунтя соціального життя, як основу, на чому та завдяки якій людина трансформується в культурну й цивілізовану істоту. Ще одна цікава особливість полягає в тому, що чимало історичних подій, фактів і тенденцій, що формально не містили жодних згадок про справедливість і соціальне партнерство, насправді були нав'язані ідеалами гармонійного облаштування суспільного життя. Наприклад, *Велика Хартія Вольностей* (*Carta Magna*) 1215 року, була фактично Хартією Справедливості, якою встановлювалися нові юридичні права та привілеї вільного населення тогочасної Англії. Показово, що прийнята сукупність норм звичаєвого права настільки ефективно регламентувала соціально-політичні сфери життєдіяльності Англії в XIII столітті, що потреба країни в конституції так і не набула виразних імперативних ознак.

Справедливість – це спільний світогляд соціальної групи відносно найбільш прийнятної форми *облаштування суспільства*, в якому всі враховані й жоден не відчуває себе позбавленим уваги з боку держави та громадянського суспільства. Справедливість дає реальну змогу інтегрувати хаотичний потік різноманітних, інколи різноспрямованих прагнень індивідів у *стійку, солідарну, врегульовану систему*. У широкому розумінні справедливість – це «альфа й омега» цивілізаційного поступу, це культурна спадкоємність і наступність еволюції людства: мається на увазі поступовий розвиток суспільства, обумовлений *соціогенезом*. Навіть спираючись тільки на власне повсякденне знання, сучасна

освічена людина впевнено скаже, що суспільство не є раз і назавжди сформованим об'єктом, а являє собою безперервний процес довготривалих змін окремих елементів і відносин між ними. Своєю чергою, взаємини між індивідами призводять до утворення спільноти, що прагне в своєму розвитку до певної рівноваги, уособленої саме в справедливості, яка на чуттєвому рівні є проєкцією одвічної боротьби *добра* та *зла*. Французький філософ **Мішель Фуко** (1926 – 1984) стверджував, що в основі глибинних структур людського розуму лежать *бінарні* (двоїсті) *опозиції* на кшталт «добро / зло», «суб'єкт / об'єкт», «чоловіче / жіноче», «вічне / ефемерне», «кінцеве / інфінитивне», «свобода / неволя», «прекрасне / потворне», «панування / підкорення», «центр / периферія», «внутрішнє / зовнішнє» тощо. Такого роду опозиції найлегше сприймаються та засвоюються свідомістю й взагалі формують світоглядне підґрунтя як індивідуальної, так і масової свідомості. Тут доречно виділити протиріччя між реальним та ідеальним, що передбачає активну цілеспрямовану діяльність соціального суб'єкта у реалізації проєкту ідеалізованого *соціального устрою*, що виникає як наслідок незадоволення людей недосконалістю суспільства, зокрема в контексті його справедливості або несправедливості.

На думку британського соціолога **Зігмунта Баумана** (1925 – 2017), сучасне суспільство усвідомлює свою неможливість досягти такого стану, що диктується будь-яким *соціальним проєктом* як кінцева мета; скоріше суспільство постає рухом вивільнених атомів, що втілює не зміст проєкту, але керується ним як певною регулятивною ідеєю. Соціально-філософський вимір феномена справедливості охоплює не тільки різноманітні аспекти особистісного й соціального життя, але й стан ресурсів (світоглядних, методологічних, наукових, технологічних), необхідних для їх дослідження. Мається на увазі сукупність знань про оточуючий людину світ і, зокрема суспільне життя,

різнобарвне за змістом і характером виявів про сформовану людством *субординовану* систему цінностей, укладену в процесі історичного розвитку суспільства. У різні періоди розвитку цивілізації складові елементи процесу самого розвитку суспільства піддавалися модифікації, корекції, модернізації, але ніколи не виключалися з його процесуально-функціональної цілісності. Вирішальним у цьому випадку постає насамперед той факт, що всі цивілізації минулих і сучасної епох уособлювали й продовжують уособлювати себе як джерело й продукт суспільного розвитку, що забезпечує *континуальність* інформаційного процесу.

Розпочинаючи жити разом, люди неодмінно стикаються з тим, що їх особисті інтереси вступають у різного роду протиріччя з інтересами інших людей. Такий конфліктний стан англійський філософ **Томас Гоббс** (1588 – 1679) образно називав «війною всіх проти всіх», за якого ніщо не може вважатися *несправедливим*. Із огляду на відсутність чітких критеріїв *кваліфікації* (якісної характеристики) понять добра та зла, правильного й неправильного, справедливого та несправедливого тут відсутні, вони є недоречними. Де немає єдиної легітимної влади, зауважує філософ, там відсутній закон, а відсутній закон, там немає справедливості: справедливість і несправедливість виступають в ролі регулятивної ознаки людей, які живуть у суспільстві, а не на самоті.

Американський соціолог **Пітірим Сорокін** (1889 – 1968) стверджував, що суспільство існує не «поза» індивідами і «незалежно» від них, а лише як система взаємодіючих елементів, тобто воно немислиме й неможливе без і поза цими елементами, так само як нездійсненим виглядає будь-яке системне явище без одиниць, що його утворюють. Серед найважливіших причин формування колективної єдності у вигляді суспільства мислитель називає розмаїття *соціальних функцій*, що виконують різні індивіди. Саме такі функції

найбільш продуктивно реалізуються в просторі *соціального партнерства*.

Американський соціолог **Вільям Томас** (1863 – 1947) та польсько-американський філософ і соціолог **Флоріан Знанецький** (1882 – 1958) висунули припущення про те, що соціальні явища й процеси необхідно розглядати в якості результату *свідомої діяльності людей*. Вивчаючи різні соціальні ситуації, треба враховувати як соціальні обставини, так і думку індивідів, включених до цих ситуацій, щоб розглядати їх як суб'єктів соціального життя. Філософське й соціологічне осмислення справедливості як соціокультурного феномена демонструє, що на всьому шляху свого розвитку дослідницька думка переводила пошук цієї форми духовного виробництва в сферу партикулярного, соціально-ціннісного знання. Там, де люди взаємодіють між собою, виникає новий тип *соціальної реальності*, що не редукується до свідомості індивідів, а є зовнішнім щодо них і реалізує контроль над цією сферою. Вже згаданий вище французький філософ і соціолог **Еміль Дюркгейм** наполягав на тому, що реальність включає в себе дві категорії явищ:

1) певні способи рефлексії, дії, мислення, відчуття, що є зовнішніми відносно індивіда та мають силу примусу;

2) факти або так звані «соціальні течії», що не мають фіксованої форми, але настільки ж об'єктивні й так само домінують над індивідом.

Феномен *соціальних фактів* Е. Дюркгейм пояснював на прикладах влади, суспільства, держави, права, соціального управління, соціальних потреб, соціальних інститутів, цінностей і норм, науки, мистецтва, міфів, громадської думки тощо. Соціальні факти існують незалежно від людини, вони є особливою «примусовою силою», що превалює над людиною. Учений поділяв усі соціальні факти на *морфологічні*, що утворюють матеріальну основу суспільства та визначають

характер взаємодії між людьми, частоту контактів й особливості життєдіяльності, та на *духовні* факти як складові колективної свідомості.

Справедливість, що характеризується узагальненим *ціннісним змістом*, будучи, по суті, явищем позачасовим і позапросторовим, розвивається між тим у конкретному культурно-історичному просторі, уособлюючи граничні орієнтири якісного стану суспільства певної історичної епохи в певний відрізок часу. Саме справедливість може (і повинна!) бути системоутворюючим імперативом, за відсутності якого система суспільства розсипається, як «картковий будинок». Філософське осмислення справедливості зумовлено необхідністю конструктивного підходу до вирішення нагальних проблем розвитку суспільства саме з *філософських позицій*, її основних принципів, категорій, пояснення закономірностей формування та розвитку цього виду соціокультурної реальності, що набуває обрисів *морального імперативу суспільства*. Соціальна дійсність не завжди аналізується з позиції закономірності причинно-наслідкових зв'язків, втім можна сказати, що справедливість постає тим елементом суспільного функціонування, що спроможний забезпечити якісний підйом суспільства на більш високий щабель розвитку. Дедалі більшого значення набуває розуміння необхідності формування нової якості *соціальних зв'язків*, через механізми реалізації яких традиційні соціальні зв'язки виступають одним із фундаментальних елементів.

Справедливість і соціальне партнерство є *спорідненими феноменами*, вони є важливими інститутами громадянського суспільства, що, виступаючи сферою творчої самореалізації індивідів, автономною від держави, в усіх випадках прагне примусити державу бути максимально корисною своїм громадянам і відповідально слугувати їх нагальним інтересам. Такі інститути й інструменти, як *соціальна справедливість*, *соціальне*

партнерство, соціальний капітал, соціалізація економіки, соціальна конкуренція, розвинений середній клас виступають ключовими чинниками вияву та реалізації взаємодії ринкових і соціальних законів в умовах першої третини ХХІ століття. Продовжуючи дану думку, можна зазначити, що одним із визначальних внутрішніх чинників формування *сучасної соціальної системи*, а також соціальних зв'язків між суб'єктами соціуму, є потреба в *соціальній справедливості, соціальній підтримці, соціальній солідарності й соціальному захисті*.

Історична ретроспектива розвитку цивілізації наочно доводить, що питання *справедливості* почали цікавити людство з тих самих часів, коли організація спільного життя людей почала набувати більш-менш упорядкованих процесів і форм. Філософи античності приділяли значну увагу проблематиці справедливості – допитливий розум «любомудрів» наполегливо шукав шляхи такого облаштування суспільства, за якого життя людей максимально вкладалося в парадигму гармонійного співіснування. Зокрема, **Сократ** послідовно розвивав думку про те, що джерелом справедливості та всіх інших чеснот є знання – джерело мудрості, доброчесності, розсудливості, мужності. **Платон**, мріючи про ідеальну державу, бачив її мудрою завдяки своїм філософами, потужною мужніми солдатами, заможною покірними та працьовитими людьми фізичної праці. Саме в поєднанні чеснот розсудливості, мужності й покори філософ бачив мудрий, справедливий державний лад. Визначаючи справедливість, Платон підкреслював, що вона, в найширшому розумінні – це чесність і мудрість. Характеризуючи справедливість, **Арістотель** виділяв два її види: *зрівнювальну і розподільчу*. Чеснота держави, на думку філософа, позначається в тому, що громадяни, які беруть участь у державному управлінні, мають бути добродійними та відповідальними. **Полібій** зазначав, що справедливість – це фундаментальне підґрунтя мотивів і вчинків як окремих людей, так і однієї

держави відносно іншої. Справедливість, за твердженням **Цицерона**, вимагає не шкодити іншій людині й не порушувати чужої власності. Справедливість виступає в якості певного *соціального еталону*, вищого мірила, що здатне врегулювати відносини людей між собою та з суспільством і державою.

У Середньовіччі та за Нового часу феномен справедливості не втрачав суспільно-історичної значущості та цивілізуючої ролі. Зокрема, **Фома Аквінський** (1225 – 1274) у своїх роздумах схилився до того, що в світі існують чотири етичні чесноти, що можна визначити як головні. Це *розсудливість, справедливість, стриманість і мужність*. А **Ж. Ж. Руссо** вказував на те, що метою будь-якої держави і законодавства повинно бути максимальне благо всіх громадян: воно зводиться до двох найважливіших речей: по-перше, *свободи* – бо будь-яка приватна залежність є рівнозначною вилученню в державного організму певної сили, по-друге, *рівності* – бо свобода не існує без рівності. Німецький філософ **І. Кант** окреслював свої роздуми про справедливість і моральність на пошані до ближнього, дотриманні його інтересів. У цьому суть його категоричного імперативу, аналогічного фактично християнському принципу – *полюби ближнього свого, як самого себе*. Німецький філософ, соціолог і психолог **Е. Фромм** (1900 – 1980) підкреслював, що *«більшість суспільств слугувала цілям тих небагатьох, хто намагався використати решту як засіб. Їм доводилося застосовувати владу, аби не дати більшості повною мірою розвинути свої здібності. Внаслідок цього соціум неминуче вступає в конфлікт із людяністю, а суспільство, що слугує цілям тих небагатьох, хто намагається використати решту як засіб, не може вважатися справедливим»*.

У просторі *сучасної науки* проблематика справедливості не тільки не втрачає своєї актуальності, але навпаки стимулює розвиток нових теорій, ідей, припущень і гіпотез. Феномен справедливості знаходиться в центрі дослідницької уваги не

тільки філософів, але й політологів, істориків, соціологів, правників і економістів. Шведський економіст **Гуннар Мюрдаль** (1898 – 1987) у своїй трьохтомній праці «Азійська драма: дослідження бідності народів» наголошує на тому, що основними причинами економічної відсталості країн, що розвиваються є не архаїзована господарська система, а насамперед, разюча глибина нерівності в суспільстві: відсутність або недостатній рівень справедливості, що заважає здійсненню реальних системних реформ, відповідно не забезпечує в достатній мірі ефективних мотивів і мотивації до продуктивної праці. Лауреат Нобелівської премії **Теодор Шульц** (1917 – 1998) у фундаментальній роботі «Інвестиції в людей: економіка якості населення» обґрунтував ідею, відповідно до якої інвестиції в *людський капітал*, зростання цінності людської праці постають у сучасних умовах базовими факторами реформування економіки, а також модернізації економічних і юридичних інститутів відповідно до прогресивно зростаючих вимог нового тисячоліття.

Серед сучасних українських філософів, котрі присвячують свої розвідки питанням справедливості, відзначимо професора **В. Левкулича**, автора монографічного дослідження «Справедливість як соціокультурний феномен» (2018)¹. Автор здійснив соціально-філософський аналіз уявлень про справедливість, їх історичного генезису, особливостей і закономірностей становлення і розвитку. Філософ зауважує, що *«ідея справедливості посідає в ієрархії всіх суспільств чільне місце, постаючи унікальним явищем, оскільки будь-яка інша ідея не має такого високого «сумарного індексу».* З початку свого розвитку кожне соціальне явище існує на рівні свого ідейного прототипу і, лише реалізувавшись на практиці, набуває ознак *соціального факту.* Таким чином, *будь-якого роду недосконале соціальне явище так чи*

¹ Левкулич В.В. Справедливість як соціокультурний феномен: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 480 с.

інакше є наслідком недосконалих ідей, а отже, якщо ми намагаємося досягти суспільної довершеності, то маємо забезпечити бездоганний ідейний супровід мети».

Таким чином, принцип *соціальної справедливості* відіграє важливу роль у соціальній політиці, що найкраще реалізується в умовах ринкової економіки і спрямовується на деескалацію протиріч між різними соціальними групами, а також між основною частиною суспільства й особами, які потребують соціального захисту. У сучасній Україні це ветерани бойових дій, особливо учасники російсько-української війни, пенсіонери, внутрішньо переміщені особи, діти, позбавлені батьківського піклування, особи з інвалідністю, багатодітні сім'ї та інші. Саме соціальна справедливість, виражена в категоріях соціальної оцінки дій і результатів діяльності держави та суспільства, виступає найпотужнішим мотивом розвитку соціального партнерства. Набуття Україною незалежності, рішуча відмова від радянського тоталітаризму, зростання ролі конструктивних соціальних практик (найяскравішим прикладом яких виступає волонтерство) *в умовах російсько-української війни*, створює можливість розглядати соціальне партнерство на основі справедливості як вираження духовного піднесення українського суспільства, прагнення людей до європейських цінностей: демократії, свободи, толерантності, солідарності, справедливості. Закріплення в Конституції України основ демократичних свобод, прагнення до засад, які поширюються Європейським Союзом і НАТО, актуалізує необхідність не лише модернізації соціального простору, розробки організаційно-правових механізмів її реалізації, але й формування якісно нового *справедливого законодавства*, що відповідало би сучасним запитам, потребам і вимогам українського народу.

3.3. Суспільна цінність соціального партнерства у філософському контексті

Історія свідчить, що значна кількість ідей, кожна з яких по собі є соціально, політично або економічно ефективними, інтегруючись у ту чи іншу ієрархічну систему, втрачають *цінність*, виявляючи свою неефективність і безперспективність. Та навпаки ідеї, начебто незначні по суті, проте конструктивно інтегровані в соціальну сферу, значно підвищують як індивідуальну, так і загальносуспільну ефективність, обумовлюючи стійке зростання всіх індикаторів суспільного буття. Ще одна цікава особливість полягає в тому, що чимало історичних подій, фактів і тенденцій, що формально не містили жодних згадок про *цінності й соціальне партнерство*, насправді були нав'язні ідеалами гармонійного облаштування суспільного життя. Цінності в історії цивілізації справляють істотний, а подекуди й вирішальний вплив на весь буттєвий простір *соціокультурної сфери*: від життя й індивідуального розвитку конкретної людини до зародження та функціонування суспільств і держав в усіх регіонах планети. Тобто, ціннісний аспект індивідуального й суспільного буття характеризується всезагальністю та всеохопністю – цінностей немає лише там, де людина ставить до чогось байдуже, де її не цікавлять відмінності між добром і злом, істиною та неправдою, прекрасним й потворним, піднесеним і ніцим, любов'ю та ненавистю тощо. Одним із визначальних і далекосяжних наслідків радикальних змін у суспільстві стає ревізія існуючої системи цінностей із подальшою примусовою заміною існуючої *аксіосфери* (від грец. $\alpha\chi\iota\alpha$ – цінність + сфера) на нову, більш адекватну вимогам реальності, явним чи удаваним.

У нинішній час прогресуюче зростає актуальність *аксіологічного* (ціннісного) підходу до системи соціальних відносин. Основна причина актуальності обумовлена зазначеною вище переоцінкою цінностей у сфері суспільних

відносин, де фундаментальна позиція належить *особистості* з усім комплексом її прав і свобод, ціннісних орієнтацій, культурних запитів, економічних переваг та політичних преференцій. У такому розумінні *суспільна цінність соціального партнерства* в філософському контексті не викликає сумніву, зважаючи на зростаючу роль інституту соціального партнерства в процесі розвитку правової держави і громадянського суспільства. Вважаємо за потрібне розглянути декілька визначень поняття «аксіологія». Наприклад, філософський словник трактує *аксіологію* (αξια – цінність + logos – слово, поняття) як вчення про цінності, що вкладається в філософську теорію загальнозначущих принципів, та які визначають спрямованість людської діяльності та мотивацію її вчинків у ціннісній коннотації.

Поняття «аксіологія» було введено в науковий обіг французьким соціологом і педагогом **Полем Лапі** (1869 – 1927) в 1902 році, а в 1908 році термін аксіологія застосував у відповідному контексті німецький філософ **Макс Шелер** (1874 – 1928). Аксіологія як *теорія цінностей*, утворюючи особливий напрям філософії, сформувалася в 20 – 50-х роках ХХ століття в наукових розвідках німецьких і американських філософів – **Макса Шелера**, **Ніколая Гартмана**, **Ральфа Бартона Перрі**. Сучасна аксіологія являє собою значний шерег філософських дисциплін, таких як естетика, етика, релігієзнавство, а також складає певний контекст гуманітарних наук і мистецтва. Зокрема, **Н. Гартман** розглядав теорію стійких етичних цінностей, як проблему співвідношення цінностей і свободи людини. **Р. Перрі**, автор книги «Загальна теорія цінностей», аналізував систему цінностей із позиції «функції інтересу», оскільки, на думку вченого, будь-який об'єкт інтересу є ціннісним фактом, а цінність визначається інтересом, що характеризується очікуванням результату. Філософ визначає

чотири головні принципи градації цінностей: *правильність, інтенсивність, перевага та включеність*.

Отже, в найширшому розумінні, аксіологія – це наука про *цінності* як такі. Зазначимо, що в контексті теми даного розділу навчального посібника починати досліджувати роль цінностей необхідно з розуміння того, що таке «цінність» взагалі. Політологічний енциклопедичний словник визначає цінності (політичні) «...об'єктами, явищами, ідеями, процесами політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності». «Цінності політичні є невід'ємною частиною політичної культури суспільства і віддзеркалюються в політичній свідомості людей».¹ **Цінність** не тотожна цілі (ідеалу), оскільки ціль (ідеал) є технічною й технологічною установкою на результат діяльності, а цінність – це певне смислове значення, підґрунтя ідеології з відповіддю на питання «навіщо?», а не «як?».

Система *ціннісних орієнтацій* визначає зміст особистісних прагнень і намірів, ставлення особистості до самої себе, до людей, оточуючого світу в усьому його розмаїтті *форм, виявів і сутностей*. Традиційно, і так склалося історично, цінності мають не лише світоглядно-пізнавальне, а й регулятивно-цільове значення, виконуючи функції оціночних критеріїв та ідеалів у системі суспільних відносин. У цьому їхня культуротворча місія, цивілізаційне призначення, інструментальна значущість, прагнення до сфери ідеального і водночас прагматичного утилітаризму. Система цінностей є для індивіда підґрунтям життєвої концепції, вихідною точкою мотивації власної соціальної активності й загалом *філософії життя*. Система цінностей – це «альфа й омега», найважливіший компонент політичного та соціального життя суспільства; це обернений до

¹ Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. К.: видавництво «Генеза», 2004. С.719.

ідеалу світ, завдяки чому особистість залучається до чогось більш важливого, ніж її емпіричне існування: це передане з покоління в покоління за допомогою сукупності умовних *знаків-символів* «сузір'я» почуттів, емоцій та ідей, істотно-значущих для певного суспільства. Неминучим наслідком демократизації держави й суспільства є зростання рівня зацікавленості питаннями ціннісної сфери з боку філософів, науковців різних напрямів: культурологів, політологів, соціологів. Завдяки системі *ціннісних орієнтирів* у суспільстві формуються мотиви індивідуальної та групової поведінки, намічаються цілі й визначаються найбільш ефективні шляхи їх досягнення.

Якщо поринути в глибини історії, можна відшукати ознаки зацікавленості питаннями цінностей із боку філософів різних шкіл і напрямів. Скажімо, **Платон**, спостерігаючи занепад та кризу традиційного полісного устрою, зосередив увагу на фундаментальних духовних цінностях, що мали б абсолютне значення при визначенні норм життя людей у суспільстві. Також філософ розмірковував над питаннями: чи мають духовні чесноти імперативний суспільний характер, чи є вони вродженими або набутими, чи моральні вимоги мають ціннісний зміст, чи вони пов'язані з рухом до визначеної мети духовного життя? Платон одним із перших зробив спробу класифікувати цінності як категорії, розподіливши їх на «добре», «прекрасне», «істинне». Моральним підґрунтям платонівської *найдейї* – моделі виховання дітей, постає справедливість, а «понадзавданням» бачиться формування досконалої особистості, котра покликана присвятити себе тій суспільній справі, до якої вона від природи мала найкращі здібності. **Арістотель** мав свій оригінальний погляд на цінності, він стверджував, що знання цінностей і реальна поведінка людини не є явищами одного порядку. У «Великій етиці» Арістотель пов'язує цінності (моральні) з таким поняттям як «благо»: філософ виділяє *ціновані блага*: душа, розум, краса; хвалені

блага: освіченість, розсудливість, мудрість, і блага можливостей: влада, багатство, сила, що можуть бути використані як з метою добра, так і в інтересах зла. Вищими для Арістотеля є такі цінності як Істина, Мудрість, Моральність.

У епоху *Середньовіччя* в фокусі світоглядної парадигми була ідея єдиного Бога. Замість сформованого в надрах філософської думки Античності ідеалу мудрості, приходять ідеал неосяжної людським розумом божественної мудрості. У процесі ревізії античної спадщини отці церкви наповнювали її новим змістом, насиченим ставленням до *Бога* як до найвищої, універсальної, беззаперечної цінності. Філософ епохи Середньовіччя бачив істину й прекрасне тільки тому, що вони були цінностями від Бога, а Бог – найвищою цінністю в світі. Усі цінності інших порядків (моральні, етичні, естетичні, політичні, економічні), навіть сама істина постають для релігійної свідомості тільки проявами Божества, небесного світу і божественно-духовної енергії.

Епоха Відродження відродила інтерес до античних уявлень щодо цінностей та запропонувала людству новий світоглядний проєкт, згідно якому *теоцентризм* (центром усього є Бог) Середньовіччя поступався місцем новій парадигмі світосприймання – *антропоцентризму* (центром усього є Людина). У середовищі італійських гуманістів (**Лоренцо Валла**, **Ніколо Макіавеллі**) популярними стали роздуми про моральні та політичні цінності, що не залежать від релігії.

Поняття «цінність» у сучасному розумінні почало розвиватися в царині *філософії* в XVII – XIX століттях, в історичну епоху оформлення наукової картини світу. У цей період почала формуватися особлива галузь філософії, в фокусі уваги якої знаходиться природа цінностей, розглядається їх місце в соціумі й духовному світі людини, досліджується структура ціннісного світу, розглядаються взаємозв'язки різних цінностей між собою та їх відображення в бутті індивіда. При

цьому саме вчення про цінності отримало чітке теоретичне оформлення, а система цінностей стала предметом активних наукових дискусій. Уже згаданий вище німецький соціолог і філософ **Макс Шелер**, представник філософської антропології, наполягав на тому, що людина здатна усвідомити й досягнути цінності лише через *переживання*. Серед найяскравіших актів переживання цінностей мислитель виокремлює *співчуття, любов, ненависть*. Продовжуючи традицію Середньовіччя, М. Шелер вважає Бога вищою цінністю, а любов до Бога – вищою формою любові й фундаментальним феноменальним актом. Переживання цінностей, за Шелером, є не психічним, а *космічним актом*, оскільки носієм цінностей є дух, що протистоїть життєвій силі людини й орієнтується на споглядання вічних абсолютних цінностей. Людина, як стверджує М. Шелер, повинна розвинути себе до досягнення царства вічних цінностей, щоб утвердити в собі духовне начало.

Фундаментальне вчення про цінності обґрунтував у середині ХІХ століття німецький філософ **Рудольф Герман Лотце** (1817 – 1881) в своїй класичній роботі «Мікрокосм». У ній мислитель актуалізував ціннісну проблематику й запровадив поняття «значущість», що не залежить від індивідуального досвіду та відіграє роль *критерію істини* в пізнанні. Мислитель пропонує застосовувати так званий субстанційний функціональний критерій, викладений **Ієремією Бентамом** (1748 – 1832) у своїй телеологічній максимі – «якомога більше щастя для якомога більшої кількості людей».

Німецький соціолог, філософ, історик, політичний економіст **Макс Вебер** (1864 – 1920) висунув цінності в авангард наукової зацікавленості, зробив їх одним із ключових понять у корпусі соціально-гуманітарних наук, визначаючи з його допомогою стратегічний напрям інтересів, властивих кожному конкретному соціально-історичному *світоустрою*. У другій половині ХХ століття знову, як і в епоху Середньовіччя, склалася

ситуація ревізії, тотальної переоцінки цінностей, коли постіндустріальне суспільство прийшло на заміну індустріальному. У той же час набули нових обрисів зв'язки Заходу і Сходу в умовах подолання *колоніалізму* та визнання безумовного рівноправ'я культур усіх народів світу всіх регіонів планети. Американський філософ **Елвін Тоффлер** (1928 – 2016) у книзі «Шок майбутнього» зазначає, що сьогодні перед людством відкрито безліч різноманітних можливостей подальшого розвитку, але, яке *майбутнє* обере людство, буде залежати від *цінностей*, що визначають процес прийняття ним рішень. Варто додати, що у СРСР аж до початку 60-х років ХХ століття аксіологія знаходилася під офіційною забороною як буржуазна «псевдонаука». В імперії, де людина розглядалася в ролі «сировини», з якої держава методами насильства намагалася зробити «людину майбутнього», єдиною цінністю була комуністична партія з її ватажками. Нехтування загальнолюдськими цінностями, характерне для авторитарних і тоталітарних політичних режимів, кардинальна ціннісна деградація, призводить не тільки до істотного диссенсусу в соціокультурному контакті поколінь, а й до значного зниження ефективності діючого в суспільстві механізму трансляції соціально-політичного досвіду. Найбільшою мірою сутнісна характеристика подібного стану відображається шекспірівською сентенцією «*the time is out of joint*» – розпався зв'язок часів.

З'ясувавши, що таке *цінності* та яку роль вони виконують у соціумі, розглянемо суспільну цінність соціального партнерства в філософському, аксіологічному контексті. Людина, котра мислить категоріями цінностей, не просто пасивно споглядає дійсність, але активно ставиться до неї, прагне трансформувати навколишній світ відповідно до стратегії розвитку людства. Свій власний аксіологічний простір, ціннісний світ, людина вибудовує в процесі індивідуальної предметно-практичної діяльності. З позиції філософії будь-який діяльнісний акт

містить у собі *ідеальний момент*, під час якого оформлюється проєкт дії з визначенням перспективної ідеальної мети, набуває реалістичних обрисів життєвий смисл вказаної діяльності, в широкому розумінні це її понадзавдання і гіпермета. *Цілісна концепція стійкого розвитку*, представлена ЮНЕСКО в документі «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development» (2015 рік), вимагає залучення максимуму соціально-політичних ресурсів для більш глибокої інтеграції та взаємопроникнення різноманітних способів освоєння людиною світу й Всесвіту. Сучасність вимагає перетворити довгостроковий стійкий розвиток на основі *законів суспільного розвитку* на стратегічну мету всіх країн світу. Втім, відсутність у суспільствах навіть розвинених країн продуктивного механізму координації спільних зусиль із відповідними законами суспільного розвитку, постає доволі значущим гальмуючим чинником стосовно зазначеної мети, а також зумовлює активізацію докорінних змін у екосфері, соціосфері й техносфері. Подібні зміни загрожують не тільки локальними суспільними колізіями, але можуть розглядатися як чинники глобальних *соціально-політичних катаклізмів*, реальні обриси яких лежать вже не в площині зловісних сюжетів фільмів-катастроф, проте як складові реально можливих явищ у масштабі планети Земля.

Цінність соціального партнерства полягає зокрема в тому, що в його просторі людина володіє свободою як природним правом на індивідуальне і суспільне життя. Відтак, наявність природного права людини перетворюється на *«буття гідності»*, що властиве людині в її суспільному житті. Безумовна іманентність гідності людському життю унеможливорює застосування насильства; людина, сповнена гідності, прагне жити краще, адже природа такого прагнення є спільною для всіх. У такому контексті показовою є новітня історія України – Революція Гідності та події російсько-української війни –

красномовно довела, що зорієнтовані на доведення власної гідності прагнення громадян та їх об'єднань здатні подолати не тільки антигуманні дії злочинної влади, але й територіальні зазіхання держави-агресорки на суверенну Україну. Для оптимального розвитку соціального партнерства повинно існувати певне підґрунтя, в основу якого покладено культуру *суспільного буття*, іншими словами воно має характеризуватись певною аксіологічною складовою.

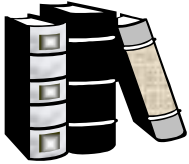
Таким чином, соціальне партнерство – це система взаємозв'язків у межах права вільних і рівноправних громадян та їх об'єднань, сформованих добровільно і тих, що знаходяться у відносинах взаєморозуміння, конкуренції та солідарності, в умовах певної автономії від держави, але за її активної участі в створенні умов для вільного розвитку структурних елементів соціального партнерства. Як і будь-який соціальний організм, соціальне партнерство має визначений комплекс системних якостей, але для соціального партнерства особливого значення набувають їх *стабільність, повнота і відтворюваність*. Нагадаємо, що для сучасної Європи властивою є *ліберальна модель* громадянського суспільства й соціального партнерства, в якій ключова роль належить *людині економічній (homo economicus)* – освіченому споживачу, котрий має права, що встановлюються та охороняються державою, в якій публічний і приватний сектори є *взаємоопозитними* (протилежними). Для вказаної моделі характерним є домінування ідеї неформального об'єднання громадян. Саме ця модель виділяє в соціальних відносинах вже згаданий вище третій сектор, що виступає проміжною формою організації між владою та ринком і будується на добровільній основі. Сучасне соціальне партнерство характеризується суспільним сприйняттям і розвитком соціально-значущих цінностей та чеснот: *толерантності, плюралізму, самоповаги, звичливості, громадянської солідарності, взаємодопомоги, здатності до компромісу*.

Сучасний етап розвитку суспільства зумовлює необхідність підходу до соціального партнерства як до базового механізму репродукції суспільного досвіду, підвищення якості національного *соціального ресурсу*, потужність якого визначає відповідність процесу й умов розвитку соціуму динамічним, таким, що постійно змінюються й диверсифікуються, вимогам, інтенціям і запитам суб'єктів, задіяних у соціальному партнерстві. Демократична держава в її сучасному вираженні покликана максимально задовольняти численні, нерідко різноспрямовані запити, інтереси та потреби своїх громадян. Задля досягнення цієї мети виникає необхідність здійснювати зворотній зв'язок у системі «Держава – Людина – Суспільство», тобто інформувати державу про конкретні інтереси громадян, задовольнити які можливо лише силами і засобами самої держави. Сьогодні в Україні максимально прийнятним бачиться *ліберально-демократичний варіант* соціального партнерства в його індивідуалістичній інтерпретації, що ґрунтується на зниженні колективної солідарності на користь розумної автономії індивіда від суспільства. У найбільш широкому розумінні структура цінностей виглядає наступним чином (див.рис. 3.2.)

Рис. 3.2. Структура цінностей

Питання для самоперевірки

1. Поясніть, чому для повноцінного дослідження інституту соціального партнерства необхідним є його філософський аналіз?
2. Наведіть приклади того, що в умовах російсько-української війни міжнародне партнерство довело свою ефективність і результативність.
3. У чому, на Вашу думку, покликання та «понадзавдання» соціальної філософії?
4. Розкрийте зміст поняття «суспільне виробництво».
5. Як ви розумієте поняття «соціальна справедливість»?
6. Поясніть, що означає «війна всіх проти всіх» у трактуванні англійського філософа Томаса Гоббса.
7. Розкрийте філософський сенс поняття «справедливість».
8. Розкрийте зміст поняття «соціальна конгеніальність» і поясніть значення цього явища в суспільній реальності.
9. Визначте роль цінностей в історії людства.
10. Що являє собою сучасна аксіологія?

Дискусійні питання

1. Процес становлення соціального партнерства не може і не повинен бути складеним із стандартизованих, незмінних й уніфікованих елементів і процедур. Прокоментуйте наведену тезу з філософських позицій.
2. Видатний філософ та соціолог XIX століття Е. Дюркгейм визначав суспільство як найбільш могутній фокус фізичних і моральних сил, що тільки існує в світі. Аргументовано спростуйте або підтвердіть наведену думку французького вченого.
3. «Коллективна дія» як соціальний феномен була об'єктом філософських роздумів ще з часів Платона і Арістотеля, але давньогрецькі філософи не виділяли її в окреме поняття, а розглядали як складову соціальної дії, певним чином

ототожнюючи їх. Чим є, на Вашу думку, колективна дія в умовах першої чверті ХІХ століття?

4. Для будь-якого сучасного суспільства характерним є визнання прогресуючої ролі так званого «людського фактору» в сфері соціальних відносин. Поміркуйте, як і чому зростає значення людського фактору в сучасних умовах?
5. Навіть спираючись тільки на власне повсякденне знання, сучасна освічена людина впевнено скаже, що суспільство не є раз і назавжди сформованим об'єктом, а являє собою безперервний процес довготривалих змін окремих елементів і відносин між ними. Як Ви гадаєте, зростає або знижується динаміка суспільних змін в умовах сучасності?
6. Сьогодні в Україні максимально прийнятним бачиться ліберально-демократичний варіант соціального партнерства в його індивідуалістичній інтерпретації, що ґрунтується на зниженні колективної солідарності на користь розумної автономії індивіда від суспільства. Висловіть своє бачення проблеми формування вітчизняної моделі соціального партнерства.
7. Американський філософ Р. Перрі, автор книги «Загальна теорія цінностей», розглядав систему цінностей із позиції «функції інтересу», оскільки, на думку вченого, будь-який об'єкт інтересу є ціннісним фактом. Прокоментуйте наведену тезу філософа в контексті специфіки сучасного «суспільства споживання».
8. Із курсу історії ви знаєте, що в СРСР деякі науки вважалися «псевдонауками» або «лженауками». Аж до початку 60-х років ХХ століття аксіологія знаходилася під офіційною заборонаю як буржуазна «лженаука». Чому, на Вашу думку, така доля спіткала науку про цінності?
9. Із позиції філософії будь-який діяльнісний акт містить у собі ідеальний момент, під час якого оформлюється проєкт дії з визначенням перспективної ідеальної мети. Проілюструйте дану сентенцію найбільш яскравими, на Вашу думку, прикладами.
10. Проаналізуйте з точки зору людини першої третини ХХІ століття наступне твердження: «Людині розумній властиво ігнорувати якісь нові можливості змін у суспільному житті та не помічати ризиків – навіть очевидних».

РОЗДІЛ 4. ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ В СОЦІАЛЬНОМУ ПАРТНЕРСТВІ

- 4.1. Основні напрями партнерства держави та організацій громадянського суспільства (структур "третього сектору")
- 4.2. Людина в системі соціального партнерства
- 4.3. Соціальна держава як перспективний простір розвитку соціального партнерства
- 4.4. Вітчизняна специфіка реалізації соціального партнерства в умовах воєнного часу

4.1. Основні напрями партнерства держави та організацій громадянського суспільства (структур "третього сектору")

Надійні гарантії прав і свобод людини, її реальну участь у житті соціуму можна забезпечити тільки за умови існування демократичної держави та вільного громадянського суспільства, що, будучи сферою творчої самореалізації індивідів, автономною від держави, в усіх випадках прагне примусити державу бути максимально корисною для своїх громадян, відповідально слугувати їх інтересам. Громадянське суспільство й держава – взаємообумовлені, онтологічно взаємопов'язані феномени, що розглядаються як ключові дійові особи *соціального партнерства*. При цьому необхідно мати на увазі, що держава виступає виконавцем волі суспільства й, відповідно «озброюється» певними інструментами управління суспільними справами. Громадянське суспільство розташовується, умовно кажучи, над державою, що виконує його замовлення.

Держава виокремилася з суспільства на певному етапі його еволюції та залежить від міри розвитку соціуму: яким є суспільство, такою є і держава. Держава, як головна керівна інституція суспільства, починає все більш динамічно перетворюватися на орган подолання чи зниження соціальної напруги, врахування, контролю та координації інтересів різних соціальних груп, реалізації таких рішень, що схвалювалися б і підтримувалися б найширшими верствами населення країни. У процесі розвитку суспільства держава також змінюється, набуває нових рис, ознак і характеристик; вона стає більш демократичною, в ній розвиваються ринкова економіка, свобода особистості, *механізм соціального партнерства*, на вищій стадії еволюції держава стає по справжньому правовою. В процесі діяльності держави авангардні позиції починають займати такі важливі інститути демократії, як розподіл влади на законодавчу,

виконавчу та судову, верховенство закону, відкритість і гласність, плюралізм думок.

У новій історії цивілізації сформувалися три моделі співвідношення громадянського суспільства й держави (див. рис.4.1.):

Рис. 4.1. Моделі співвідношення громадянського суспільства й держави

Найбільш ефективною вбачається модель, що забезпечує реалізацію стратегічного завдання громадянського суспільства – когерентність індивіда з соціумом, його звільнення від політико-регламентуючого контролю, соціально-обмежуючих чинників, що особливо важливо в реалізації *соціального партнерства*. Громадянське суспільство й держава, як соціальні партнери, функціонують і розвиваються в межах права, уособленого як справжнє мірило свободи й справедливості, але не як інструмент трансляції імперативів, дія яких здатна гальмувати прогресуючий розвиток і громадянського суспільства, і держави. Історично громадянське суспільство існує до держави й поза державою, воно не включає в себе державу, розвивається самостійно, без явного впливу держави.

Громадянське суспільство складається з суб'єктів – вільних і рівноправних громадян, а також їх об'єднань внаслідок

соціального партнерства, що добровільно самоорганізувалися і знаходяться в стані конкуренції та солідарності. Громадянське суспільство чинить активний вплив на створення й функціонування державних органів у власних інтересах, а також має право вимагати від держави захисту громадян, їх життя, здоров'я та безпеки. Своєю чергою в процесі функціонування громадянського суспільства роль держави полягає в слугуванні формою, що організує громадянське суспільство та створює умови для його розвитку, а також виступає в певній мірі самостійною відносно громадянського суспільства та здійснює *солідарні публічні інтереси* (надзвичайно важливо для формування умов, сприятливих щодо *соціального партнерства*) всіх членів суспільства.

Крім того, держава встановлює певні правила, яких повинні дотримуватись громадяни та їх об'єднання, що функціонують на засадах *соціального партнерства*, а також створює сприятливі умови для їх існування та розвитку. Держава забезпечує необхідний захист громадянському суспільству, що розвивається в його правовому просторі, в тому об'ємі, який забезпечує соціальну безпеку громадян; у контексті економічного розвитку держава надає громадянам можливість бути власниками, створювати в межах *соціального партнерства* суспільні об'єднання, комерційні корпорації, брати активну участь в політичному житті суспільства. Держава не здатна прогресувати без вільного розвитку громадянського суспільства, слабкість якого провокує державу до анексії його прав; держава, крім власних функцій, привласнює ще й функції громадянського суспільства, примушує його виконувати виключно державні рішення. Нарешті, держава постає як потужний, ініціативний та самостійний учасник, більш того, як активний організатор локальних і глобальних суспільно-політичних процесів перетворення життя в країні. У найбільш загальному вигляді

основні форми *взаємодії держави й громадянського суспільства* мають наступний вигляд (див. рис. 4.2.):

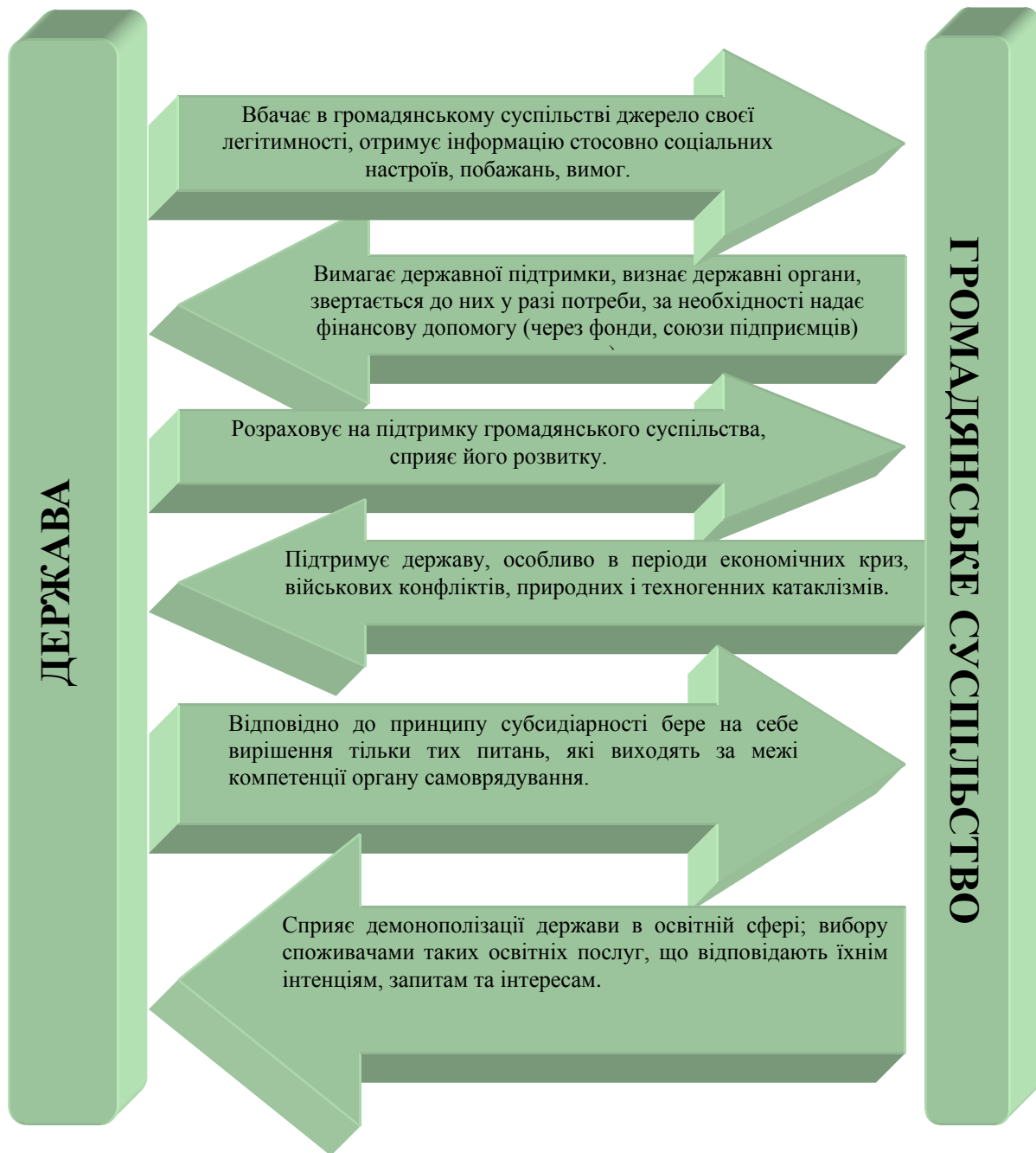

Рис. 4.2. Взаємодія держави й громадянського суспільства¹

У конкретних умовах взаємовідносини держави й громадянського суспільства, як *соціальних партнерів*, є складними й різноманітними. Єдність громадянського суспільства й держави реалізується в конвергенції основних цілей

¹ Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. С. 76.

і завдань: формування правової держави та створення ефективного громадянського суспільства є процесами спільної мети – соціальні інститути за визначенням покликані слугувати людині, захищати її права та інтереси. Подібна збіжність цілей виявляється і в тому, що організація та діяльність основних суспільно-політичних структур реалізуються відповідно до Конституції України, де унормовано право громадян на об'єднання (стаття 36) та самостійний вибір громадянами будь-яких форм недержавної діяльності, заснованих на принципах *соціального партнерства*.

Стратегічний вибір перетворення українського суспільства спрямований на побудову незалежної демократичної, соціальної та правової держави. Безсумнівно, що трансформація суспільства в обраному напрямі неможлива без продукування нових принципів, правил і норм соціальної організації. Оптимальним вираженням такої організації виступає розвинене громадянське суспільство з притаманними йому структурами – так званий *«третій сектор»*. Поширене в соціально-політичній галузі сучасної вітчизняної науки словосполучення *«третій сектор»* трактується як сукупність об'єднань громадян, кожне з яких є організацією, що має певний комплекс характерних ознак. Вперше поняття *«третій сектор»* використав американський економіст **Теодор Левіт** (1925 – 2006) у роботі *«Третій сектор: нова тактика суспільної взаємодії»*, що побачила світ у 1973 році. Коли йдеться про структури *«третього сектора»*, постає питання: якщо є третій, то що таке другий або перший сектори, чи є п'ятий, сьомий або десятий сектори суспільного життя?

Так звана *секторна модель* суспільства (див. рис. 4.3.) фундується на економічному підґрунті, відповідно до чого всі суб'єкти, що беруть участь у створенні валового національного продукту (ВНП) умовно поділяються на три групи. Базовим критерієм при цьому виступає джерело доходів, спрямованих

на розвиток організації. Відтак, *перший сектор* включає в себе державні організації, що функціонують за рахунок податків. *Другий сектор* – це бізнес, джерелом фінансування якого є прибуток; *третій сектор* включає в себе неприбуткові (not for profit – «не для прибутку», як називають ці організації за кордоном) неурядові організації (НУО), джерелом розвитку яких є добровільні внески, пожертви, спонсорські допомоги тощо. Інколи можна прочитати про наявність четвертого сектора, змістовим наповненням якого виступають домогосподарства, що розвиваються за рахунок власних доходів членів родини. Але більшість дослідників схиляються все ж до трикомпонентної секторної моделі суспільства.

Рис. 4.3. Секторна модель суспільства

Пропонуємо виділяти наступні принципи структур «третього сектору»:

1. *Добровільність* – принцип, що передбачає створення організації з ініціативи кількох осіб, керованої демократично обраним органом. Члени організації в процесі своєї діяльності реалізують основоположні права людини – свободу слова і право на створення громадських об'єднань.

2. *Незалежність* – забезпечується тим, що організація самостійно визначає сферу та напрям діяльності, способи, форми й методи роботи: очолюється засновниками (фонди) або радою (асоціації), яким делеговані повноваження прийняття рішень і керівництво, однак організація функціонує поза сферою впливу чи контролю з боку державних або комерційних структур.

3. *Неприбутковість* – визначається прагненням організації не до отримання прибутку й розподілу його між засновниками та співробітниками, а до використання фінансових надходжень для вирішення суспільно-значущих проблем.

4. *Орієнтація на суспільне благо* спрямовує діяльність організації на вклад у створення суспільного продукту, сприяє розвитку демократії та соціального блага. Виключається в якості мети задоволення потреб лише членів організації й співробітників.

Узагальнюючи досвід роботи структурних елементів «третього сектору» на основі *соціального партнерства*, пропонуємо класифікувати їх діяльність за такими напрямками:

1) громадянські утворення, що об'єднують людей за принципом спільності цілей і проблем. Це, насамперед, організації ветеранів воєн і локальних військових конфліктів, батьків хворих дітей, жертви тоталітарних режимів тощо. Характерна ознака таких організацій – взаємодопомога у вирішенні власних проблем, особливо у відносинах із державними структурами;

2) громадські об'єднання так званого «клубного» типу. До них відносяться групи, що об'єднують людей за спільністю інтересів (спорт, колекціонування, сакральні практики, езотерика тощо);

3) громадянські об'єднання соціальної справедливості або благодійності. Їх діяльність орієнтована на вирішення гуманітарно-соціальних проблем конкретних категорій за

гендерною, національною, конфесійною, соціальною та іншими ознаками;

4) суспільно-політичні об'єднання, рухи та правозахисні організації, сфера уваги яких виходить за межі безпосередніх групових інтересів їх учасників: це екологічні проблеми, питання громадської безпеки, національних взаємин тощо;

5) професійні об'єднання та творчі спілки, що об'єднують громадян за професійною ознакою: спілки художників, композиторів, письменників, архітекторів¹.

Отже, моноцільність громадянського суспільства й держави вбачається в тому, що ця єдність має забезпечувати умови для свободи творчої самореалізації людини, її ініціативи, підприємництва, самоорганізації, самодіяльності тощо. *Соціальне партнерство* в просторі громадянського суспільства є багатограним – тут скільки людей та об'єднань, стільки ж інтересів і способів їх презентації та реалізації. Правова держава уособлює собою «осьовий стрижень» і одночасно елемент інституціонального дизайну суспільства: в державі важливим є момент загального або інтегративного інтереса та прагнень більшості громадян. Без правової держави структурні елементи громадянського суспільства витрачають свій доволі потужний потенціал на з'ясування відносин, на суперечки та конфлікти. Нарешті, єдність соціально-економічних і політико-правових явищ у контексті соціального партнерства, знаходить своє уособлення в демократичному політичному режимі. Зміст такого режиму утворюють цивілізовані прийоми, методи й засоби реалізації державної влади, а також наданий громадянам обсяг різного роду свобод, активної участі в усіх практично сферах суспільного життя.

¹ Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. 256 с.

4.2. Людина в системі соціального партнерства

В умовах третього тисячоліття видається безумовно природним, що різні образи людини стали компонентами фундаменту певних уявлень про людину, а також підґрунтям для формування соціокультурних концепцій у дослідницькому полі суспільних (і не тільки) наук. Міждисциплінарне трактування людини як унікальної природної істоти формує уяву про неї, як про уособлення триєдності природного, соціального та духовного. Утім, ані природничі, ані гуманітарні науки не створили універсального пізнавального інструментарію, використання якого дало б змогу розглядати людину в усій її багатомірності. Оскільки статус людини є підґрунтям сучасної системи суспільних ідей і цінностей у культурному просторі, настільки виникає потреба в постійному оновленні наукових підходів до проблеми людини, адекватних сучасній соціокультурній реальності.

Різноманітність, багатомірність і поліаспектність феномена людини зумовлює міждисциплінарний статус досліджень проблем особистості, котра знаходиться в сфері вивчення філософії, а також соціальних і біологічних наук. Індивід, особистість, індивідуальність – це суто різні характеристики дослідження людини, що є детермінованими в біогенетичному, соціологічному та персоналістському підходах. В основі *соціокультурного виміру* людини лежать соціально-філософські й загальнотеоретичні передумови, зокрема уявлення про циклічність суспільного розвитку, вихідній багатомірності та різноманітні явища і процесів суспільного життя. Якісна специфіка соціокультурного аналізу полягає в характері пізнання різноманітних явищ і процесів у людському житті.

Вбачаємо за необхідне звернутися, хоча б побіжно, до проблеми соціокультурного аспекту людської природи в контексті *соціального партнерства*, оскільки розуміння

людської природи актуалізує підхід до неї, як до такої, що сформувалася на основі найпростіших моделей спілкування в малих соціальних групах. Людська природа зумовлена первинними прагненнями, почуттями та установками, такими як відчуття «зв'язку» зі своєю соціальною групою, орієнтацією на спільну згоду, альтруїзм, відчуття справедливості й несправедливості, стандартизованих у соціальному середовищі. Формування нових ідей у сфері дослідження людини обумовлено не тільки локальними проблемами й протиріччями, але значно ширше потужними трансформаціями в суспільному житті, змінами форм його соціокультурного стану, оновленням моделей соціальної взаємодії з урахуванням виникаючих викликів, небезпек і загроз.

Указані обставини обумовлюють необхідність наукового обґрунтування наступних завдань:

1) визначення змісту та шляхів реалізації суспільно-значущих цілей, здатних об'єднати ціле й одиничне, перспективне та ситуативне, загальне й одиничне, суспільне та особисте;

2) розробки й обґрунтування конструктивної моделі людського суспільства та суспільної людини, об'єднаних апріорі співпадаючими інтересами, цілями, пріоритетами;

3) переорієнтації суспільних інтенцій від ідеалізації реального до реалізації ідеального;

4) наукового пошуку власного для кожного суспільства напряму розвитку в умовах глобалізації світу, з орієнтацією на принципи, тенденції та контртенденції розвитку світу;

5) пошуку оптимального виходу з соціокультурної кризи, з опорою на моральний розвиток людини, зростання її самосвідомості в умовах стрімко змінюваного світу.

Людина з її світоглядними установками, ціннісними орієнтирами й моральними преференціями наділена як позитивним, так і негативним потенціалом. Головне завдання,

що стоїть перед особистістю і суспільством, – надати простір для розвитку позитивних виявів і мінімізувати або усунути негативні. Специфіка вказаної ситуації полягає в тому, що необхідно усвідомити залежність майбутнього від колективної волі, від ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства, кажучи ширше – від ступеню розвитку соціальних інститутів взагалі, зокрема – інституту *соціального партнерства*.

Сучасна людина існує в просторі традиції, вона має чітко визначені життєві орієнтири, ціннісні норми, поведінкові *патерни*, систему сенсів тощо. Людина займає стабільне становище в соціумі, має певний статус, виконує власну роль, реалізує зв'язки з членами соціальної групи. У контексті вказаних зв'язків суспільство можна охарактеризувати залежно від того, якою людина створюється в його межах, при цьому кваліфікаційна характеристика людського буття має неабияке значення, оскільки стабільно функціонуючий соціум репрезентує особистість відправним пунктом усіх практично суспільних процесів. Але слід пам'ятати, що сучасні технології перетворення світу неупинно збільшують ступінь відчуження людини від навколишнього світу; зростаючий індивідуалізм людини, прагнення її до персонального комфорту, занурення в «свій світ», діалектично поєднується з неможливістю сучасної людини існувати поза соціальною групою, поза виробничим або творчим колективом, необхідністю інтегруватися в складну, різновекторну мережу соціальних зв'язків.

Напрями взаємодії між індивідами та соціальними групами демонструє наступна схема (див. рис. 4.4.).

В усі історичні часи, принаймні з часів становлення більш-менш упорядкованих соціумів, склалося підкріплене філософськими роздумами переконання, що людина постійно перебуває в середовищі, що визначається як *соціальний простір*.

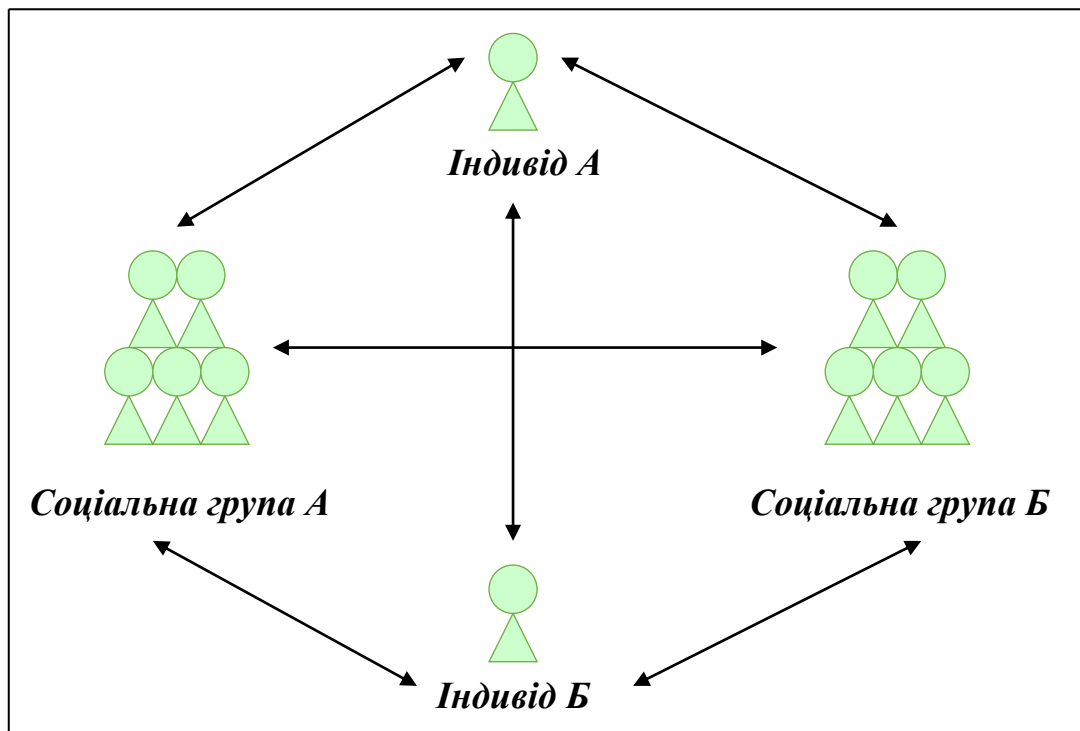

Рис. 4.4. Напрями взаємодії між індивідами та соціальними групами

Ще Арістотель стверджував, що людські якості формуються тільки в суспільстві; людина, за його визначенням, є істотою соціальною, відтак реалізувати себе вона може тільки в групі подібних собі. Парадоксально, але в сучасному світі людина, перебуваючи в суспільному просторі, усвідомлює, що в стані повсякденної скупченості суспільство, як таке, зникає; людина відчуває відчуженість, перебуваючи в «оболонці» обмеженого простору (квартира, офіс, транспорт тощо) автономний індивід підсвідомо прагне єдності з собі подібними. Людині, особливо в умовах глобалізованого світу, необхідно відчувати себе не тільки автономною одиницею соціуму, не тільки (й не стільки) «громадянином світу», але суб'єктом певної *органічної соціальної цілісності*. В умовах сучасності з різним ступенем ефективності реалізуються (у деяких авторів йдеться про реанімацію проєктів минулого) історично усталені форми єдності.

Національна єдність у сучасних умовах базується на історичній традиції Французької республіки; саме французи

вважаються фундаторами націоналізму, з акцентом на те, що нація є основою *політичної єдності*. При цьому *патріотизм* у максимальному уособленні перетворювався на *шовінізм*, як критичну форму націоналізму: «Французи кращі за всіх, усі гірші за французів!» – гасло військовослужбовця Ніколя Шовіне (звідси і слово «шовінізм»), котрий визначився надзвичайною жорстокістю до місцевого населення під час експедиції французької армії до Єгипту. Ідея національної єдності набуває нового звучання в пострадянських країнах, які поступово позбавляються «братерського» впливу з боку російської федерації, як спадкоємиці шовіністичних традицій СРСР. Гостро негативним проявом сучасного російського шовінізму є геополітична доктрина «русского мира», в ідейному реченні якої росія здійснює агресію проти України.

Класова єдність передбачає наявність у конкретного класу певного комплексу інтересів і прагнень, при цьому панівним є той клас, інтереси якого репрезентуються як загальноприйнятні. Саме класові інтереси пролетаріату, за переконанням теоретиків марксизму, відіграють роль рушійної сили, яка здатна перетворити весь світ на простір загальної гармонії. Історія людства довела повну неспроможність пролетаріату звільнити світ від рабства капіталізму; в сучасних умовах слово «клас» найчастіше використовується в словосполученні «середній клас», який має бути свого роду «стрижнем» соціального базису, покликаного зменшувати діапазон соціальної поляризації, стабілізувати прояви дестабілізації в суспільстві, редукувати негативні аспекти соціальної взаємодії.

Наведені вище форми єдності соціальних груп об'єднуються єдиним середовищем – соціальним простором, в об'ємі якого реалізується *соціальна єдність*. У 90-х роках минулого століття *Римським клубом* була розроблена *Концепція сталого розвитку*, що є орієнтованою на тривалий період розвитку суспільства без економічних ексцесів,

соціальних вибухів, у гармонії з природою. Концепція визначає *соціальну єдність* як «... такий стан суспільної системи, за якого взаємодії її внутрішніх сил і тенденцій гармонійно врівноважені, що створює умови для її стабільного функціонування і сталого розвитку в певних умовах навколишнього середовища, в конкретний історичний період»¹.

Людина в усі часи вибудовує різноманітні *взаємовідносини з навколишнім світом*: пізнає, оцінює, аналізує і перетворює його, змінюючи відповідно до власних запитів і інтересів. Набуті знання й пов'язані з ними нові технології налаштовують суспільну свідомість у напрямі продукування принципово нових ідей або модернізації вже існуючих. Основне завдання суспільства, що позиціонує себе як громадянське, або декларує прагнення бути таким, полягає, на нашу думку, в створенні умов життя, адекватних гідності кожної людини, на засадах консенсусно-плюралістичної ідеології за наявності такої системи цінностей, у якій ключові позиції займають загальнолюдські цінності – свобода, справедливість і солідарність.

Сучасність формує нову культуру – культуру соціального діалогу (навіть полілогу), а не монологу; в такому контексті сучасність має бути орієнтованою не тільки на сьогодні, а й на віддалену перспективу, на абсолютну *самоцінність людини*. Сучасне суспільство з його тенденцією до глобалізації неможливе без всебічної та докорінної модернізації, що потребує пошуку нових підходів до аналізу контенту соціальних явищ. За таких умов формується новий тип наукової раціональності; гуманістичний вимір сучасного соціуму зумовлено й специфікою інформаційного суспільства, й змістом нової картини світоустрою, що детерміновано необхідністю вирішення глобальних, загальноцивілізаційних проблем.

¹ Mit der Natur rechnen: Der neue Club-of-Rome-Bericht: vom Bruttosozialprodukt zum Ökosozialprodukt / Wouter van Dierse (Hrsg.). Aus dem Engl. von Anja Köhne. Basel; Boston; Berlin: Birkhäuser, 1995. 558 s. S. 22.

Досить нетрадиційне вирішення проблеми взаємовідносин людини та суспільства запропонував англійський філософ і соціальний антрополог **Ернест Геллнер** (1925 – 1995). В індустріальному суспільстві, наголошує дослідник, розподіл праці та ринкові відносини формують принципово новий тип людини, для якої дослідник запропонував назву «**модулярна людина**». Модулярна людина – це особистість, котра здатна свідомо й конструктивно змінювати види власної діяльності в просторі та часі, керуючись здоровим глуздом і власними інтересами. *Модулярна людина* здатна вільно асоціюватися з будь-якими громадськими утвореннями – спілками, союзами, товариствами, комітетами, також вільно й без будь-яких для себе наслідків виходити з них. Сутність модулярності, як її трактує Е. Геллнер, – у здатності особистості вирішувати різноманітні завдання в межах конкретного соціального простору.

Прогресивний розвиток інституту *соціального партнерства* неможливий без наявності свідомої, відповідальної, ініціативної особистості, наділеної розгорнутим спектром прав і свобод. Права покликані забезпечити свободу і автономію індивіда, його юридичну захищеність від будь-якого незаконного втручання у власне життя. Комплексне дослідження *соціального партнерства* має на меті отримання відповіді на запитання: яким чином люди здійснюють спільну діяльність, об'єднуючись у різноманітні групи, досягаючи при цьому єдності індивідуальних і суспільних інтересів? Така *діалектика* супроводжує всю історію цивілізованого суспільства, активізуючи реалізацію таких універсальних моральних цінностей, як людське життя, свобода особистості, демократичні принципи управління державою, соціальне партнерство і взаємодопомога, а також самоорганізація громадян для вирішення безперервно виникаючих проблем.

4.3. Соціальна держава як перспективний простір розвитку соціального партнерства

У 1996 році було прийнято Конституцію України, відповідно до якої (стаття 1) нашу країну проголошено суверенною та незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Утім, конституційне проголошення соціального статусу держави ще не гарантує автоматичного підвищення рівня й якості життя, дотримання соціальних стандартів, прогресування соціальної системи в напрямі максимальної гуманізації суспільних відносин. Є підстави стверджувати, що генеральним трендом розвитку *соціальної держави* та *соціальної політики* є еволюція системи *соціального партнерства*. У широкому розумінні соціальне партнерство забезпечує взаємне збагачення партнерів *соціального діалогу*, підвищення рівня демократичності суспільства, а також розвиток структур громадянського суспільства. Соціальна держава, як один із партнерів суспільного життя, створює / сприяє створенню оптимальних умов для реалізації законних прав людини й громадянина, а також встановлює свого роду «правила гри», за умов дотримання яких соціальні партнери зберігають власну незалежність.

Убачається доречним у даному контексті здійснити невеличкий екскурс в історію розвитку та становлення соціальної держави. Ще в середині ХІХ століття зростання ролі соціальних і партнерських (відносно соціальних груп та окремих індивідів) функцій держави стало настільки очевидним, що виникла нагальна потреба в установленні параметрів саме соціальної якості держави.

Поняття «соціальна держава» було впроваджено в науковий обіг **Лоренцем фон Штейном** (1815 – 1890) у 1850 році; у роботі «Теперішнє і майбутнє науки про державу та право Німеччини» (1876 р.) він підкреслював, що держава має підняти нижчі й знедолені класи до рівня багатих і сильних. Як

логічний наслідок революційних подій у 1917 році було прийнято Політичну конституцію Сполучених Штатів Мексики, основні положення якої діють і зараз. Конституція містить положення щодо необхідності безперервного покращення економічного, соціального й культурного рівнів життя народу, більш справедливого розподілу суспільних «доходів і багатств»; крім цього Конституція наголошує на актуальності дотримання в суспільстві соціальної справедливості та соціальної відповідальності.

У подальшому термін «соціальна держава» фіксується в роботах **О. Гірке**, **А. Пренса**, **Г. Шершеневича**; ґрунтовно поняття «соціальна держава» було сформульовано в 1929 році німецьким філософом **Германом Геллером** (1891 – 1933), котрий зазначав, що соціальна держава має на меті підтримку абсолютної рівності в правах різних соціальних груп; також вона зобов'язана сприяти економічному й суспільному прогресу всіх своїх громадян, оскільки розвиток однієї людини слугує умовою розвитку іншої – саме в цьому сенс і мета соціальної держави. Держава в цей період починає розглядатися не як арена класової боротьби, а як продуктивне поле для розвитку вільної особистості й економічного та соціального прогресу самої держави в контексті соціального партнерства.

Перша третина ХХ століття була позначена прийняттям соціальних законів і введенням у політику багатьох країн принципів соціальної держави, без чого соціальне партнерство не спроможне набути обрисів ефективного соціального інституту. У 30-ті роки минулого століття в Австрії, Австралії, Данії, Канаді, Італії, Новій Зеландії, Норвегії, СРСР, США, Франції, Швеції та інших країнах створюються закони, пов'язані з соціальним і медичним страхуванням, пенсійним забезпеченням, допомогою безробітним, страхуванням від нещасних випадків тощо.

Наступний період становлення соціальної держави, що тривав із 30-х до кінця 40-х років ХХ століття, пропонуємо визначити як процес формування *правової соціальної держави*. Знакова подія цього періоду – доповідь видатного британського політичного діяча, президента Королівського економічного товариства, сера **Уільяма Беверіджа** «Повна зайнятість у вільному суспільстві», з якою він виступив у англійському парламенті в 1942 році. У ній У. Беверідж сформулював основні принципи «держави добробуту», висунув ідею гарантованого єдиного національного мінімального доходу, зазначив тісний зв'язок соціальної політики з державною економічною політикою, спрямованою на забезпечення повної зайнятості в країні. Відтоді термін «держава добробуту» (*welfarestate*) став у англійських країнах синонімом соціальної держави. У 1948 році було прийнято *Загальну декларацію прав людини*, в цьому, без перебільшення, епохальному документі вперше були декларовані ідеї, що стали загальнозначущими для багатьох політичних, культурних і релігійних традицій. Декларація об'єднала практично всі людські права та свободи, включаючи громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні.

Німецький філософ і соціолог **Юрген Габермас** (народ. 1929) у праці «Демократія. Розум. Моральність» визначає ключове завдання соціальної держави, концентруючи увагу на соціально-державній універсалізації громадянських прав. Наслідком цього процесу дослідник вважає отримання населенням реального шансу на розвиток в умовах захищеності, соціальної справедливості та зростаючого в суспільстві добробуту завдяки тому, що статус залежності найманої праці певним чином нормалізується, доповнюючись правами учасника політичного й соціального процесу.

Для більшості сучасних розвинених країн *соціальна держава* є продуктом активних перетворюючих процесів,

обумовлених необхідністю підвищення рівня добробуту населення після Другої світової війни. При цьому в різних країнах структура соціальної держави специфічна, акцент суспільної уваги й, відповідно, зусилля владних структур та інститутів громадянського суспільства зосереджуються в сфері освіти або охорони здоров'я, соціальної допомоги або екологічної безпеки. Наприклад, у Великій Британії домінує проблематика охорони здоров'я, Німеччина багато витрачає на пенсійне забезпечення, країни Скандинавії зосереджують увагу на питаннях забезпечення системи освіти.

Якщо ми розглядаємо *державу* як систему, то ознаки її *соціальності* проявляються в тій ролі, яку вона відіграє відносно соціального цілого – в її стратегічній функції, що забезпечує прогресивне функціонування і розвиток суспільства. Досліджувати сутність держави поза соціумом, так само як і намагатися відокремлювати її від інших соціальних явищ є безпідставним, оскільки держава є лише відносно самостійною відносно соціального цілого. І якщо суспільство (в примітивних формах) може існувати без держави, то держава без суспільства – неможлива. Держава за визначенням є соціальною, отже, соціальною держава окреслюється і в діяльнісному, і у функціональному аспекті, що знаходить реальне вираження через здійснення *соціальної політики*.

У своїх попередніх дослідженнях ми вже підкреслювали: у ХХІ столітті для багатьох держав світу контент *соціальної політики* буде зумовлений активізацією таких процесів, як:

1. Розвиток сучасних, оперативних і гнучких управлінських систем інфраструктур, у яких державі буде відведена роль продуктивного управлінця, ефективного менеджера, мудрого координатора, що стане можливим через розгалужений комплекс інформаційних систем і технологій.

2. Перенесення основного соціального навантаження з держави на суспільство через удосконалення процесів допомоги громадських організацій і самопомоги.

3. Активізація людських ресурсів у соціальній дії, викорінення позиції «соціального паразитизму», що розвинувся в умовах післявоєнної реалізації в західних країнах концепцій держав «загального добробуту», «загального благоденства»¹.

Сучасна *соціальна держава* характеризується певним комплексом сутнісних ознак (див. рис. 4.4.):

Засадничим інтегрованим *принципом* функціонування *соціальної держави* є положення про те, що дотримання реальних громадянських прав є обов'язковим і неодмінним. *Мета соціальної держави* полягає в перерозподілі доходів у суспільстві з урахуванням соціальних потреб усіх громадян; при цьому інструменти перерозподілу мають бути настільки бездоганними (в ідеалі), щоб усім громадянам було гарантовано хоча б мінімальний рівень життя, параметри якого відповідають нормам цивілізованого суспільства. Але при цьому необхідно враховувати конкретні умови країни – соціальні, політичні, економічні, культурні, а також ментальні характеристики народу, його історичне минуле, особливості світогляду тощо. Утім, безпідставно застосовувати однакові підходи до, скажімо, країн екваторіальної Африки та Великої Британії, Франції, Німеччини чи країн Скандинавії. Невиправдані очікування населення, обумовлені гучними заявами та обіцянками влади, провокують вияви соціального невдоволення, політичної апатії, розчарування в діях і деклараціях владних структур, зневіри в майбутньому країни.

¹ Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. С. 40.

Рис. 4.5. Ознаки соціальної держави¹

Соціальне партнерство в умовах *соціальної держави* передбачає, через широкий спектр відповідних процедур, компромісне вирішення соціальних конфліктів, при цьому партнерство не виключає змагальності в різних сферах суспільного життя, оскільки конструктивний характер суперницької взаємодії обумовлює продукування нових шляхів

¹ Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. С. 41.

розв'язання проблемних ситуацій у соціальній сфері, потенціює процеси широкої інтеграції громадян у процеси реалізації державних програм щодо соціальної політики, забезпечує поступальний рух суспільства до світових стандартів добробуту населення. *Соціальне партнерство*, як чинник протидії диктатурі й монополізму, є органічним компонентом соціальної держави, воно має плюралістичний характер, оскільки враховує максимум наявних у суспільстві прагнень, реалізуючись через площину домовленостей, поступок і угод на основі консенсусу та компромісу, що ведуть до соціального примирення й гармонії відносин у суспільстві.

Важливим для соціальної держави, якщо не першочерговим змістовно, є вже проаналізоване вище в філософському контексті поняття *соціальної справедливості*. Зазвичай справедливість розуміють як розподіл будь-яких благ за принципом «усім порівну», однак подібне трактування страждає певною спрощеністю, однобічністю й обмеженістю. Сучасний тлумачний словник української мови пропонує розглядати справедливість як «правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чого-небудь; людські відносини, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам»¹. *Соціальна справедливість* сутнісно пов'язується з питаннями зайнятості, пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, освіти, культури, забезпечення житлом тощо. Соціальна держава передбачає перерозподіл сукупного суспільного продукту таким чином, щоб не погіршився матеріальний стан жодного учасника процесу перерозподілу; формальна рівність безпосередньо пов'язана з нейтралізацією проявів соціальної нерівності, що призводить до соціальних

¹ Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?sword=%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>

конфліктів у суспільстві, гальмуючи його прогресивний розвиток.

Світоглядні орієнтири в просторі реально функціонуючої *соціальної держави* протистоять «субкультурі бідності» з притаманною їй політичною пасивністю, з проявами захребетництва, з образою на більш успішних співгромадян, із запереченням прагнення до власного успіху та опори на власні сили, з мінімізацією власної соціальної активності, з невірою в можливість вертикальної мобільності. Історичний досвід свідчить: чим нижче рівень життя в суспільстві, чим більше різняться умови життя багатих і бідних, тим ширше коло прибічників силових методів зміни влади з обов'язковим перерозподілом власності. Формування суспільства соціальної справедливості в Україні передбачає і розвиток нової ідеології, необхідної для ефективно розбудови країни в умовах подолання атавізмів радянської минувшини та постійно виникаючих викликів сучасного глобалізованого світу.

Становлення й зміцнення *соціальної держави* в сучасній науці розглядається переважно як генеральний напрям суспільного розвитку, що забезпечує оптимальне облаштування соціуму в інтересах кожного громадянина – рівного серед рівних у своїх правах, незалежного та суверенного. У соціальній державі громадянин, як незалежна особа, є *людиною*, котра відчуває себе вільною політично та ідеологічно, членом суспільства; *індивідом*, незалежним економічно, котрий має право вибору форм і видів трудової діяльності; *суб'єктом*, наділеним широким спектром прав і свобод; *особою*, яка усвідомлює та реалізує свою відповідальність перед суспільством; *громадянином*, захищеним державою від прямого посягання на свої права чи будь-яких обмежень у процесі індивідуальної життєдіяльності.

Отже, *соціальна держава* – це «специфічна форма організації суспільного життя, що виконує функції

перерозподілу суспільних матеріальних благ відповідно до принципу соціальної справедливості з метою забезпечення кожній людині гідного рівня життя, допомоги нужденним, зниження ступеню соціальної нерівності та зменшення вірогідності суспільних потрясінь»¹.

Не можна в контексті вищезазначеного не погодитися з позицією німецько-британського вченого **Ральфа Дарендорфа** (1929 – 2009), котрий наголошував: «.. історія ніколи не закінчується. Більш того, вчорашні успіхи породжують завтрашні проблеми. Соціальна держава в один і той же час нагромадила стільки питань, скільки й вирішила; деякі з них були взаємопов'язаними, але різними, вони вимагають до себе сьогодні нашої особливої уваги. Соціальна держава вартує дорого».

4.4. Вітчизняна специфіка реалізації соціального партнерства в умовах воєнного часу

У будь-який період розвитку людства війни накладають особливий відбиток на всі сфери суспільного життя – політичну, соціальну, економічну, правову, культурну, духовну тощо. Це стосується й соціального партнерства, що набуває в *умовах війни* нових смислових граней, сутнісних характеристик і функціональних ознак. Серед глобальних і локальних проблем, що постають перед світом у новому тисячолітті – тероризм, екологічні проблеми, гальмування економічного зростання та, безумовно, війни і військові конфлікти. Війна – це завжди випробування на міцність не тільки армії, але й державних структур, інститутів громадянського суспільства, складових економічної сфери та кожного громадянина. Повномасштабне збройне вторгнення росії в Україну та подальше запровадження воєнного стану, стали величезним викликом для системи

¹ Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. С. 42.

соціального партнерства в Україні. Війна загострила й без того складні проблеми вітчизняної соціальної сфери, постала свого роду каталізатором розвитку негативних явищ, що потужно гальмують будь-які прогресивні паростки на «ниві» зростання демократії, соціальної та правової держави, громадянського суспільства. До процесу допомоги армії й громадянам, постраждалим внаслідок воєнних дій, долучилося без перебільшення все суспільство – з початком війни наявним є надзвичайно високий рівень волонтерської та благодійної діяльності серед українців та іноземних громадян. Активні воєнні події з 24 лютого 2022 року на території України яскраво виявили та продемонстрували включеність, активну громадянську позицію та підтримку Збройними силами України з боку практично всіх верств населення.

В умовах повномасштабної *збройної російської агресії* проти суверенної України економіка нашої країни зазнала масштабного руйнівного впливу: це стосується, зокрема, її соціально-трудової сфери. Значна кількість вітчизняних підприємств припинили свою діяльність внаслідок руйнування або загрози ворожого захоплення, трудові колективи розпалися, а працівники, втративши звичну виробничу атмосферу, були вимушені шукати роботу за кордоном. В умовах війни значна кількість вітчизняних суб'єктів виробничої сфери опинилася фактично на межі виживання, що спонукає наукову спільноту, політиків і управлінців різних рівнів продукувати нову філософію соціального партнерства та його стратегію, застосовувати нові тактики й підходи до ефективних форматів соціального партнерства на підприємствах, забезпечуючи цей процес відповідним правовим оформленням, спираючись на кращі закордонні зразки та моделі. Через війну в Україні фіксується падіння виробництва та зниження ВВП, стрімке зростання безробіття, збіднення значної кількості населення, зростання обсягу трудової міграції тощо. Зазначені фактори

розширили діапазон ризиків суспільної невизначеності, сформували фактично непереборні бар'єри на шляху вільного руху виробничих ресурсів, зокрема робочої сили, призвели до порушення нормального, продуктивного перебігу процесів соціально-економічного відтворення в країні. *Соціальне партнерство* в сфері промислового виробництва є одним із вирішальних чинників забезпечення його сталого розвитку. За даними Світового банку, через війну ВВП України у 2022-му році скоротився на 45%, такий показник виглядає доволі загрозливо. В умовах війни адекватне осмислення ролі соціального партнерства утверджується через одну з центральних проблем – збереження динаміки соціально-економічного та політико-правового розвитку держави, її прогресивного перспективного поступу.

Соціальне партнерство, як і кожна система, в даному контексті – соціальна, в разі негативного впливу на неї зовнішніх чинників, переходить у стан, за якого зазначений вплив мінімізується, а в ідеалі – втрачає здатність негативно впливати на систему. Цей процес описується так званим класичним *принципом Ле Шательє*, яким пояснюється поведінка системи в її прагненні набути рівноважного стану. В умовах воєнного стану соціальне партнерство набуває нових ознак або вони зазнають певної модифікації. Розглянемо показники *характерних змін* системи соціального партнерства в умовах воєнного стану:

1. Підвищується цілісність та єдність системи за рахунок конкретизації у всієї системи загальної мети, чітко визначеного цільового призначення та об'єднуючої місії. Соціальне партнерство в критичних умовах повинно відповідати адекватними реакціями на множину вхідних впливів, викликів, запитів і загроз.

2. Наростає складність поведінки системи, оскільки вона відображається складними перехрещуваними взаємозв'язками (*імплікаціями*, від англ. *implication* – «взаємопроникнення»);

змінюються характеристики, якими описується система, оскільки зміни однієї характеристики призводить до змін або модифікації інших.

3. Змінюється ступінь адаптації системи соціального партнерства до негативних факторів, що генерує реальність, деформована війною і супутніми їй процесами й явищами – певною хаотизацією соціально-політичних практик, генеруванням негативних виявів у всіх сферах суспільного життя, зростанням психічної напруги на індивідуальному й груповому рівнях тощо.

4. Загострюється непередбачуваність надходження зовнішніх впливів на «входах» системи соціального партнерства, тобто – практична неможливість точного передбачення навантаження на систему та її подальшої поведінки.

5. Зростає відповідальність суб'єктів соціального партнерства перед державою, громадянським суспільством і кожним громадянином у контексті спільної діяльності заради перемоги України у війні.

Для того, щоб бути співмірним з умовами війни, соціальне партнерство має носити інноваційний характер, за низкою показників навіть випереджати його, рухатися попереду тих вимог, що висуваються суспільство до нього. Коли соціальне партнерство функціонує належним чином, воно сприяє фундаменталізації в суспільстві справедливості, солідарності й законності, а також дозволяє знаходити ефективні та перспективні шляхи вирішення найскладніших проблем, що виникають у суспільному житті. Соціальне партнерство є ефективним інструментом колективної взаємодії суб'єктів різного рівня – від глобального до національного, регіонального та місцевого (локального), оскільки забезпечує спільне прийняття рішень сторонами-партнерами на засадах взаємної зацікавленості та солідарної відповідальності для розв'язання гострих соціально-економічних питань. Що стосується діалогу

глобального (міжнаціонального) рівня, то він вибудовується на платформі *Global Deal*, що являє собою систему глобального партнерства, метою якого є спільне розв'язання проблем глобального ринку праці й надання працюючим людям у різних країнах світу широкого спектру щодо можливостей користуватися позитивними результатами глобалізації. Соціальне партнерство в добу активного зростання рівня глобалізації – це фактор суспільної стабільності, економічного добробуту країни, політичної потужності держави, її конкурентоспроможності на світовому ринку. Отже, для ефективного вирішення питань забезпечення стабільності соціально-економічної сфери в умовах збройної російської агресії і режиму воєнного стану необхідним є залучення всього арсеналу вироблених цивілізованим світом соціальних практик, однією з яких виступає система соціального партнерства.

В умовах російсько-української війни яскравим прикладом продуктивного й конструктивного соціального партнерства постає *волонтерство* – унікальне трансісторичне явище, що не знає географічних, мовних, культурних, конфесійних та інших кордонів. Як свідчить історія, періоди активізації волонтерського руху припадають на часи загострення різних кризових ситуацій – від кліматичних і геофізичних катаклізмів до масштабних суспільних потрясінь, зокрема під час розгортання воєнних дій у державі. Саме війна згуртовує небайдужих з метою допомоги тим, хто цього потребує. Волонтери збирають кошти на потреби ЗСУ, здійснюють закупівлю необхідного арміяцям озброєння й обладнання, перевозять громадян у більш небезпечні для життя населені пункти та забезпечують їх продуктами харчування, побутовими речами, медичними засобами, а також надають їм консультаційну, юридичну, інформаційну, медичну й психологічну допомогу. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості.

Волонтерство починається з такого конструктиву, як *активність* й *відповідальність*. Як слушно зауважував американський соціолог **Амітай Етціоні** (1929 – 2023), бути активним – значить нести відповідальність за себе та інших, бути пасивним – бути під контролем. У даному контексті слово «бути» символізує участь у процесі життя, в річищі соціальних *флуктуацій* (коливань), активностей і потоків. Стосовно відповідальності А. Етціоні визначає її як відповідальність у соціальній взаємодії, що означає бути творцем нової архітектури для майбутньої споруди соціального буття. А рівень уваги до волонтерства, особливо під час кризових ситуацій у державі, засвідчує рівень розвитку в ній громадянського суспільства як сфери соціальних відносин; рівень розвитку волонтерства в країні є індикатором розвитку в ній громадянського суспільства як сфери солідарних соціальних відносин. Активізація руху волонтерства в Україні в умовах воєнного стану демонструє високий рівень самоорганізації українців, що гартувався і продовжує зміцнюватися під тиском серйозних викликів сучасності. Волонтерська діяльність, індивідуальна або колективна, постає ефективним способом підтримки й піднесення таких засадничих людських цінностей, як любов до людини, солідарність, співчуття, свобода, патріотизм. «Волонтер» (від лат. *volontarius* – воля, бажання; франц. *volontaire* – доброволець), буквально: добровільний помічник, особа, яка за власним бажанням безкорисливо допомагає іншим. Узагальнене, міжнародне трактування волонтерства як суспільного феномена викладено в *Загальній декларації волонтерів*, ухваленій 1990 року в Парижі. У документі зазначено, що **волонтерство** – це «добровільна, активна, спільна чи індивідуальна участь громадянина або організації в житті людських спільнот заради підвищення якості життя, економічного та соціального розвитку».

Не фокусуючи увагу на історії виникнення й розвитку інституту волонтерства, визначимо ключові пункти його оформлення та зміцнення в просторі світових і регіональних суспільних практик. Хронологічним пунктом виникнення волонтерського руху на світовій арені прийнято вважати 1859 рік, коли французький письменник і журналіст **Анрі Дюнан**, вражений катастрофічними подіями війни, висунув думку щодо створення *Червоного Хреста* – організації, що об'єднувала б небайдужих людей ідеєю надання першої медичної допомоги пораненим і хворим воїнам. Після Першої світової війни (1914 – 1918 роки) у Франції було реалізовано один з перших потужних волонтерських проєктів, до яких було залучено французьку та німецьку молодь. Члени новоутвореної організації відновлювали зруйновані війною господарські об'єкти в місцях найбільш жорстоких боїв між німецькими та французькими військами. У той же період було засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (*Coordination Committee of International Volunteer Service – CCIVS*) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Парижі. 14 вересня 1990 року в Парижі на *XI Всесвітній конференції Міжнародної Асоціації добровільних зусиль* була прийнята Загальна декларація про волонтерську діяльність. У документі зазначено, що волонтерство – це добровільний вибір, що маніфестує особисті позиції й ініціативи, передбачає активну участь людини в суспільному житті та виражається в суспільній діяльності людини в складі різноманітних асоціацій, спілок і об'єднань.

Із набуттям Україною *незалежності* волонтерський рух одразу набув популярності: спочатку у вигляді так званих «Телефонів довіри», згодом виникла потужна мережа Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Офіційного статусу волонтерський рух набув із Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року № 1895 «Про затвердження

Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». В Україні прийнято *Закон про волонтерську діяльність* 19 квітня 2011 року, відповідно до якого волонтерська діяльність здійснюється в Україні за наступними напрямками:

- надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку й іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;

- надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану..;

- надання волонтерської допомоги особам, які через свої фізичні чи інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;

- проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів;

- надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

- надання волонтерської допомоги Збройним силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого

періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану...;

– надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації;

– надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та / або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення й розвитку України..»¹

Першочерговим завданням волонтерської діяльності у воєнний час має стати пошук оптимальних шляхів допомоги *Збройним силам України* задля перемоги над російським агресором, а також розробка спільних з державою та суспільством рішень для мінімізації руйнівного впливу наслідків збройної агресії в соціальній сфері, майбутнього відновлення національної практики соціального партнерства. Усі проблемні сегменти соціального партнерства, що зазнали безпосереднього впливу війни, також мають включатися до процесів реалізації соціального діалогу для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем розбудови повоєнної України. Це сприятиме повноцінному й продуктивному соціальному діалогу в Україні, співпраці соціальних партнерів, що створить необхідні внутрішні передумови для забезпечення національної стійкості, солідарності та згуртованості. Після Перемоги і завершення війни перед українським суспільством постануть нові проблеми, серед яких – повоєнне подолання таких руйнівних для *демократичного суспільства* феноменів, як політична радикалізація, соціальна відстороненість і нігілізм, корупція на різних рівнях організації суспільного життя, політичне незадоволення (*ресентменту*) населення тощо.

¹ Закон України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI від 19.04.2011 зі змінами.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

У процесі повоєнної розбудови України доцільним вбачається принцип, сформульований МОП (Міжнародна Організація Праці) щодо постпандемійного відновлення: «відбудувати краще, ніж було» (*build back better*). Вирішення цього завдання вимагатиме залучення всього внутрішнього наявного потенціалу та ресурсів держави й громадянського суспільства, суб'єктів соціального партнерства, а також усебічної допомоги міжнародних партнерів. На сучасному етапі розвитку України вже аксіоматичним постає твердження, що демократична, соціальна, правова держава та розвинене громадянське суспільство неможливі без соціального партнерства й надання йому функцій певного соціального регулятора. Для сучасної України, що підтримує демократичні цінності й торує шлях до Європейського Союзу, вельми актуальним постає завдання формування та подальший розвиток системи соціального партнерства з врахуванням вітчизняних традицій і надбань, а також використання конструктивного досвіду європейських держав, що мають у цьому аспекті безумовні досягнення. У такому контексті модернізована система соціального діалогу в Україні є підґрунтям забезпечення політичної стабільності, економічної потужності і соціальної солідарності.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть найбільш важливі, на ваш погляд, інститути демократії, які починають займати ключові позиції в процесі розвитку сучасної цивілізованої держави.
2. Опишіть так звану секторну модель суспільства, дайте стислу характеристику кожного з секторів.
3. Беззаперечно, що статус людини є підґрунтям сучасної системи суспільних ідей і цінностей у культурному просторі; відтак, чому, на Вашу думку, виникає потреба в постійному оновленні

наукових підходів до проблеми людини, адекватних сучасній соціокультурній реальності?

4. Назвіть соціально-філософські і загальнотеоретичні передумови, що лежать в основі соціокультурного виміру людини.
5. Окресліть коло можливих напрямів пошуку оптимального виходу з соціокультурної кризи, з урахуванням опори на моральний розвиток людини, зростання її самосвідомості в умовах стрімко змінюваного світу.
6. В умовах сучасності з різним ступенем ефективності реалізуються історично усталені форми людської єдності. Наведіть декілька найбільш влучних, на Вашу думку, прикладів.
7. Запропонуйте аргументи на захист тези, що ідея національної єдності набуває нового звучання в пострадянських країнах, які поступово позбавляються «братерського» впливу з боку російської федерації, як спадкоємиці шовіністичних традицій СРСР.
8. Ернест Гелнер запропонував назву «модулярна» для характеристики людини, яка здатна вільно асоціюватися з будь-якими громадськими утвореннями – спілками, союзами, товариствами, комітетами, також вільно й без будь-яких для себе наслідків виходити з них. Висловіть власну думку щодо оцінки «модулярної людини» як людини майбутнього.
9. Соціальне партнерство, як чинник протидії диктатурі й монополізму, є органічним компонентом соціальної держави, воно має плюралістичний характер, оскільки враховує максимум наявних у суспільстві прагнень. Аргументовано підтвердіть або спростуйте дану тезу.
10. Окресліть коло проблем, які постануть перед інститутом соціального партнерства в найближчому майбутньому в українських реаліях.

Дискусійні питання

1. Макс Вебер у праці «Покликання до політики» розмірковує стосовно ролі політики в суспільному житті так: «...весь історичний досвід підтверджує, що можливого ніколи не досягли б, якби в світі знову і знову не прагнули неможливого». Прокоментуйте думку німецького вченого.
2. Чому, на Вашу думку, сучасна держава не здатна прогресувати без вільного розвитку громадянського суспільства в умовах розвиненої демократії або в країнах, що знаходяться в стані демократичного транзиту?
3. Поміркуйте, чому формування суспільства соціальної справедливості в Україні передбачає розвиток нової ідеології, необхідної для ефективної розбудови країни в умовах подолання виявів радянської минувшини та викликів сучасного глобалізованого світу?
4. Американський соціальний психолог Ч. Кулі пропонував розглядати соціальні інститути як «усталені форми мислення». Прокоментуйте наведену думку вченого з позицій сьогодення.
5. Як ви гадаєте, які проблемні сегменти соціального партнерства, що зазнали безпосереднього впливу війни, мають включатися до процесів реалізації соціального діалогу для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем розбудови повоєнної України?
6. Святий Іоанн Павло II – папа римський, писав: «Є лише дві цінності, які ми можемо передати своїм дітям. Одна з них – коріння, інша – крила». Спробуйте «інтегрувати» наведену сентенцію в контекст розвитку громадянського суспільства, зокрема – вітчизняного.
7. Одним з найбільш небезпечних проявів деформованого соціального партнерства є використання технології послаблення цілісності суспільного утворення шляхом створення так званого «спотвореного партнерства», яке негативно впливає на якість економічного і політичного буття людини. Поміркуйте, як виникає «спотворене партнерство» і якими ознаками воно характеризується.

8. На думку китайського філософа Мен-Цзи «Людська природа подібна стрімкого потоку; пустіть його на схід – потече на схід, пустіть на захід – потече на захід. Їй байдужі добро і зло, як воді байдужі схід чи захід». Прокоментуйте думку китайського мислителя з позиції освіченої людини XXI століття.
9. Сучасні технології перетворення світу неупинно збільшують ступінь відчуження людини від навколишнього світу, а зростаючий індивідуалізм людини, прагнення її до персонального комфорту та занурення в «свій світ», діалектично (але й парадоксально!) поєднується з неможливістю сучасної людини існувати поза соціальною групою. Запропонуйте власний «рецепт» подолання вказаного парадоксу.
10. Наскільки справедливим вбачається вам твердження американського філософа, соціолога, культуролога і письменника Теодора Роззака, котрий наголошував на тому, що людство, спираючись тільки на розум, не зможе вижити на планеті?

РОЗДІЛ 5. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

- 5.1. Міжнародні правові норми щодо соціального партнерства
- 5.2. Правове забезпечення соціального партнерства в сфері трудових відносин
- 5.3. Підвищення якості надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства

5.1. Міжнародні правові норми щодо соціального партнерства

У демократичному суспільстві, в державі, що позиціонує себе як соціальна та правова, громадяни висувають конституційно обґрунтовані вимоги до функціонуючої влади щодо ефективного врегулювання всіх сфер суспільного життя, в тому числі в сфері соціального партнерства. Ця обставина змушує урядові органи орієнтувати свою діяльність на людину, на максимальне задоволення її законних потреб та інтересів. Євроінтеграційний поступ, що набув чітких, виразних контурів у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, інтенсифікував процес переосмислення філософії соціального партнерства на засадах ліберально-гуманістичної парадигми. Становлення України як високорозвиненої європейської держави ставить перед вітчизняними політиками, науковцями і громадянським суспільством важливу мету – забезпечення політичної стабільності, сталого економічного розвитку, досягнення європейських стандартів життя громадян, що неможливо без чітко налагодженої системи соціального партнерства. Реалізація цих умов передбачає розробку й упровадження на державному рівні комплексу заходів політичного, соціального, організаційного, адміністративного, правового та інформаційного характеру. Практичний досвід розвинених демократичних держав доводить, що ефективне співробітництво між суб'єктами соціального партнерства в межах сприяння належній стабільності в суспільстві, забезпечується за допомогою ефективно діючого механізму *соціального партнерства*, що включає в себе забезпечений державою системно організований комплекс юридичних заходів, необхідних для досягнення соціальної злагоди та гармонії.

Соціальне партнерство в Україні повинно стати потужним фундаментом стабільності та мінімізації або – в оптимальному

варіанти – уникнення потенційної конфліктності в суспільних відносинах, продуктивною моделлю взаємовідносин між *представниками найманих працівників (переважно профспілками), роботодавцями та їх об'єднаннями і державою, а також органами місцевого самоврядування*. Утілення в життя такої моделі ставить перед юридичною наукою завдання створення цілісної концепції подальшого розвитку соціального партнерства в Україні з урахуванням найкращого світового досвіду. Головною ознакою соціального партнерства є її системний характер, оскільки забезпечує його дієвість як цілісного правового механізму. Завдяки цьому реалізується мета соціального партнерства – узгодження інтересів сторін соціального партнерства та їх діяльності щодо досягнення соціально-економічних прав та інтересів, створення гарантій трудових прав працівників. Розглядаючи вітчизняні та міжнародні правові норми щодо соціального партнерства, звернемо увагу на наявність ще однієї його назви – *соціальний діалог*. Наголошуємо, що ці два поняття не є тотожними: терміном «соціальний діалог» можуть називатися певні форми соціального партнерства, наприклад, колективні переговори й консультації. *Соціальне партнерство* має свої організаційно-правові форми взаємовідносин сторін соціального партнерства, а саме: розробка контрольних механізмів, примирливо-посередницькі процедури з вирішення колективних трудових спорів, оформлення актів соціального партнерства у вигляді колективних договорів та угод. Отже, поняття «соціальне партнерство» є змістовно ширшим, ніж «соціальний діалог».

Інститут соціального партнерства в нашій країні має довгу й насичену історію. Аналіз законодавства щодо вітчизняного соціального партнерства доводить, що створення ефективно діючого механізму соціального партнерства в процесі регулювання трудових відносин є результатом довготривалої еволюції, в межах якої виділяють сім етапів (див. табл. 5.1.).

Таблиця 5.1.

Етапи розвитку соціального партнерства в Україні

Етапи розвитку соціального партнерства	Хронологічні межі	Характеристики етапів
Перший	1893 – 1917 роки	Почалось формування первинних складових механізму соціального партнерства, запрацювали інститути представництва інтересів роботодавців і найманих працівників; набувала широкого розповсюдження практика укладання колективних договорів
Другий	1917 – 1922 роки	Жовтневий переворот 1917 року активізував процеси реформування всіх сфер суспільного життя, зокрема в галузі соціального партнерства; відбулося подальше становлення інституту представництва зацікавлених сторін соціального партнерства, було сформовано правові основи колективних договорів і примирливо-посередницьких процедур; почалося розв'язання правових питань щодо соціального страхування. Після прийняття Кодексу законів про працю 1918 року, яким фактично передбачався несамотійний характер праці, працівник став жорстко підпорядкованим господарській владі та внутрішньому розпорядку підприємства
Третій	1922 – 1933 роки	Пов'язаний із прийняттям Кодексу законів про працю УРСР (Українська Радянська Соціалістична Республіка) в 1922 році; відзначається прогресивними (для радянських реалій) правовими положеннями щодо розвитку практично всіх інститутів соціального партнерства

Етапи розвитку соціального партнерства	Хронологічні межі	Характеристики етапів
Четвертий	1933 – 1947 роки	Положення Кодексу законів про працю УРСР 1922 року практично не діяли, профспілки, що характерно для тоталітарних режимів, не захищали інтереси працівників; практика укладення колективних договорів була фактично припинена, не здійснювалося жодних примирливо-посередницьких процедур. До 1947 року інститут соціального партнерства практично припинив своє функціонування
П'ятий	1947 – 1970 роки	Відбулося певною мірою відродження колективно-договірної роботи на промислових підприємствах; профспілки відновили свою представницьку діяльність щодо захисту інтересів працюючих
Шостий	1970 – 1993 роки	Характеризується певними позитивними моментами (наскільки це можливо в умовах тоталітарного режиму) в правовому регулюванні соціального партнерства в питаннях правової характеристики трудових колективів і їх діяльності; професійної спілки набули статусу представників і захисників інтересів працівників; набула сили правова регламентація питань укладення та дії колективного договору, а також порядку вирішення колективних трудових спорів
Сьомий	Із 1993 року і до теперішнього часу	Відбулися кардинальні зміни в правовому регулюванні механізму соціального партнерства та оптимізація його ключових елементів відповідно до міжнародно-правових принципів і стандартів функціонування інституту соціального партнерства

Важливість налагодження системи соціального партнерства в сучасній Україні зумовлена необхідністю активізації участі держави, роботодавців і працюючих, інститутів громадянського суспільства, зокрема органів місцевого самоврядування, в процесі зниженні рівня безробіття та бідності українців, становленні гідних умов праці, а також у формуванні належної конкурентоспроможності економіки та, в загальному підсумку в забезпеченні високих стандартів життя громадян. У економічно і соціально розвинених державах розвиток соціально-трудова відносин визначає й обумовлює динаміку цивілізаційного поступу держави та громадянського суспільства, активізує процес розвитку соціально спрямованої ринкової економіки, а також сприяє формуванню досконалого механізму регулювання правових відносин. Високі показники соціально-економічного розвитку в демократичних державах світу значною мірою досягаються завдяки системному, юридично обґрунтованому, а відтак результативному співробітництву соціальних партнерів. У ході історичного розвитку, з урахуванням соціально-економічних, політико-правових і національно-культурних особливостей країн сформувалися власні, оригінальні *моделі соціального партнерства*, що характеризуються цілою низкою ознак. Зокрема, це відмінні між собою механізми правового регулювання примирливо-посередницьких і договірних процедур; це специфічні взаємозв'язки між соціальними партнерами й політичне «забарвлення» соціально-трудова відносин; це також рівень демократизації та прозорості відносин між учасниками соціального партнерства.

В умовах сучасності в світовій практиці сформувалися три базові моделі соціального партнерства, ключові характеристики яких викладено у таблиці 5.2.

Таблиця 5.2.

Моделі соціального партнерства

Назва моделі соціального партнерства	Характерні риси моделі
Модель країн Північної Європи	Існує в країнах Північної Європи: Бельгії, Данії, Нідерландах, Норвегії, Фінляндії, Швеції. Модель характеризується високим ступенем централізації договірному процесу між соціальними партнерами. В основу моделі покладено принцип <i>трипартизму</i>, відповідно до якого всі рішення щодо соціально-трудова відносин приймаються за активної участі держави та соціальних партнерів. У частині соціально-трудова відносин організаційний рівень кваліфікується як дуже високий. Діяльність учасників соціально-трудова відносин ретельно відрегульована законодавством. Чітко прописані повноваження та процедури врегулювання трудових спорів шляхом консенсусу або компромісу. Угоди, укладені між соціальними партнерами, набувають ознак основи для всіх підприємств і галузей суспільного виробництва. Частина працівників, об'єднаних у профспілки, є високою, вона становить у скандинавських країнах близько 90%. Взаємодія та ефективність соціального діалогу стали організаційним підґрунтям побудови держави загального добробуту – «<i>Welfare state</i>».
Модель країн Західної Європи	Є характерною для країн Західної Європи: Австрії, Великобританії, Ірландії, Італії, Німеччини, Франції, Швейцарії. На національному рівні немає постійно діючих органів соціального партнерства. Державні органи співпрацюють з національними союзами профспілок і роботодавців, проводять консультації з ними та укладають угоди загальнонаціонального рівня щодо найважливіших питань соціально-трудова відносин. Базовий рівень соціального партнерства – мікроекономічний, ключові угоди

Назва моделі соціального партнерства	Характерні риси моделі
	приймаються в масштабі регіонів і галузей. У той же час спільні рішення на макроекономічному рівні практично не приймаються. У профспілки об'єднується значна частина працюючих (від 30% до 60%).
Американська модель	Модель історично сформувалася в США, діяльність її спостерігається в Греції, Іспанії, Португалії, «працює» також і в Японії. У соціально-трудовах відносинах розповсюдженою є практика індивідуальних трудових контрактів, у разі порушення яких працівник має змогу самостійно захистити свої права в суді. Захисна і фасилітуюча функції професійних об'єднань прагнуть мінімальної позначки. Відтак, роль профспілкового руху в цих країнах незначна – частка працівників, об'єднаних у профспілки, становить 30%.

Порівнюючи моделі соціального партнерства, що мають місце в різних країнах світу, можна зробити висновок: кожна з них має як сильні, так і слабкі сторони, тому для України необхідним є пошук власної, адекватної вітчизняним реаліям моделі соціального партнерства, що гарантувала би економічний розвиток, низький рівень інфляції, мінімум виявів соціальної напруженості, конкурентоспроможність промислових підприємств, низький рівень безробіття, поступове й неупинне зростання заробітної плати, зростання рівня соціальної захищеності громадян тощо. В умовах першої третини XXI століття розвиток форм і моделей соціального партнерства ускладнюється через політико-правові, соціально-економічні та організаційно-адміністративні чинники.

У сучасних вітчизняних умовах необхідним визнано підвищення функціоналу інституту *соціального партнерства*, зокрема в частині подолання деструктивного впливу фактичної

нерівності сторін-учасниць на функціонування інституту соціального партнерства. *Законодавча база* стосовно соціального партнерства в Україні поки ще є недостатньо розвиненою, як наслідок висока ймовірність порушень прав працюючих громадян роботодавцями з подальшою активізацією соціально-трудова протистоянь і зіткнень. Необхідною за таких умов є продуктивна система державного правового формування нормативної бази, що гармонізувала б відносини між усіма дійовими особами соціального партнерства. Для продуктивного дослідження суспільних феноменів, у складу яких входить соціальне партнерство, надзвичайно важливо не тільки застосувати для їх аналізу найбільш широкий спектр пізнавальних засобів, а й у самому процесі дослідження провести методологічний пошук з метою вироблення оптимальних пізнавальних підходів, прийомів і стратегій.

5.2. Правове забезпечення соціального партнерства в сфері трудових відносин

Становлення і зміцнення соціального партнерства в сучасній науці розглядається переважно як один з основоположних напрямів суспільного розвитку, що забезпечить оптимальне облаштування соціуму в інтересах кожного громадянина – рівного серед рівних у своїх конституційних правах. Людина в процесі свого історичного розвитку створила умови для власної трудової діяльності, перетворюючи суспільний простір відповідно до своїх економічних, соціальних, культурних інтересів, потреб і запитів. Зростаючі вимоги суспільства до змісту й ефективності соціального партнерства зумовлюють радикальні трансформації організаційних, адміністративних, економічних компонентів діяльності державних органів, наукових установ, органів місцевого самоврядування й структур громадянського суспільства. Стратегія розвитку соціального

партнерства полягає в тому, що від пошуків кінцевої істини в уявленнях про його ідеальну модель усі зацікавлені сторони пристають на думку щодо необхідності пошуку варіантів соціального *полілогу* та взаємопорозуміння й взаємосприйняття між носіями протилежних, принципово неспівпадаючих уявлень щодо еволюції механізму соціального партнерства в, зокрема, вітчизняному суспільно-політичному просторі. Україна, обравши в якості стратегічного напрямку шлях до Євросоюзу, почала повільно, але наполегливо наближати своє законодавство до права, стандартів та юридичної практики *Європейського Союзу*, уніфікуючи його з найкращими світовими юридичними практиками. Незважаючи на низку несприятливих причин політичного характеру, продовжується поступальний процес гармонізації українського законодавства з правовою системою Європейського Союзу.

Україна вже приєдналася до низки важливих міжнародних угод у сфері *трудових відносин*. Ідея соціального партнерства займає відповідні позиції в конституціях і законодавчих актах багатьох цивілізованих країн світу. Вона втілюється в життя на всіх рівнях правового регулювання – від конкретного підприємства до обсягів регіонального і навіть національного рівнів. Разом з тим, незважаючи на зусилля науковців-правників, політиків і фахівців-практиків, проблема дотримання конституційних гарантій *трудових прав громадян* зберігає свою гостроту. Актуальними є забезпечення гідних умов праці та рівень заробітної плати працівників порівняно з країнами Європейського Союзу, звужений діапазон можливостей реалізації наявних професійних знань, вмінь і навичок тощо. Указані обставини активізують масову трудову міграцію до економічно розвинених країн світу, а в умовах російсько-української війни вирішального значення набуває питання особистої безпеки. Як наслідок: суттєва руйнація трудового потенціалу, втрата конкурентоздатності національної економіки,

турбулентність ринку, підсилення чинників дестабілізації інвестиційної політики. Одним із продуктивних способів вирішення окреслених проблем (але далеко не всіх) є створення ефективної системи соціального партнерства, що набуває обрисів найбільш адекватної сучасним умовам формою узгодження інколи апріорно не співпадаючих інтересів держави, суспільства, працівників і роботодавців. Зафіксована в чинному законодавстві України правова конструкція механізму соціального партнерства, побудованого на принципі *біпартизму* (див. розділ 1), неповністю відповідає міжнародно-правовим стандартам та юридичній практиці, сформованій та діючій в сучасній Україні.

Біпартизм (від лат. *bipartitus* – «ділити навпіл», «мати дві складові») – це добровільна, заснована на незалежності й рівноправ'ї зацікавлених сторін взаємодія в форматі перемовин, консультацій, діалогів тощо, організацій двох сторін – *роботодавців* і *працівників* у процесі створення й застосування норм праці, а також у ході розв'язання трудових спорів.

Нагадаємо, що в економічно та соціально розвинених державах (див. таблицю 5.2.) діє принцип *трипартизму* (див. розділ 1), згідно з яким усі рішення, що стосуються сфери соціально-трудова відносин, приймаються за активної участі трьох сторін – *держави, роботодавців і працівників*.

У сучасних вітчизняних умовах серед значних перешкод на шляху формування цивілізованого, з акцентом на *європейські стандарти*, соціального партнерства визначимо наступні:

1. Поширена поки що в Україні *корупція* в різних сферах реалізації політичних, соціальних, економічних, юридичних практик.

2. У сфері трудових відносин нерідко домінують *корпоративні інтереси* й настрої, спостерігаються явища лобювання певних інтересів, а також «зплетіння» підприємництва з розпорядчо-організаційними структурами.

3. Умови, в які потрапляють підприємці, суттєво відрізняються від цивілізованих, демократичних, перевірених часом *відносин між капіталом і політичною владою*.

4. Не в достатній мірі врегульовані відносини між ключовими сторонами соціального партнерства: *держава* не захищає належним чином визначені законом інтереси підприємців, відповідно *підприємці* не завжди дотримуються положень діючого законодавства.

5. В Україні має місце так звана «*тіньова економіка*», що априорі не сприяє розвитку інституту соціального партнерства.

6. На вітчизняних підприємствах різних форм власності часто не дотримуються *норм трудового законодавства*, зокрема в частині охорони праці та забезпечення соціальних гарантій, не завжди і не в повному обсязі сплачуються податки, не реєструються трудові угоди тощо.

7. На «*тіньових*» підприємствах наймані працівники розглядаються винятково як трудові ресурси виробництва, а єдиною метою роботодавця є отримання максимального *прибутку*.

8. Реальною *перешкодою* в процесі розвитку *соціального партнерства* є свого роду *ерозія* нормативної системи суспільства, зумовлена недотриманням законів і порушенням норм взаємовідносин у суспільстві.

У 2023 році було внесено суттєві зміни до *Трудового кодексу України*, у березні та липні 2022 року були інтегровані в правовий простір Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» №2352-IX та Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-IX, за допомогою яких законодавець привів у відповідність до поточних реалій діюче трудове законодавство, зокрема в контексті вимог, загроз і викликів воєнного часу. Актуальність вказаних законів визначається як тимчасова, тобто тільки на

період дії воєнного стану. Зокрема, працівники, які знаходяться на *військовій службі*, мають право на весь період служби утримувати за собою місце роботи і посаду, але зберігати за військовослужбовцями середню заробітну плату роботодавець не зобов'язаний. Щодо такої категорії як *добровольці територіальної оборони*, які виконують громадські обов'язки в робочий час, то за ними зберігається й середня заробітна плата. Крім цього, період служби військовослужбовця не входить до відпускнуго стажу.

Що ж стосується *сторін трудового договору*, то вони самі можуть визначати форми документообігу, застосовуючи як традиційні, так й альтернативні способи оформлення, накопичення та пересилання наказів / розпоряджень роботодавця, повідомлень та / або інших документів, що входять у коло трудових відносин. *Роботодавець* бере на себе зобов'язання виплачувати заробітну плату *працівникам*, але (і це специфіка часу) він є вільним від будь-якої відповідальності за порушення строків виплати заробітної плати працівникам, якщо буде доведено факт, що це порушення мало місце внаслідок *бойових дій* або інших обставин *непереборної сили* (стихійні лиха, геофізичні або кліматичні катаклізми, а також соціально-політичні події, внаслідок яких порушується нормальне життя суспільства). У тому випадку, коли *обидві сторони трудових відносин* – роботодавець і працівник – у зв'язку зі *збройною агресією росії проти України* не спроможні виконувати обов'язки за трудовим договором, він (трудоий договір) може бути тимчасово призупиненим до тих пір, доки роботодавець зможе забезпечувати працівника роботою, а працівник виконувати обумовлену договором роботу. У випадку, коли в регіоні місцезнаходження роботодавця ведуться *бойові дії* та існує реальна загроза для життя й здоров'я працівника, він (працівник) може бути звільнений за власним бажанням у день подачі відповідної заяви. Але це положення не

стосується *об'єктів критичної інфраструктури*. Як бачимо, стан *війни* вносить суттєві корективи в формат й особливості функціонування інституту соціального партнерства в сучасній Україні.

В умовах *євроінтеграційного поступу України* вітчизняне законодавство про працю потребує уніфікації з відповідним законодавством ЄС. Численні угоди про *асоціацію* між Україною та Європейським Союзом демонструють поступове зближення України й ЄС на основі спільних прагнень і цінностей, а також поглиблення політичних, економічних, торговельних і культурних відносин. В економічному аспекті поступове зближення між Україною та ЄС передбачає на практиці створення зон вільної торгівлі, розвиток співробітництва в сфері законодавства про працю, забезпечення безпеки працюючих з боку держави. Серед базових принципів зазначеної вище асоціації наголошується на забезпеченні історично усталених прав людини та її засадничих свобод і розвитку конструктивних відносин на засадах свободи підприємництва, вільного ринку, ліберальної економіки.

Визначення ролі законодавства Європейського Союзу в *трудовому праві України* базується на положеннях статті 9 Конституції України, де наголошується, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, що суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України»¹. Таким чином, міжнародні договори включаються в законодавство України після їхньої *ратифікації*, а відповідно й офіційного опублікування, та повинні застосовуватися як суб'єктами правовідносин, так і судовими й правоохоронними органами. Втім, визнання міжнародних

¹ Конституція України від 28 06.1996 р. зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

юридичних актів частиною національного законодавства не дає чіткої та вичерпної відповіді на питання щодо застосування інших джерел трудового права Європейського Союзу.

Відповідно до статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» чинні міжнародні договори України, обов'язковість яких забезпечує Верховна Рада України, постають «...частиною **національного законодавства** (виділено нами) та застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, що набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору»¹. При цьому стаття 8 Закону «Про міжнародні договори України» наголошує на тому, що «згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору. Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися й іншим шляхом, про який домовилися сторони»².

Важливою складовою позитивних зрушень на шляху оптимізації процесу функціонування й розвитку інституту соціального партнерства є фокусування уваги на порушенню прав людини у сфері праці, зокрема – *на особистісному рівні*. 1 грудня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2806-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», що спрямовано на захист учасників трудових відносин від різних форм і виявів *мобінгу* на робочому місці та встановлення адміністративної відповідальності за подібні дії. Кодекс про адміністративні

¹ Закон України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29.06.2004 р. зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

² Закон України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29.06.2004 р. зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

правопорушення доповнено новою статтею 173⁵ «Мобінг (цькування) працівника» такого змісту: «Вчинення мобінгу (цькування) працівника тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб - підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб - від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин»¹.

Звернемо увагу на те, що в умовах *глобалізації* світової економіки міжнародно-правове регулювання праці виступає єдиним ефективним засобом наддержавного захисту прав працівників, що діє в інтересах усіх, незалежно від їхнього громадянства. І якщо всесвітні міжнародні організації (Європейський Союз, Рада Європи, ООН, ОБСЄ, МОП, Організація Африканських Держав та інші) орієнтовані на розробку універсальних стандартів праці, то регіональні концентрують увагу на розробці вказаних стандартів у напрямі відповідності їх специфіці та вимогам конкретного регіону. Лідером серед організацій міжнародного регулювання праці є **МОП** (Міжнародна Організація Праці, в англійській інтерпретації **WTO** – World Trade Organization), діяльність якої за майже сторічну свою історію набула не лише теоретичного, але й практичного значення у вирішенні соціально-трудова питань на світовому рівні. Діапазон чинників впливу МОП на трудові відносини достатньо широкий, головними серед них можна вважати: а) вплив актів МОП на всі практично сфери трудових відносин; б) варіативність, гнучкість та уніфікованість прийнятих норм трудових відносин, що робить можливим застосування нормативних актів МОП у різних країнах світу; в)

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-Х від 07.12.1984 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

ретельне теоретичне та практичне обґрунтування нормативних актів, розроблених МОТ; г) дотримання МОТ принципу *трипартизму*, тобто врахування інтересів органів державної влади, роботодавців і працівників.

Важливу роль у процесі реалізації соціального партнерства відіграють міжнародні профспілкові організації, а саме – Міжнародна конференція профспілок і Всесвітня федерація профспілок. Сучасні профспілки, розвиваючи традиційні, історично усталені принципи *free trade unions* базуються на, умовно кажучи, «трьох китах» – *профспілки вільні від держави, від роботодавців та від політичних партій*.

Українські профспілки в умовах сучасності мають власні, притаманні тільки їм, особливості, найбільш помітною з яких визначимо їх складний структурний характер – членами вітчизняних профспілок є не тільки наймані працівники, але й власники підприємств і низова управлінська ланка підприємств. Подібна єдність виступає об'єктивною реальністю і за таких обставин профспілки поступово дистанціюються від своєї основної, історично обумовленої функції захисту прав найманих працівників, ба більше – вони нерідко виступають у органах державної влади як представники інтересів роботодавців, що, зі значною долею вірогідності, може підвищити рівень політизації професійних спілок. Відносини дійових осіб соціального партнерства, включно з діяльністю профспілок, розглядаються як узгоджена взаємодія соціальної, економічної та політичної діяльності, стратегічним напрямом якої є *суспільно-значуща мета* – благополуччя людини, повага до її законних прав та інтересів. У такому контексті соціальне партнерство постає тією системою, що має чітко виражену соціальну спрямованість і виступає як результативний спосіб поєднання цілей, інтересів і запитів суб'єктів трудових відносин. При цьому трудове право має обумовлену внутрішньою логікою соціальну спрямованість, невіддільну від поняття соціальної справедливості, цінність якої

для сучасного демократичного соціуму є очевидною. Й хоча, як ми з'ясували, мета у різних суб'єктів соціально-партнерських відносин не завжди є спільною, об'єднуючою та солідаризуючою, наближення до ідеальної моделі соціального партнерства виглядає як стратегічна мета формування та фундаменталізації гармонійних соціально-партнерських відносин.

Таким чином, для подальшого *розвитку й вдосконалення* системи соціального партнерства в Україні доцільними й необхідними складовими постають: звернення вітчизняних науковців і практиків до прогресивного зарубіжного досвіду; залучення до системи соціального партнерства різних соціальних груп і прошарків, що поки ще в неї не інтегровані; спрощена процедура прийняття законодавчих актів, безпосередньо дотичних до системи соціального партнерства; ухвалення й реалізація ефективних заходів з боку держави, місцевого самоврядування та структур громадянського суспільства щодо мотивації роботодавців до *соціального діалогу*; активізація заходів, спрямованих на підвищення поінформованості населення країни про соціальне партнерство; введення закладами вищої освіти в процес підготовки фахівців у галузі соціальної роботи освітніх компонент, змістовно пов'язаних з проблематикою соціального партнерства.

5.3. Підвищення якості надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства

Сучасність висуває перед людством нові завдання щодо подальшого розвитку глобального суспільства, вирішення яких потребує від світової спільноти генерування принципово нових стратегій, концепцій і підходів в усіх сферах життя, зокрема в системі соціальних відносин. Процес формування ефективно працюючої *системи соціального партнерства* в Україні на сучасному етапі є складним і суперечливим, що

пов'язано зі спадщиною радянської минувшини, недосконалістю правового забезпечення ефективного функціонування системи соціально-партнерських відносин, недостатнім ступенем розвитку інститутів демократії та іншими чинниками. У сучасних умовах розвитку нашої держави усвідомлення постійних *суспільних змін* актуалізує пошуки, а також продукування й застосування нових наукових підходів і практичних заходів, спрямованих на культивування європейських моделей соціального партнерства у вітчизняному суспільно-політичному просторі. Розвиток суспільства та його складових визначається не цілями, а процесами, що генерують максимум хаосу та можливостей його зростання за наявності заданих обмежуючих умов – соціальних, політичних, економічних, юридичних тощо. Сучасне *громадянське суспільство*, в його ідеальному втіленні, гармонійно поєднує в собі ринковий базис, гуманістичну ідеологію та конституційну демократію, воно функціонує в продуктивній співпраці з ліберально-правовою державою, забезпечуючи гарантії загально визнаних і зафіксованих у діючому законодавстві прав і свобод громадян. Враховуючи стрімкість і непередбачуваність явищ, що змінюють реальність, суспільство усвідомлює, що світ політично, економічно, культурно, духовно змінюється швидше та кардинальніше, ніж обмежені «прокрустовим ложем» традицій системи соціальних відносин, таких як соціальне партнерство. Реакцією на масштабні проблеми, загрози та виклики, що постають сьогодні перед нашою державою, зокрема в контексті російсько-української війни, має стати модернізація вітчизняної системи надання соціальних послуг, ефективно, продуктивно і перспективно орієнтоване функціонування якої мають забезпечити науково обґрунтовані методи та механізми державного управління.

Одним із ключових завдань сучасного демократичного суспільства є підвищення якості надання *соціальних послуг* на

основі принципів соціального партнерства. Інститут надання соціальних послуг у сучасних вітчизняних умовах спрямовано на задоволення невідкладних потреб найбільш вразливих верств населення, але поза увагою залишаються запобігання виникненню складних життєвих обставин різних категорій громадян, формування в отримувачів соціальних послуг стійких і перспективно орієнтованих навичок повноцінної (ре-)інтеграції в суспільство, що призводить до утримання значної кількості вказаних осіб під опікою державних органів соціального захисту. І вести в такому контексті мову про повноцінне соціальне партнерство можна лише зі значною долею умовності. У сучасному розумінні **соціальні послуги** – це узгоджений комплекс адміністративних, економічних, юридичних, культурних, освітніх, психологічних, медичних, адаптаційних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на конкретні соціальні групи або окремих індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, а також орієнтованих на повернення вказаних груп чи індивідів до повноцінного життя в соціумі.

У 2012 році урядом України було розроблено *Стратегію реформування системи надання соціальних послуг*, метою якої передбачалося забезпечення доступності громадян до цих послуг, а також підвищення якості й *результативності* їх надання. Для досягнення цілей, окреслених у Стратегії, за необхідні визначено наступні заходи:

1) запровадження **ефективного механізму** запобігання виникненню складних життєвих обставин і удосконалення системи управління, координації та взаємодії суб'єктів надання соціальних послуг;

2) модернізація наявної інфраструктури надання соціальних послуг та формування **конкурентного ринку** таких послуг шляхом впровадження механізму гарантованого

державою стимулювання суб'єктів, що надають соціальні послуги;

3) затвердження реєстру соціальних послуг та їх *стандартизація* й *уніфікація* задля забезпечення надання гарантованого державою спектру соціальних послуг;

4) розширення *переліку соціальних послуг*, що надаються за місцем проживання, отримувачам указаних послуг;

5) визначення *критеріїв продуктивності* діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги;

6) розроблення і запровадження *методики* проведення оцінки потреб отримувачів соціальних послуг;

7) удосконалення системи проведення *моніторингу* та *оцінки якості* надання соціальних послуг шляхом використання методики оцінювання результативності таких послуг, а також результативності професійної діяльності суб'єктів, котрі їх надають;

8) створення *незалежних інспекцій* і запровадження *громадського контролю* за процесом надання соціальних послуг;

9) забезпечення оптимального використання бюджетних коштів та інших джерел для *фінансування* соціальних послуг, крім цього удосконалення методики розрахунку їх вартості;

10) оптимізація процесу підвищення *суспільного статусу* соціальних працівників, запровадження механізму їх професійної, соціальної та правової захищеності, а також удосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації таких працівників і фахівців у закладах вищої освіти¹.

Система надання соціальних послуг складається з комплексу базових складових, змістове наповнення яких викладно у наведеній нижче таблиці.

¹ Стратегію реформування системи надання соціальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2012-%D1%80#Text>

Таблиця 5.3.

Базові складові системи надання соціальних послуг

Складові системи	Змістове наповнення
Мета	Підвищення ефективності та результативності функціонування системи
Цілі	<i>Короткострокові</i> – розв'язання найбільш гострих питань щодо надання соціальних послуг; <i>середньострокові</i> – приведення вітчизняної системи надання соціальних послуг у відповідність зі стандартами, нормами та вимогами, функціонуючими у Європейському Союзі; <i>довгострокові</i> – редукція / повна відсутність негативних суспільних явищ, що призводять до виникнення у людини складних життєвих обставин, а також створення реальних можливостей самостійного розв'язання індивідом життєвих проблем і повноцінна його інтеграція в соціум
Суб'єкти	Органи державної влади, фізичні особи, недержавні організації
Об'єкти	Особи, котрі потрапили за різних причин у складні життєві обставини
Завдання	Подолання / пом'якшення наслідків складних життєвих обставин окремих індивідів, соціальних груп для повернення їх до повноцінного життя в суспільстві
Ресурси	Політичні, економічні, адміністративні, організаційні, наукові, правові, інформаційні, культурні, освітні, кадрові
Критерії оцінювання надання соціальних послуг	Результативність, відповідність кращим світовим стандартам
Принципи	Адресності; гуманності; індивідуального підходу; соціальної справедливості; законності; свободи вибору отримання або відмови від надання соціальних послуг; партнерства та рівноправності сторін; децентралізації; комплексності; субсидіарності; транспарентності

Складові системи	Змістове наповнення
	(відкритості); конструктивності у взаємовідносинах; підзвітності; системності; максимальної ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів суб'єктами надання соціальних послуг; поваги до отримувачів соціальних послуг.
Механізми державного управління	Підвищення рівня зайнятості населення та доходів працюючих; зростання життєвого рівня населення; монетизація пільг, трансформування їх у систему надання соціальних послуг

Світова практика переконливо доводить, що помилки й недоліки у виконанні державою *соціальних функцій* закономірно призводять до підвищення рівня соціальної напруженості, вияви якої можуть активізувати процеси суспільних катаклізмів, наслідки чого матимуть однозначно негативний резонанс. Цивілізована держава, використовуючи свої владні повноваження, покликана здійснювати державно-адміністративний вплив на систему соціальних послуг шляхом застосування певних механізмів (див. таблицю 5.3). У першій третині ХХІ століття питання підвищення якості надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства є об'єктом ґрунтовних досліджень у багатьох галузях вітчизняної науки, зокрема філософії, політології, економіки, соціології, державного управління, демографії, юриспруденції тощо. В Україні система соціального захисту та соціального забезпечення поки що знаходиться під впливом *атавізмів радянської минушини* в форматі моделі соціального забезпечення. Функціональна особливість такої моделі полягає в тому, що в ній переважають пільги і соціальні виплати, якими нерідко підміняються належний рівень заробітної плати та матеріального забезпечення. У такому контексті домінуючим принципом суспільної комунікації між державою і суспільством постає *патерналізм* (від лат. *pater* – «батько») – система

взаємовідносин, за яких держава розглядається населенням країни як батько, котрий зобов'язаний піклуватися про благополуччя своїх дітей, а самі діти, своєю чергою, мінімізують власні зусилля щодо покращення власного життя. Такий підхід перешкоджає впровадженню європейської моделі соціального захисту, характерним для якої є принцип *бівалентності* (двосторонньої сили, спроможності) зусиль держави та людини щодо зростання рівня благополуччя кожного громадянина.

В економічному вимірі *соціальну сферу* розглядають здебільшого як частину економічної системи, пов'язаної з базовими потребами людини, сім'ї, соціальної групи або суспільства в цілому, а також задоволенням соціальних потреб, споживанням благ, послуг, отриманням пільг і преференцій. Сучасні вчені-економісти вважають, що соціальна сфера є похідною від економічної, вони пов'язують її функціонал з соціальними витратами та оцінюють виключно в економічних категоріях. Проте, в епоху постіндустріального суспільства процес економічного розвитку або «економіки знань» (*the knowledge-based economy*) все більше *конвергує* (збігається) з соціальним чинником. На думку економістів, засадничим елементом у структурі соціальної сфери постають життєві потреби індивіда або соціальної групи та, як наслідок, ступінь задоволення вказаних потреб, до яких відносяться і соціальні послуги, вказує на рівень розвитку соціальної сфери та держави загалом. Надання соціальної допомоги й здійснення соціального обслуговування є складовими *соціальної політики*, в просторі якої мають бути створені інституціонально-адміністративні та організаційно-розпорядчі структури, орієнтовані на надання соціальних послуг. У сучасних суспільно-економічних умовах вказані послуги логічно розглядати як специфічний товар, що складається з вартості, що реалізується за вільними ринковими цінами – як *приватний товар*, і вартості, яка оплачується з бюджету через державний сектор – як *суспільне благо*.

Закон України «Про соціальні послуги»¹ наголошує на необхідності ліквідації *державної монополії* на надання соціальних послуг і залучення громадських організацій й фізичних осіб до допомоги особам та / або сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах. У цьому контексті важливе для суспільства місце посідають недержавні організації, що надають соціальні послуги. Традиційно подібні організації створюються для надання потрібної послуги та / або розв'язання специфічного соціального питання; при цьому вони можуть мати регіональний, національний чи інтернаціональний рівень. Розвинені демократичні держави (Німеччина, Польща, США, Франція та інші) віддають перевагу механізму *закупівлі соціальних послуг* у недержавних організацій, а не прямому наданню державою цих послуг громадянам. В Україні має місце дещо інша практика, оскільки державні закупівлі соціальних послуг у недержавних структурах не здійснюються, але є винятки – це підприємства й громадські організації осіб з інвалідністю, у яких держава купує товари, послуги та замовляє певні види робіт. Указані організації користуються доволі широким спектром законодавчих переваг під час тендерних закупівель перед іншими суб'єктами економічної діяльності. Одночасно практично відсутні державні закупівлі соціальних послуг, оскільки переважна більшість функціонуючих недержавних об'єднань не спроможні конкурувати з комерційним сектором у рівних тендерних умовах.

Будь-який *соціальний процес* (так само як і біологічний чи технологічний) має власний життєвий цикл, що складається з послідовних *стадій*, що характеризуються специфічними ознаками. Розглянемо схему життєвого циклу надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства (див. рис. 5.1). Як бачимо, цикл складається з декількох

¹ Закон України «Про соціальні послуги» № 2671-VIII від 17.01.2019 р. зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

компонентів – від виявлення соціальної потреби й формулювання завдання надання соціальної послуги та укладання соціального договору між замовником і виконавцем соціальної послуги до надання соціальної послуги конкретним замовникам й аналізу результатів моніторингу якості надання соціальних послуг. Таким чином, реалізується зворотній зв'язок і можливе коригування вихідного завдання.

Відтак, висновковуємо, що прогресуюче підвищення якості надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства реалізується на основі найсучасніших наукових підходів і цілеспрямованої діяльності державних інституцій, економічних структур та організацій громадянського суспільства.

Нижче наведено схему життєвого циклу надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства (див. рис. 5.1.).

Питання для самоперевірки

1. Чому, на вашу думку, головною ознакою соціального партнерства є його системний характер, зважаючи на те, що системність забезпечує його дієвість як цілісного правового механізму?
2. Поясніть, спираючись на наявні вже знання про соціальне партнерство, наявність ще однієї його назви – соціальний діалог?
3. Охарактеризуйте етапи розвитку соціального партнерства в Україні.
4. Чому, на вашу думку, законодавча база стосовно соціального партнерства в Україні поки ще є недостатньо розвиненою?
5. Поясніть, чому ідея соціального партнерства займає відповідні позиції в конституціях і законодавчих актах багатьох цивілізованих країн світу?

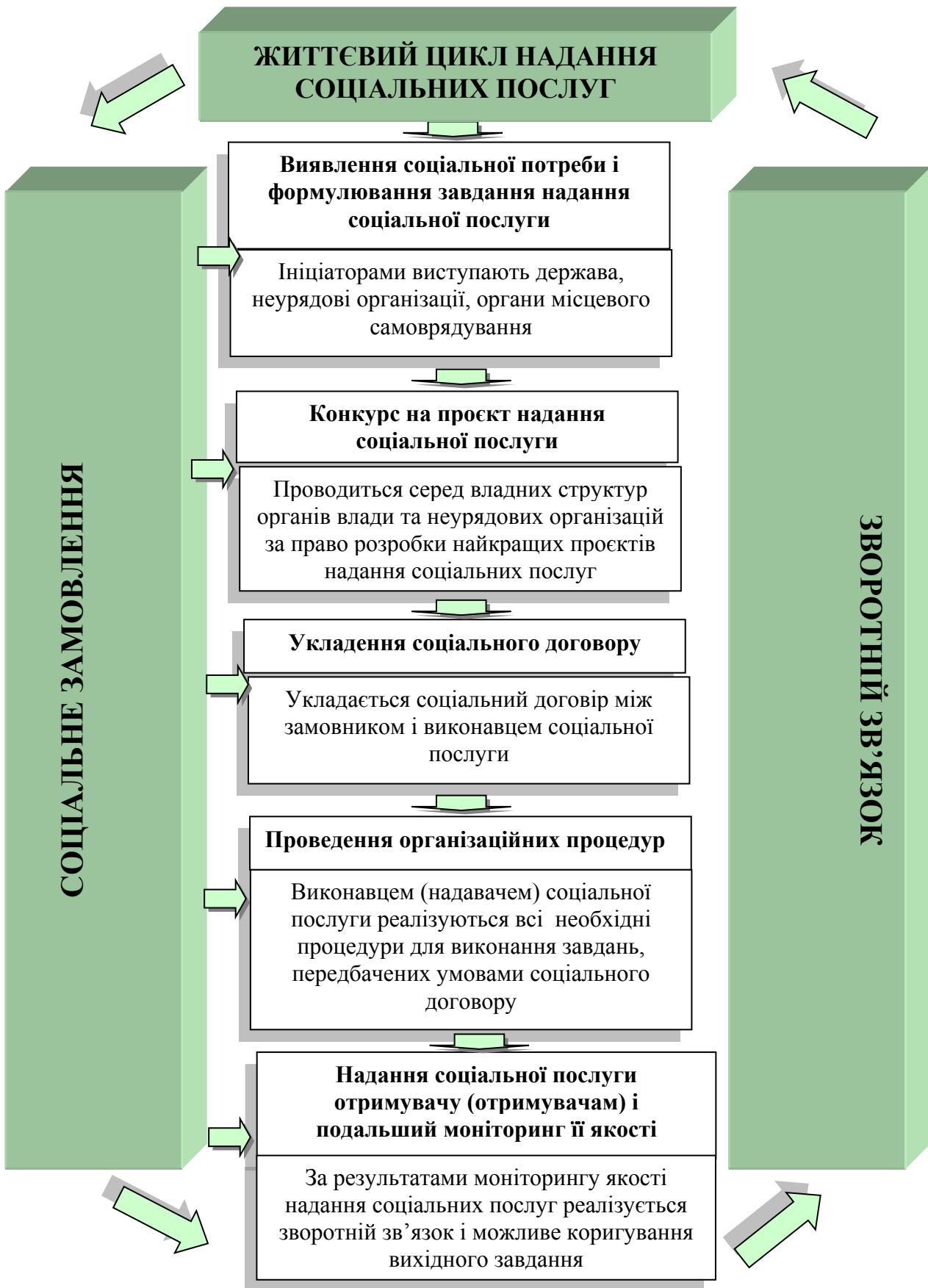

Рис.5.1. Схема життєвого циклу надання соціальних послуг на основі принципів соціального партнерства

6. Поясніть, що таке «тіньова економіка» та як вона виявляється в сучасній Україні.
7. Охарактеризуйте систему надання соціальних послуг в сучасній Україні.
8. На яких, образно кажучи, «трьох китах» базуються сучасні профспілки?
9. Назвіть принципи надання соціальних послуг в сучасній Україні.
10. Опишіть життєвий цикл надання соціальних послуг.

Дискусійні питання

1. У сфері трудових відносин нерідко домінують корпоративні інтереси та настрої, спостерігаються явища лобіювання певних інтересів, а також «зплетіння» підприємництва з розпорядчо-організаційними структурами. Спробуйте пояснити природу вказаних тенденцій.
2. За твердженням американського політолога Девіда Істона, соціально-політична система представляє собою організм, що активно реагує на зовнішні імпульси. Прокоментуйте цю метафору з наведенням конкретних прикладів.
3. Високі показники соціально-економічного розвитку в демократичних державах світу значною мірою досягаються завдяки системному, юридично обґрунтованому, а відтак результативному співробітництву соціальних партнерів. Підтвердіть або заперечте наведену тезу.
4. Реальною перешкодою в процесі розвитку соціального партнерства є свого роду «ерозія» нормативної системи суспільства, зумовлена недотриманням законів і порушенням норм взаємовідносин у суспільстві. Як, на Вашу думку, можна подолати вказану «ерозію»?
5. У фантастичному романі Дж. Р. Р. Толкієна «Володар Перстнів», що був виданий в 40-х роках ХХ століття, є така думка: «Піднімається нова сила, проти неї безсилі старі союзники, а старі способи є марними для нас. Кому ж, як не нам, мудрим,

потрібно спрямувати її, а потім і приборкати. Ми можемо зберегти наші помисли, шкодуючи, звичайно, про неминуче зло на шляху до великої мети: до Знання, до Влади, до Порядку. Наші наміри залишаються колишніми, зміняться лише засоби...». Поміркуйте, чи можна уникнути конфлікту намірів та засобів у політиці?

6. Численні угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом демонструють поступове зближення України та ЄС на основі спільних прагнень і цінностей, а також поглиблення політичних, економічних, торговельних і культурних відносин. Назвіть відомі вам кроки вказаного зближення.
7. Чому, на Вашу думку, в умовах глобалізації світової економіки міжнародно-правове регулювання праці виступає єдиним ефективним засобом наддержавного захисту прав робітників?
8. Історія свідчить, що проекти покращення суспільного устрою завжди протирічили вихідній природі людини. Як Ви гадаєте, чому це відбувається?
9. Поміркуйте, чому розвинені демократичні держави (Німеччина, Польща, США, Франція та інші) віддають перевагу механізму закупівлі соціальних послуг у недержавних організацій, а не прямому наданню державою цих послуг громадянам?
10. «Любов до влади є демон людей. Дайте їм усе – здоров'я, їжу, житло, освіту, – і вони будуть нещасні, примхливі, тому що демон чекає, чекає й потребує задоволення. Відніміть у них все й задовольніть їхнього демона – вони стануть щасливі...» Так пише в творі «Ранкова зоря» німецький філософ Ф. Ніцше. Прокоментуйте цю думку мислителя з позицій сьогодення.

ПІСЛЯМОВА

Шановний читачу, Ви перегорнули останні сторінки навчально-методичного посібника «Соціальне партнерство». Автори сподіваються, що значна частина викладеного матеріалу зацікавила допитливого читача, який здобув нові знання і розширив власне бачення особливостей реалізації соціальних практик у сучасному суспільстві. Деякі аспекти соціального партнерства залишилися поза межами навчально-методичного посібника, але автори зробили це з метою підвести зацікавлених осіб до самостійного осмислення феномена соціального партнерства та роздумів на кшталт – а яким чином я зможу розширити свої знання щодо феномену соціального партнерства, де я зможу використати набуті знання в своїй майбутній чи реальній професійній діяльності? Працюючи з текстом посібника, Ви переконалися, що саме в соціальному партнерстві серед інших суспільних практик зосереджено потужний потенціал становлення нового громадянського суспільства, система якого є складною, багатоступеневою, з різноспрямованими зв'язками, що опосередковуються чисельними обмеженнями, умовностями, регламентаціями й інституціональними структурами. Високий рівень соціально-економічного розвитку в демократичних державах світу значною мірою досягається завдяки системному, юридично обґрунтованому, а отже продуктивному, результативному співробітництву соціальних партнерів. Законодавча база стосовно соціального партнерства в Україні поки ще є недосконалою, відтак високою залишається ймовірність порушень прав працюючих громадян роботодавцями з подальшою ескалацією соціально-трудовак конфліктів. Соціальне партнерство в Україні має стати ефективною моделлю взаємовідносин між представниками найманих працівників (переважно профспілками),

роботодавцями та їх об'єднаннями й державою та органами місцевого самоврядування.

Соціальне партнерство як один з авангардних інститутів громадянського суспільства прагне набути в Україні чітких обрисів європейської соціальної моделі, яка би ґрунтувалася на високих економічних показниках, високому рівні соціального захисту населення і конструктивному соціальному діалозі. Соціальне партнерство може і має ефективно працювати на рівні суспільства, де воно може виявлятися в конструктивних відносинах держави, громадянського суспільства, виробничих структур, профспілок, що передбачає наявність цивілізованих форм функціонування соціальної системи на основі продуктивних економічних відносин. Існування соціального партнерства на рівні суспільства характеризує вищу форму його розвитку – панування демократії, свободи, солідарності та справедливості. Завершимо словами видатного англійського політичного діяча Едмунда Берка: «Люди володіють правом на громадянські свободи настільки, наскільки вони готові скувати свої прагнення ланцюгами моралі, в межах якої прихильність їх до справедливості переважатиме притаманну їм жадібність».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко А. І., Дубровський І. М. Система соціального партнерства як інститут регулювання трудових відносин в Україні. Харків: Вид-во «Реал». 2004. 175 с.
1. Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів. Одеса: Фенікс, 2014. 320 с.
2. Балабанова Н. В., Жуков В. І., Пилипенко В. Е. Социальный диалог. Социальное партнерство. Социальное государство. К., 2002. 189 с.
3. Балабанова Н. В., Сардак О. В. Управління персоналом: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді: навчальний посібник. К.: ЦНЛ, 2005. 176 с.
5. Вашкович В. В., Василенко О. Ю., Карібін Т. О. Посібник волонтера. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 88 с.
6. Волонтери в соціальній роботі / Н. Романова, Т. Дружченко, упоряд.: О. Главник, К.: Главник, 2006. 128 с.
7. Гербеда С. В. Соціальний діалог в Україні: теоретичні питання: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2014. 152 с.
8. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудових відносин: підручник. К.: Знання, 2011. 390 с.
9. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / І. І. Бодрова, С. В. Болдирєв, В. О. Величко та ін.; за ред. С. Г. Серьогіної. Харків: Право, 2011. 360 с.
10. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: монографія / за ред. В. М. Князева. К.: Вид-во НАДУ; Міленіум, 2003. 320 с.
11. Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики: монографія. Донецьк: Східний видавничий дім, 2007. 404 с.
12. Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства: навчально-методичний посібник / Н. Г. Діденко,

- І. Я. Тодоров, О. Р. Чугріна, О. К. Міхеєва; за заг. ред. Н. Г. Діденко. Донецьк: ДонДУУ, 2011. 219 с.
13. Жуков В., Скуратівський В. Соціальне партнерство в Україні: навчальний посібник. К.: Вид-во Української Академії державного управління при Президентові України, 2001. 200 с.
14. Журавський В. Серьогін В., Ярмиш В. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні. К.: Ін Юре, 2003. 672 с.
15. Закон України «Про волонтерську діяльність» №3236-VI від 19.04.2011 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
16. Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» №5026-VI від 22.06.2012 зі змінами. URL; <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17>.
17. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» №2862-VI від 23.12.2010 зі змінами. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>.
18. Закон України «Про соціальні послуги» №2671-VIII від 17.01.2019 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
19. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні № 280/97 від 21.05.1997 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
20. Закон України «Про громадські об'єднання» № 4572-VI від 22.03.2012 зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
21. Історія та теорія соціальної політики України: навчальний посібник / А. О. Ярошенко, Т. В. Семигіна, Н. В. Сухицька. За ред. А.О. Ярошенко. К., НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 289 с.
22. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні: науково навчально-методичний посібник / ред. С. Я. Харченко. Луганськ: ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2008. 319 с.
23. Іщенко О. М. Місцеве самоврядування: світовий досвід та особливості української моделі. К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. 608 с.

24. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз: навчальний посібник. К.: КНТ, 2010. 232 с.
25. Капська А. Й. Підготовка волонтерів до соціальної роботи: навчально-методичний посібник. К.: Держсоцслужба, 2005. 152 с.
26. Колот А. М. Соціально-трудова відносина: теорія і практика регулювання: монографія. К.: КНЕУ, 2003. 230 с.
27. Конституція України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
28. Костючков С. К. Біофілософська домінанта освітньої концепції в умовах становлення громадянського суспільства: дис. на здоб. н. ст. д. філос. н. 09.00.10 – філософія освіти. К., 2019. 453 с.
29. Костючков С. К. Основи біофілософії: підручник для здобувачів усіх рівнів вищої освіти закладів вищої освіти. Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2022. 224 с.
30. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. 256 с.
31. Костючков С. К. Толерантність як соціальна детермінанта розвитку громадянського суспільства. *Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2012. № 12(92). С. 80-82.
32. Левкулич В. В. Справедливість як соціокультурний феномен: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 480 с.
33. Малімон В. І. Соціальна і гуманітарна політика: навчальний посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 352 с.
34. Малімон Л. Я., Пашкіна А. М. Гармонізація індивідуальних та групових організаційних цінностей в місцевих органах виконавчої влади: навч.-метод. посібник. Луцьк: СПД Галяк Жанна Володимирівна, 2014. 136 с.
35. Олифіренко Ю. І., Харченко Ю. П. Механізми державного впливу на процеси соціального благополуччя дітей в умовах децентралізації влади: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2019. 292 с.
36. Павлов В. І., Колосок А. М. Соціальне партнерство на ринку праці України: монографія. Рівне: НУВГП, 2009. 223 с.
37. Панкевич О. З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. 176 с.

38. Петроє О. М. Соціальний діалог у державному управлінні: європейський досвід та українські реалії: монографія. К.: НАДУ, 2012. 303 с.
39. Петроє О. М. Соціальний діалог як інструмент формування корпоративної соціальної політики: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 152 с.
40. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А. І. Кудряченка. К.: НІСД, 2007. 396 с.
41. Політологічний енциклопедичний словник / за ред.. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. К.: видавництво «Генеза», 2004. 736 с.
42. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / За ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород: Мистецька лінія, 2001. 152 с.
43. Повалій Т. Л, Бойко О. П. Соціальне партнерство та професійні комунікації в роботі менеджера соціокультурної діяльності: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2021. 241 с.
44. Прилипко С. М., Ярошенко О. М., Клименчук Н. М. Колективні угоди як результат соціального партнерства (сучасний стан і перспективи розвитку). Х.: Вид-во «Фінн». 2011. 256 с.
45. Рафальський О. О., Самчук З. Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с.
46. Романова Н. Ф., Мельник І. П. Соціальне партнерство: навчально-методичний посібник. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 238 с.
47. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: Навчальний посібник. К: МАУП, 2002. 200 с.
48. Социальное партнёрство – будущее третьего сектора. К.: Творческий центр Каунтерпарт, 2000. 178 с.
49. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

50. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін. К.: КНЕУ, 2011. 501 с.
51. Соціальне партнерство і державна політика: від теорії до практики демократизації державного управління: монографія / В. М. Мартиненко та ін.; заг. ред. В. М. Мартиненко. Харків: Магістр, 2009. 251 с.
52. Соціальне партнерство: навчальний посібник / С. В. Бакуменко, І. Є. Левенець, О. М. Грибаков та ін. К., 1999. 300 с.
53. Соціальне партнерство та муніципальний розвиток: перші кроки / За ред. В. В. Кравченка. К.: Влад і влада, 1999. 198 с.
54. Соціологія: навчальний посібник / О. В. Горпинич, О. Ю. Клименко та ін. К.: ДУТ, 2019. 235 с.
55. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. І. Волович, М. І. Горлач, В. Г. Кремень та ін. К.: Центр учбової літератури, 2019. 808 с.
56. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / за ред. М. І. Михальченко. К. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 336 с.
57. Таран В. О., Зотов В. М., Резанова Н. О. Соціальна філософія: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 272 с.
58. Трунова Г. А. Правове регулювання соціального партнерства в Україні: монографія. Чернівці: Рута, 2009. 200 с.
59. Феномен неокорпоративізму: європейські реалії та тенденції інституціонування в Україні / І. С. Сало, О. О. Даниляк, Т. В. Джига; за заг. ред. В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. К.: НІСД, 2010. 49 с.
60. Шевчук П. І. Соціальна політика: навчальний посібник. Львів.: Світ, 2003. 400 с.
61. Шемяков О. Д., Братковський М. Л. Державне управління соціальним діалогом: проблеми та шляхи вирішення: монографія. Донецьк: ВІК, 2010. 205 с.
62. Янц Н. Д. Основи діяльності волонтерів: курс лекцій. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. 200 с.
63. Ярова Л. В. Соціальна політика України в контексті європейської інтеграції: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 320 с.

64. Berger S., Compston H. Policy concertation and social partnership in Western Europe: Lessons for the 21st century. New York – Oxford: Berghahn Books, 2002. 400 p.
65. Casey B., Gold M. Social partnership and economic performance: The case of Europe. Cheltenham, UK: Edward Elgar publishing, 2000. 105 p.
66. Edwards M. Civil Society. Cambridge: Polity, 2014. 192 p.
67. Ferris K., Stein J. The Real World: An Introduction to Sociology. New York: W. W. Norton & Company, 2018. 505 p.
68. Teague P., Donaghey J. The Irish experiment in Social Partnership. *The new structure of labor relations. Tripartism and Decentralization* / ed. by Harry C. Katz, Wonduck Lee, Joohee Lee. New York: Cornell University, 2004. PP. 10-36.

Навчально-методичне електронне видання

*Сергій Карпович Костючков
Тетяна Михайлівна Швець*

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО

Навчально-методичний посібник

ISBN 978-617-8187-35-4 (електронне видання)

Підписано до друку 21.10.2024 р. Формат 60×84/8.

Гарнітура Palatino Linotype.

Ум. друк. арк. 19,05. Обл.-вид. арк. 20,49.

Замовлення №3118.

Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи:

Серія ХС №48 від 14.04.2005 р.

Видано Управлінням у справах преси та інформації

73000, Україна, м. Херсон, вул. Соборна, 2.

Тел. +38(050)133-10-13

e-mail: printvvs@gmail.com

Костючков Сергій Карпович

доктор філософських наук, кандидат політичних наук, професор кафедри філософії, соціології та соціальної роботи Херсонського державного університету. В науковому доробку автора: одноосібна монографія «Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства», чотири колективні монографії, навчальний посібник «Основи соціальної держави та громадянського суспільства», підручник «Основи біофілософії», навчально-методичні посібники з політології та філософії, авторські сертифікатні програми, понад 150 публікацій в українських та іноземних виданнях.

Швець Тетяна Михайлівна

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри філософії, соціології та соціальної роботи Херсонського державного університету; розробниця та керівниця довгострокових та середньострокових сертифікатних програм «Соціальна педагогіка» та «Військова соціальна робота», авторка понад 30 досліджень із соціальної педагогіки та соціальної роботи.

ISBN 978-617-8187-35-4

